

Hrvatsko knjižničarsko društvo
20. okrugli stol

ZA KNJIŽNIČNE USLUGE ZA OSOBE S INVALIDITETOM I OSOBE S POSEBNIM POTREBAMA

Inkluzivne i pristupačne knjižnice
ZBORNİK RADOVA

20. okrugli stol za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama

Inkluzivne i pristupačne knjižnice

Hrvatsko knjižničarsko društvo

e-Konferencijska izdanja Hrvatskoga knjižničarskog društva

Knjiga 2

Uredništvo niza e-Konferencijska izdanja:

Glavna urednica niza e-Konferencijska izdanja:

dr. sc. Breza Šalamon-Cindori

Članovi uredništva:

Evgenija Arh, prof. dr. sc. Boris Badurina, Lea Bakić, dr. sc. Sanja Brbora,
nasl. doc. dr. sc. Dejana Golenko, dr. sc. Anita Katulić, dr. sc. Marko Orešković,
Jasenska Pleško, dr. sc. Andreja Tominac

Hrvatsko knjižničarsko društvo

20. okrugli stol za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama

Inkluzivne i pristupačne knjižnice

zbornik radova

27. rujna 2024.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

Uredile: Anita Malkoč Bišćan i Vlasta Šolc

INKLUZIVNE I PRISTUPAČNE KNJIŽNICE

**20. okrugli stol za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama
Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu, 27. 9. 2024.**

Urednice

Anita Malkoč Biščan

Vlasta Šolc

Uredništvo

Dunja Marija Gabriel

Željka Miščin

Jasmina Sočo

Recenzenti radova

prof. dr. sc. Željka Bagarić

prof. dr. sc. Sanjica Faletar

Arijana Herceg Mićanović

Jelena Lešaja

doc. dr. sc. Valentina Martan

Matija Panić

Silvija Perić

prof. dr. sc. Kornelija Petr Balog

Maela Rakočević Uvodić

dr. sc. Ljiljana Sabljak

dr. sc. Dijana Sabolović-Krajina

Tanja Šupe

dr. sc. Ksenija Švenda-Radeljak

Ira Tuzlančić

Predmetno kazalo

Marija Bartolić

Lektura

Marija Bartolić i Ivana Sabljak

Lektura na engleskom jeziku

Jasna Turković

ISBN 978-953-8176-33-3

SADRŽAJ

Uvodnik	VII
Marko Buljevac: Koliko smo zapravo inkluzivno društvo? Spoznaje vezane uz inkluziju 21. stoljeća / How inclusive are we as a society? Insights about inclusion in 21 st century	2
Valentina Martan: Značaj obiteljskog čitalačkog okruženja u prevenciji teškoća čitanja / Importance of home literacy environment for prevention of reading difficulties	14
Ivana Radenović, Zrinjka Stančić: Primjena građe lagane za čitanje i načela univerzalnog dizajna u udžbenicima nove generacije: perspektiva učitelja / Use of easy-to-read materials and principles of universal design in new generation textbooks: a teacher's perspective.....	27
Maela Rakočević Uvodić: Terminologija kao oblik zagovaranja: od „posebnih potreba“ do pravičnosti i pristupačnosti / Terminology as a form of advocacy: from “special needs” to equity and accessibility	45
Sanjica Faletar: Knjižnične usluge za osobe s Alzheimerovom bolesti: kako rezultate znanstvenih istraživanja primijeniti u praksi? / Library services with persons with Alzheimer's disease: how to transfer research results into practice?	53
Jelena Lešaja: O IFLA-inim „Smjernicama za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“ / About IFLA Guidelines for Inclusive Library Services for Persons with Print Disabilities	65
Iva Turina, Oriana Španić: Čitateljski klub „Preobražaj“ Za osobe sa psihosocijalnim poteškoćama / Preobražaj reading club for persons with psychosocial difficulties	72
Gordana Gregurović Petrović, Renata Cesarec-Topolovec: Poticanje jezično-čitalačke pismenosti u inkluzivnom odgoju i obrazovanju u okviru cjelodnevne škole / Encouraging language and reading literacy in education in Whole-Day School System	82
Branka Mikačević, Marija Ježek Ivanović: „Bibliovrtuljak“: Knjižnični inkluzivni program Dječjeg odjela i Odjela za odrasle Narodne knjižnice „Petar Preradović“ Bjelovar / Bibliocarousel: Inclusive library program of the Children's Department and Department for Adults of the Bjelovar Petar Preradović Public Library.....	91
Lisa Krolak: Global perspectives on prison libraries / Globalne perspektive zatvorskih knjižnica	101

Predmetno kazalo	107
Zaključne smjernice 20. okruglog stola za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama „inkluzivne i pristupačne knjižnice”	110

Uvodnik

Zbornik radova „**Inkluzivne i pristupačne knjižnice**” okuplja radove s 20. okruglog stola za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama. Skup je organiziralo Hrvatsko knjižničarsko društvo (HKD) na čelu s Komisijom za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga (do studenoga 2024. Komisija za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama) 27. rujna 2024. godine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Skup i zbornik radova realizirani su uz financijsku potporu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske, Grada Zagreba, Filozofskog fakulteta u Osijeku i Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Komisija za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga Hrvatskoga knjižničarskog društva djeluje već 24 godine u okviru Sekcije za narodne knjižnice. Bavi se poticanjem hrvatske knjižničarske zajednice na poboljšanje kvalitete pružanja knjižničnih usluga za brojne ranjive i marginalizirane skupine. Članovi Komisije u tom su periodu otvorili brojne teme o knjižničnim službama i uslugama za slijepe i slabovidne, gluhe i nagluhe osobe, osobe s fizičkim i mentalnim poteškoćama, bolničke pacijente, osobe u domovima umirovljenika, starije slabo pokretne osobe vezane uz kuću, osobe u penalnim ustanovama, osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska, osobe s teškoćama čitanja u kontekstu multikulturalnosti i sl. Organizirali su 20 okruglih stolova posvećenih knjižničnim uslugama za navedene skupine, izradili niz istraživanja, preveli i priredili razne stručne smjernice, inicirali niz programa unutar knjižnične zajednice i interdiscipliniranih suradnji s brojnim stručnjacima (edukacijskim rehabilitatorima, logopedima, psiholozima, socijalnim radnicima, pedagogima, učiteljima, odgojiteljima itd.) te pokrenuli i još uvijek provode Nacionalnu kampanju za osobe s teškoćama čitanja i disleksijom „I ja želim čitati!”. Svojim radom knjižničarske stručnjake i javnost kontinuirano educiraju i senzibiliziraju za potrebe najosjetljivijih pojedinaca i skupina u društvu te višegodišnjim radom u IFLA-inim radnim tijelima sudjeluju u kreiranju novih međunarodnih paradigmi i smjernica.

Članovi Komisije organizirali su dosad 20 okruglih stolova na temu knjižničnih službi i usluga za navedene skupine korisnika koji su koncipirani tako da uključuju teorijska izlaganja eminentnih znanstvenika te stručna izlaganja aktualnih primjera dobre prakse koji se ističu u knjižničarskoj struci. Ovaj zbornik slijedi taj koncept.

Svim autorima, članovima Uredništva, brojnim suradnicima, a osobito recenzentima, zahvaljujemo na predanom trudu i radu kojim su doprinijeli pripremi zbornika u vrlo kratkom roku.

Nadamo se da će vas upoznati s novim činjenicama s kojima se možda niste susreli te, što je najvažnije, inspirirati vas i ohrabriti za nove metode rada, programe i projekte namijenjene ranjivim i marginaliziranim skupinama sadašnjih i potencijalnih knjižničnih korisnika.

Urednice

Inkluzivne i pristupačne knjižnice

zbornik radova

Koliko smo zapravo inkluzivno društvo? Spoznaje vezane uz inkluziju 21. stoljeća / How inclusive are we as a society? Insights about inclusion in 21st century

prof. dr. sc. Marko Buljevac

Studijski centar socijalnog rada Pravnog fakulteta, Sveučilište u Zagrebu

marko.buljevac@pravo.unizg.hr

Pregledni rad / Review paper

Sažetak

U suvremenom društvu inkluzija postaje jedan od glavnih prioriteta različitih socijalnih politika usmjerenih prema osobama s invaliditetom. Cilj ovog rada je predstaviti suvremene spoznaje o inkluziji, faktore i preduvjete vezane uz nju, pravne izvore koji doprinose inkluziji, pojmove vezane uz inkluziju te izazove vezane uz inkluziju osoba s invaliditetom. Naposljetku će se predstaviti i spoznaje vezane uz međuodnos inkluzije, poštivanja ljudskih prava i kvalitete života osoba s invaliditetom. Za zaključiti je kako je inkluzija i dalje jedan od ideala koji se treba postići kako bi osobe s invaliditetom bile ravnopravni članovi zajednice.

Ključne riječi: inkluzija, inkluzivno društvo, kvaliteta života osoba s invaliditetom, ljudska prava osoba s invaliditetom

Abstract

In modern society inclusion is becoming one of the main priorities of various social policies for persons with disabilities. The aim of this paper is to discuss contemporary knowledge about inclusion, as well as factors and determinants of it. Some of the most important legal sources, concepts, and challenges related to inclusion are going to be presented as well. Finally, different aspects of the relationship between inclusion, respect of human rights, and quality of life of persons with disabilities are going to be discussed. It can be concluded that inclusion is still an ideal which must be realized in order for persons with disabilities to become equal members of the society.

Keywords: human rights of persons with disabilities, inclusion, inclusive society, quality of life of persons with disabilities

1. Uvod

Početak 20. stoljeća u razvijenim državama svijeta dolazi do sve veće senzibilizacije o promociji i poštivanju ljudskih prava općenito, da bi se u drugoj polovici 20. stoljeća veći naglasak stavljao na promociju i realizaciju ljudskih prava određenih skupina u društvu. Samim time se i osobama s invaliditetom barem deklaratorno omogućuje realizacija ljudskih prava. Promocija ljudskih prava osoba s invaliditetom posljedica je jačanja međunarodnih pokreta osoba s invaliditetom, različitih društvenih promjena, ali i promjena u društvenoj svijesti. Međutim, upravo su osobe s invaliditetom skupina u društvu čija se temeljna ljudska prava, čija je realizacija zagarantirana različitim međunarodnim i domaćim pravnim izvorima, nerijetko ne poštuju ili ih ne mogu ostvariti. Jedno od temeljnih ljudskih prava svih pojedinaca, pa tako i osoba s invaliditetom, je pravo na punopravni život u zajednici. Punopravni, ali i jednakopravni život podrazumijeva da osobe s invaliditetom imaju mogućnost koristiti sve resurse zajednice, da su prepoznate kao jednaki članovi zajednice, da osjećaju pripadnost zajednici te da imaju mogućnosti izbora u svojim životima. Mogućnost izbora predstavlja jedan od važnih preduvjeta inkluzije, dok se punopravni život u zajednici povezuje naravno s pojmom inkluzija. Cilj ovog rada nije predstaviti inkluziju koja se najčešće u hrvatskom kontekstu veže uz sustave odgoja i obrazovanja te rada i zapošljavanja, već kao pravo na život u zajednici kroz maksimalno izjednačene mogućnosti te kao mogućnost biti aktivnim i punopravnim članom zajednice. Inkluzija podrazumijeva omogućavanje osobama s invaliditetom punopravni i ravnomjerni pristup aktivnostima, odnosima i ulogama u društvu na jednak način kako je omogućeno osobama bez invaliditeta (Bates i Davis, 2004). Navedeno se veže uz koncepte prava na izbor, osobne slobode i postojanje mogućnosti u vlastitom životu. Inkluzija predstavlja proces u kojem se ulaže trud kako bi se osigurale jednake mogućnosti svim osobama neovisno o njihovom podrijetlu s ciljem osiguranja ostvarivanja punog životnog potencijala (UN, 2007). Kod osoba s invaliditetom upravo je invaliditet kao društvena odrednica jedan od glavnih preduvjeta (ne)uključenosti u zajednicu. Invaliditet se razlikuje od oštećenja, budući da oštećenje predstavlja biološki ili zdravstveno utemeljeno stanje, dok se invaliditet u suvremenom društvu smatra posljedicom oštećenja i odgovorom društva na to isto oštećenje osobe.

Inkluzija predstavlja proces kojim se pokušava postići izjednačavanje mogućnosti, ali i realizacija punog životnog potencijala pojedinca. Navedeno ne smije ovisiti isključivo o poimanjima i odlukama drugih što bi pojedinac s invaliditetom trebao, morao i mogao postići u svojem životu, već o osiguranim izjednačenim mogućnostima za svaku osobu. Inkluzija je uvažavanje i izbor. Podrazumijeva biti prihvaćen i prepoznat osobom neovisno o invaliditetu, postojanje značajnih i recipročnih socijalnih odnosa, uključenost u aktivnosti zajednice, uživanje odgovarajućeg stanovanja, mogućnost zaposlenja te postojanje odgovarajuće formalne i neformalne podrške (Castelein, 2012; Hall, 2005; Rimmerman, 2013). Samim time inkluzija podrazumijeva uključivanje osoba s invaliditetom u aktivnosti svakodnevnog života, izjednačavanje mogućnosti kako bi osobe mogle ostvariti puni životni potencijal, poticanje preuzimanja socijalnih uloga uobičajenih u suvremenom društvu, osiguranje unaprjeđenja

kvalitete života osoba s invaliditetom, a sve to podrazumijeva puno sudjelovanje u svim aspektima života (UN, 2007, 2009, 2018). Kada se govori o pojmu inkluzija, koji se često poistovjećuje s uključenošću u život zajednice, potrebno je istaknuti da upravo u hrvatskom kontekstu integracija i segregacija nerijetko bivaju smatrane oblicima inkluzije. Naprotiv, one su u potpunosti suprotni pojmovi i ukazuju na neinkluzivnost društva. Integracija osoba s invaliditetom u hrvatskom društvu postoji, s time da je potrebno istaknuti da još uvijek većina osoba s invaliditetom ne može koristiti sve resurse i sadržaje u zajednici, ne može realizirati određene društvene uloge, ni ostvariti svoj potpuni životni potencijal zbog mnogobrojnih prepreka s kojima se susreću. Osobe bez invaliditeta nerijetko to ne očekuju od osoba s invaliditetom. Ako je osoba s invaliditetom prisutna u zajednici, a nije u potpunosti uključena u odnose i sadržaje s osobama bez invaliditeta, tada se radi o integraciji, a ne inkluziji. S druge strane, uključivanje osoba s invaliditetom u samo određene aktivnosti zajednice ukazuje na integraciju, ali i na segregaciju. Postojanje zasebnih ulaza za osobe s invaliditetom u javnim ustanovama, posebnih mjesta na kulturnim događajima kako bi im se osigurala pristupačnost i sigurnost, ali i zasebnih društvenih i kulturnih događaja koji imaju predznak da su za ili u korist osoba s invaliditetom, pokazatelji su klasične segregacije. Razdvajanje i podjele mogu se povezati s promišljanjem Simplican et al. (2015) kako inkluzija proširuje socijalne mreže jer objedinjuje interpersonalne odnose i uključenost u zajednicu. Iz navedenog je uočljiva važnost stvaranja i održavanja odnosa s drugim osobama, osobito s osobama bez invaliditeta koje nisu zaposlenici sustava formalne podrške. Integracija i segregacija utemeljene su na često nevidljivim granicama koje vladaju u društvu, granicama koje su osobe bez invaliditeta postavile prema osobama s invaliditetom.

Isto tako O'Brien i Lyle (1987) navode dva pojma koja se razlikuju: prisutnost u zajednici koja podrazumijeva korištenje dobara i usluga u zajednici dostupnih svima te uključenost u zajednicu o kojoj je ranije bilo riječi. Iz navedenog se može zaključiti da su integracija i segregacija primjeri prisutnosti u zajednici, budući da ih od inkluzije razlikuje izjednačavanje mogućnosti i međudnosi između osoba s invaliditetom i bez invaliditeta. Pojmovi uključenost i inkluzija podrazumijevaju prisutnost, izbor, kompetentnost, cijenjene i vrijedne društvene uloge, sudjelovanje i pripadanje, s obzirom na to da su realizirani ako osobe s invaliditetom imaju odnose s onima koji nisu zaposlenici formalnog sustava podrške (osobe koje za svoj rad s osobama s invaliditetom ne primaju financijsku naknadu), mogućnost doživljaja različitih socijalnih uloga i realizacije onoga što im je u životu važno te osjećaju pripadnost zajednici (Illinois Department of Human Services, 2011). Osjećaj pripadnosti zajednici važan je pokazatelj subjektivnog osjećaja inkluzivnosti društva kod osoba s invaliditetom. Biti potpuno uključen u društvo podrazumijeva da su osobe prepoznate i smatrane jednakim dionicima u društvu (UN, 2010), osobama koje žele, mogu i moraju ostvarivati određena prava i obveze. Naravno, ne treba zaboraviti važnost uvažavanja individualnosti i odluka svake osobe s invaliditetom (riječ je o individualiziranom pristupu), s time da upravo garantiranje mogućnosti rezultira poštivanjem osobne autonomije pojedinca. Inkluzija podrazumijeva puno i aktivno sudjelovanje svakog člana zajednice u svim aspektima života (UN, 2009).

2. Faktori i preduvjeti koji doprinose inkluziji

U društvu postoje različiti faktori koji doprinose inkluziji. Osim što postoje oni koji su više-manje jedinstveni u cijelom svijetu (npr. osigurana podrška, ponekad i težina invaliditeta pojedinca), ne treba zaboraviti važnost kulturnog konteksta u kojemu određena osoba s invaliditetom živi. Kulturni kontekst odredit će različite temelje koji će biti dostupni kako bi društvo bilo što inkluzivnije, poput uređenja samog društva, stavova o osobama s invaliditetom, dostupne podrške itd. Prema Castelein (2012), temelji inkluzije su prepoznata vrijednost osobe, ljudski razvoj, uključenost i sudjelovanje, dostupnost, blizina te materijalno blagostanje. Elementima neophodnim za stvaranje inkluzivnog društva UN (2009) navodi poštivanje ljudskih prava, sloboda i vladavina prava; sudjelovanje u civilnim, socijalnim, ekonomskim i političkim aktivnostima; postojanje snažnog civilnog sektora; univerzalni pristup javnim sadržajima i infrastrukturi; jednak pristup javnim informacijama; jednakost u distribuciji dobara i resursa; kulturalnu različitost; obrazovanje; efektivno vodstvo te pozitivne priče o budućem inkluzivnom društvu. Navedeno ukazuje kako je upravo društveno uređenje, ali i senzibiliziranost cijele društvene zajednice o osobama s invaliditetom, važno za stvaranje inkluzivnog društva.

Van de Ven et al. (2005) naglašavaju da na proces uključenosti u zajednicu, bilo da je riječ o inkluziji ili integraciji, utječu tri vrste faktora: osobni faktori osobe s invaliditetom, faktori unutar društva (društveni faktori) i faktori u sustavu podrške. Osobni faktori uključuju osobnost, ranija iskustva, stupanj invaliditeta, kapacitet i pogled na život (Van de Ven et al., 2005). Ne treba zaboraviti da će i sama obilježja osobe s invaliditetom utjecati na njenu mogućnost, ali i želju za uključivanjem u život zajednice. Ponekad su upravo crte ličnosti pojedinca važna odrednica inkluzije, kao i ranija iskustva koje je osoba doživjela. Na primjer, osjećaji nepripadnosti, neugode i nepoželjnosti utječu na daljnju želju osobe da se i sama potruži po pitanju uključenosti, dok osobito pogubni utjecaj imaju negativna iskustva diskriminacije i stigmatizacije temeljem invaliditeta. Neke osobe jednostavno ne žele sudjelovati u životu svoje lokalne zajednice, što se treba poštovati. Stupanj težine invaliditeta isto tako utječe na mogućnost/nemogućnost inkluzije, s obzirom na to da osobe s težim stupnjem invaliditeta uvelike trebaju sveobuhvatniju podršku kako bi bile dio inkluzivnog društva. Navedeno određuje i mogućnosti osobe, neovisno radi li se o tjelesnim, intelektualnim ili mentalnim mogućnostima pojedinca. Naposljetku, i sam pogled na život pojedinca utječe na mogućnost i želju za sudjelovanjem, a on je određen ranijim iskustvima, podrškom, crtama ličnosti, ali i drugim objektivnim okolnostima (npr. mjesto stanovanja, materijalni prihodi osobe itd.).

Društveni faktori uključuju kulturu, društvena prava, znanje o osobama s invaliditetom i pristupačnost (Van de Ven et al., 2005). Svako društvo ima različite norme kako poimati i što očekivati od osoba s invaliditetom, koje su najčešće utemeljene na znanjima o osobama s invaliditetom te rezultiraju educiranošću i senzibiliziranošću o pravu osoba s invaliditetom na život u zajednici. Izostanak društvenih očekivanja od osoba s invaliditetom rezultira njihovom isključenošću, što nerijetko rezultira i neosiguravanjem različitih vrsta i oblika pristupačnosti

kojim bi osobe s invaliditetom postale dio inkluzivnog društva. Upravo su informacijsko-komunikacijska i arhitektonska nepristupačnost najčešće rezultat normi u društvu vezanih uz osobe s invaliditetom. Faktori u sustavu podrške uključuju društvenu podršku, profesionalnu brigu i pomagala (Van de Ven et al., 2005). Društvena podrška podrazumijeva podršku koja je dostupna, ali i ostvarena od sustava formalne i neformalne podrške. Formalnu podršku čine osobe koje za svoj rad s osobama s invaliditetom dobivaju naknadu, dok se neformalna podrška temelji na međuljudskim i najčešće osobnim odnosima osobe bez invaliditeta s osobom s invaliditetom, ali i odlukama te želi da se osobi s invaliditetom pruži podrška. U suvremenom društvu više se ne govori o pomoći, već o podršci osobama s invaliditetom. Profesionalna briga dio je formalne podrške i uključuje različite sustave stručnjaka u kojima osobe s invaliditetom ostvaruju prava i dobivaju podršku. Jedan od ključnih problema vezanih uz nju je izostanak interdisciplinarnosti, transdisciplinarnosti i multidisciplinarnosti između podsustava profesionalne brige. Naposljetku, pomagala dostupna osobama s invaliditetom nemaju svoju svrhu ako prije nisu ostvareni maksimalni napor kako bi se osigurala pristupačnost na svim razinama i u svim oblicima.

UN (2009) navodi da su koraci za postizanje inkluzije vidljivost na način da su ljudi uvažavani, uzimanje u obzir briga i potreba osoba i grupa, pristup socijalnim interakcijama kroz mogućnost sudjelovanja u socijalnim aktivnostima, poštivanje prava te dostupnost resursa za puno sudjelovanje u društvu koje se najviše odnosi na materijalne resurse i činjenicu da je zaposlenje najbolji preduvjet postizanja inkluzije osoba s invaliditetom u društvo. Prema UNICEF (2023) osnovne komponentne inkluzije osoba s invaliditetom podrazumijevaju inkluzivne usluge i servise, svrsishodno sudjelovanje osoba s invaliditetom, pokretanje resursa zajednice, borbu protiv diskriminacije i stigme, pristupačne informacije pružene kroz pristupačne izvore komuniciranja, pristupačnu okolinu i prijevoz, osiguranu asistivnu tehnologiju te podršku tijekom života. Iz svega navedenog može se sažeti da su neki od najvažnijih preduvjeta suvremenog inkluzivnog društva:

1. poštovanje ljudskih prava i sloboda utemeljeno na izjednačavanju mogućnosti, ali i sustavnoj senzibilizaciji zajednice o pravima, mogućnostima, potrebama i obvezama osoba s invaliditetom
2. pristup sadržajima u zajednici utemeljen na pristupačnosti koja mora biti arhitektonska i informacijsko-komunikacijska, ali i utemeljen na razumnoj prilagodbi i pruženoj podršci
3. razvijanje socijalnog kapitala kroz socijalne odnose, dakle stvaranje, razvijanje i održavanje odnosa između osoba s invaliditetom i bez invaliditeta
4. razumijevanje, prihvaćanje i uvažavanje osoba s invaliditetom kroz senzibilizaciju osoba bez invaliditeta o potrebama, pravima, mogućnostima i obvezama osoba s invaliditetom, ali i senzibilizaciju osoba s invaliditetom u kontekstu onoga što one mogu pružiti zajednici i koje su njihove obveze

5. uklanjanje prepreka u društvu kroz zajedništvo osoba s invaliditetom i bez invaliditeta i kontinuirano zalaganje sustava formalne podrške za realizaciju ljudskih prava osoba s invaliditetom
6. zajedničko sudjelovanje osoba s invaliditetom i bez invaliditeta, s obzirom na to da zajedništvo predstavlja temelj inkluzije.

3. Pravni izvori koji doprinose inkluziji osoba s invaliditetom

Inkluzija osoba s invaliditetom prepoznata je i u međunarodnoj zajednici kroz donošenje i usvajanje različitih pravnih izvora, ali i dokumenata i preporuka kojima se traži od država potpisnica osiguranje punopravne inkluzije osoba s invaliditetom. Slijedi njihov kronološki prikaz. Konvencija o pravima djeteta (1993) u članku 23. navodi da su države stranke Konvencije dužne osigurati djetetu s teškoćama u razvoju puno uključivanje u zajednicu, dok Europska socijalna povelja (2002, 2003) navodi u članku 15. pravo osoba s invaliditetom na neovisnost, socijalnu uključenost i sudjelovanje u životu zajednice. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom (NN, 47/2005) deklaratorno navodi pravo na život u zajednici, dok Zakon o potvrđivanju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (2007, 2008) neovisnom življenju i uključenosti u zajednicu posvećuje zaseban članak 19. u kojem se navodi kako države stranke Konvencije priznaju jednako pravo svim osobama s invaliditetom na život u zajednici, kao i poduzimanje djelotvornih i odgovarajućih mjera kako bi olakšale osobama s invaliditetom puno uživanje ovoga prava i puno uključivanje i sudjelovanje u zajednici, uključujući i osiguranje mogućnosti da osobe s invaliditetom odaberu svoje mjesto boravka, gdje i s kim će živjeti, na ravnopravnoj osnovi s drugima, da nisu obvezne živjeti bilo kojim nametnutim načinom života, pristup širokom rasponu usluga koje različite službe potpore pružaju osobama s invaliditetom u njihovom domu ili ustanovama za smještaj, uključujući osobnu asistenciju potrebnu za uključivanje u zajednicu, kao i za sprječavanje izolacije ili segregacije iz zajednice, ravnopravni pristup osoba s invaliditetom uslugama, objektima i prostorima, namijenjenima populaciji bez invaliditeta, te njihove primjerenosti potrebama osoba s invaliditetom. Upravo Konvencija ima obvezujuću ulogu u odnosu na Deklaraciju te ističe vezano uz inkluziju sljedeće pojmove: pravo izbora, ravnopravnost, slobodu, pristup, uključivanje te uklanjanje prepreka i izjednačavanje mogućnosti. UN strategija inkluzije osoba s invaliditetom (2018) ističe povezanost ljudskih prava osoba s invaliditetom, njihovog osnaživanja i inkluzije, dok Strategija o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021. – 2030. (Europska komisija, 2020) ističe pravo na sudjelovanje u društvu. Naposljetku, Akcijski plan za integraciju i uključivanje za razdoblje 2021. – 2027. (Europska komisija, 2021) stavlja fokus na obrazovanje, zapošljavanje, pristup zdravstvenoj skrbi i priuštivo stanovanje.

U hrvatskom kontekstu potrebno je isto tako istaknuti nekoliko zakona koji doprinose inkluziji osoba s invaliditetom. Potrebno je naglasiti da je Hrvatska ratificirala ili prihvatila sve ranije navedene međunarodne pravne izvore i dokumente, pa je samim time i obvezna

postupati po njima. Zakoni, kojima se osiguravaju emocionalna, praktična, financijska i informacijska podrška koje trebaju rezultirati kvalitetnijom inkluzijom osoba s invaliditetom, su Zakon o socijalnoj skrbi (2022, 2023), Zakon o osobnoj asistenciji (2023) i Zakon o inkluzivnom dodatku (2023). Osobnom asistencijom se uvelike osigurava podrška za uključivanje u život zajednice, dok čl. 5. Zakona o inkluzivnom dodatku (2023) navodi kako je inkluzivni dodatak novčana naknada namijenjena osobi s invaliditetom u svrhu prevladavanja različitih prepreka koje mogu sprječavati njezino puno i učinkovito sudjelovanje u društvu na ravnopravnoj osnovi s drugima. Zakon o socijalnoj skrbi propisuje različita prava i usluge koje bi isto tako trebale doprinijeti većoj inkluziji osoba s invaliditetom. Naposljetku, Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027. godine (2021) sadrži prioritet koji se odnosi na osiguravanje pristupačnosti temeljne društvene infrastrukture i sadržaja javnog života osobama s invaliditetom.

Svi navedeni pravni izvori ukazuju na važnost ne samo uključivanja u život zajednice, već i punopravnog i učinkovitog sudjelovanja u istom.

4. Pojmovi vezani uz inkluziju

Temeljem ranije navedenog u ovom radu može se zaključiti kako se za inkluziju vežu različiti pojmovi, od kojih će neki biti raspravljani. Pod jednakim mogućnostima podrazumijeva se jednaka preraspodjela i jednake mogućnosti svih ljudi neovisno o njihovim obilježjima (npr. invaliditet je jedno od najsnažnijih obilježja osobe koje rezultira različitim ograničenjima postavljenim od strane osoba bez invaliditeta) (Eurofound, 2011). Jednake mogućnosti kao koncept zapravo i ne postoje, već se može govoriti o izjednačavanju mogućnosti. Izjednačavanje mogućnosti podrazumijeva ulaganje napora prvenstveno na uklanjanje prepreka u društvu s kojima se susreću osobe s invaliditetom, ali i pružanje podrške kako bi osobe s invaliditetom u najvećoj mogućoj mjeri samostalno mogle donositi odluke i preuzimati odgovornosti u vlastitom životu. Postizanje punog životnog potencijala podrazumijeva sposobnost življenja autentičnog i zadovoljnog života s mogućnošću osobnog razvoja. Navedeno ukazuje na slobodu izbora, stalni rast i razvoj, ali i odgovornost. Biti autentičan podrazumijeva slobodu, ali i podršku značajnih drugih. Socijalni odnosi uključuju odnose među ljudima koji uključuju indikatore koji se sastoje od interakcija (sastoje se od socijalnih mreža, socijalnih kontakata i privrženosti), odnosa (sastoje se od pripadnosti, intimnosti, obitelji, prijatelja i vršnjaka) i podrške (čine je emocionalna, fizička, financijska podrška i povratna informacija) (Schalock, 2004). Uključenost u zajednicu podrazumijeva aktivnu uključenost u aktivnosti zajednice koje su obilježene međuljudskim interakcijama, s time da se navedene aktivnosti i interakcije događaju izvan vlastitog doma i nisu vezane uz njega (Chang, Coster i Helfrich, 2013; Levasseur et al., 2011; Leutar i Buljevac, 2020). Navedeno ne podrazumijeva nužnost fizičke prisutnosti u zajednici. Dakle, aktivnosti svakodnevnog života podrazumijevaju sve one aktivnosti u kojima pojedinac može sudjelovati svakodnevno i koje su sastavni dio svakodnevice.

Uobičajene socijalne uloge su sve one uloge koje su u određenom društvu poimane očekivanima za većinu članova društva (npr. biti zaposlenik, partner, roditelj, član zajednice), a definiraju se ponašajnim obrascima koji se očekuju od pojedinca u određenim socijalnim situacijama i okruženjima temeljem specifične pozicije unutar društvene grupe (McLeod, 2023). Svjetska zdravstvena organizacija (2021) definira kvalitetu života kao individualnu percepciju vlastite pozicije u životu u kontekstu kulturalnih i vrijednosnih sustava u kojima se živi i u odnosu na vlastite ciljeve, očekivanja, standarde i preokupacije. Ona je postignuta kada su zadovoljene potrebe osobe i ona se može posvetiti onome što joj je važno (Van Heumen i Schippers, 2016), dok se prema Brown et al. (2006) kvalitetom života želi utvrditi na koji način su različite domene života obilježene prisutnošću invaliditeta, koje su percepcije kvalitete života same osobe s invaliditetom te naposljetku utjecaj sustava formalne podrške i zajednice na osobu s invaliditetom. Unaprjeđenje kvalitete života određeno je kako objektivnim odrednicama (npr. dostupna i osigurana podrška, dostupnost sadržaja u zajednici), tako i subjektivnim (npr. poimanje invaliditeta od strane same osobe, zadovoljstvo vlastitim životom). Simpican et al. (2015) navode da socijalne interakcije rezultiraju uključenošću u zajednicu koja rezultira inkluzijom, inkluzija pak rezultira neovisnim življenjem koje dovodi do stvaranja socijalnog kapitala osoba s invaliditetom, te kako se uključenost sastoji od kategorija (slobodno vrijeme, bavljenje politikom, zaposlenje, obrazovanje, pristup dobrima i uslugama, duhovne i kulturne aktivnosti), strukture (segregirana, donekle segregirana i integrirana) i stupnja uključenosti (prisutnost, susret i sudjelovanje).

Prema UN (2010) glavni principi inkluzije osoba s invaliditetom su poštivanje urođenog dostojanstva osobe i osobne autonomije, poštivanje odluka osobe i poštovanje neovisnosti osobe, dok su glavne vrijednosti inkluzije sloboda, jednakost, tolerancija i međusobna odgovornost. Naglasak je na poštivanju osobe. S druge strane, sve navedeno može se povezati i s načelima Konvencije o pravima osoba s invaliditetom: poštivanje urođenog dostojanstva, osobne autonomije uključujući slobodu osobnog izbora i neovisnost osoba; nediskriminacija; puno i učinkovito sudjelovanje i uključivanje u društvo; poštivanje razlika i prihvaćanje osoba s invaliditetom kao dijela ljudske raznolikosti i čovječnosti; jednakost mogućnosti; pristupačnost; jednakost između muškaraca i žena te poštivanje razvojnih sposobnosti djece s teškoćama u razvoju i poštivanje prava djece s teškoćama u razvoju na očuvanje vlastitog identiteta (Zakon o potvrđivanju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom, NN, MU, 6/2007, 5/2008). Kao što je navedeno, inkluzija se temelji na slobodi, prihvaćanju, poštivanju i zajedništvu.

5. Izazovi vezani uz inkluziju

Mnogo je izazova vezanih uz inkluziju, od kojih će samo neki biti istaknuti u ovom radu. Jedan od najznačajnijih izazova vezanih uz inkluziju su prepreke. Prepreke, nazivane i barijerama, Rohwerder (2015) dijeli na prepreke vezane uz stavove, prepreke u okolini,

institucionalne prepreke, internalizirane prepreke, izostanak sudjelovanja, neadekvatne podatke i statistike te netočnu zabrinutost vezanu uz troškove i probleme vezane uz inkluziju osoba s invaliditetom. Prepreke vezane uz stavove ogledaju se u netočnim, generaliziranim i negativnim stavovima o osobama s invaliditetom koji mogu rezultirati stereotipizacijom osoba s invaliditetom, predrasudama o njima te njihovom diskriminacijom i stigmatizacijom. Prepreke u okolini obuhvaćaju niz prepreka od kojih su možda najviše poznate arhitektonske prepreke (npr. nepristupačnost određenih sadržaja u zajednici, neprimjenjivanje univerzalnog dizajna), ali i informacijsko-komunikacijska nepristupačnost (nekorištenje lako razumljivog jezika, izostanak osiguravanja informacija za osobe sa senzornim oštećenjima, neodgovarajuća podrška sustava formalne podrške). Institucionalne prepreke odnose se na usvojene pravne izvore koji i dalje diskriminiraju osobe s invaliditetom, ali i na izostanak podrške vlasti da osobe s invaliditetom budu dio inkluzivnog društva (nepostojanje političke volje da se određeni pravni izvori poštuju, neulaganje u prilagođenost i pristupačnost itd.). Navedeno se može povezati i sa strukturalnim nasiljem, to jest nasiljem sustava prema osobama s invaliditetom. Jedan od problema je i neprimjena pravnih propisa kojima se jamči inkluzija osobama s invaliditetom, što samo po sebi predstavlja izravnu, ali i neizravnu diskriminaciju. Internalizirane prepreke odnose se na negativno ophođenje osoba bez invaliditeta i s invaliditetom prema drugim osobama s invaliditetom, dok se izostanak sudjelovanja temelji na neuključivanju, ali i isključivanju osoba s invaliditetom iz aktivnosti svakodnevnog života (povezati s ranije navedenim preprekama u okolini).

Netočni, to jest neadekvatni podaci i statistike o potrebama, izazovima i problemima osoba s invaliditetom, ali i izostanak evaluacija vezanih uz inkluziju, rezultiraju posljednje navedenim preprekama, preprekama vezanim uz netočna promišljanja o troškovima i problemima koji se vežu uz inkluziju. Navedeno je ponovno najčešće utemeljeno na internaliziranim preprekama i preprekama vezanima uz stavove. S druge strane, World Bank Group (2023) navodi da prepreke punoj inkluziji osoba s invaliditetom uključuju nepristupačnu fizičku okolinu i prijevoz, nedostupnost asistivnih tehnologija, informacijsko-komunikacijsku nepristupačnost, nedostatke u sustavu podrške te diskriminaciju i stigmatizaciju. Prema UN (2010:22) potrebno je osigurati okruženje bez fizičkih i socijalnih prepreka kako bi se osigurala potpuna inkluzija. Dok za uklanjanje arhitektonskih i informacijsko-komunikacijskih prepreka trebaju postojati politička volja i financijska sredstva u određenoj zajednici, za uklanjanje prepreka u stavovima osoba u zajednici potrebno je mnogo više. Nesenzibiliziranost i needuciranost zajednice o potrebama, pravima, mogućnostima, željama i obvezama osoba s invaliditetom predstavljaju temelje generiranja novih prepreka vezanih uz inkluziju. Needuciranost je najčešće odgovornost sustava formalne podrške koji bi kroz svoj rad trebao raditi ne samo s osobama s invaliditetom, već i u korist osoba s invaliditetom. Naposljetku, ne treba zaboraviti da se ponekad prepreke mogu vezati i uz same osobe s invaliditetom te da je ponekad odgovornost i na osobama s invaliditetom da se pojedinačno i zajednički bore za inkluzivnije društvo.

6. Zaključna razmatranja

Inkluzija je neupitno pravo svake osobe s invaliditetom, dok je stvaranje inkluzivnog društva zajednička odgovornost osoba s invaliditetom i bez invaliditeta. Može se zaključiti da inkluzija predstavlja ideal kojem svako društvo treba težiti. Sustavno educiranje i senzibiliziranje o osobama s invaliditetom, sustavno uklanjanje različitih prepreka u društvu, kao i zajedničko djelovanje osoba s invaliditetom i bez invaliditeta predstavljaju važne temelje inkluzije 21. stoljeća. Inkluzivno društvo predstavlja zajednicu u kojoj svaka osoba ima prava, ali i obveze. Punopravni i ravnopravni život u zajednici predstavlja jedno od temeljnih ljudskih prava. Stoga poštivanje i realizacija ljudskih prava osoba s invaliditetom rezultiraju inkluzijom, ali i inkluzija rezultira realizacijom određenih novih ljudskih prava, s obzirom na to da se određena prava mogu realizirati jedino ako je osoba aktivan i punopravni član zajednice. Izjednačavanje mogućnosti temelj je realizacije kako ljudskih prava, tako i inkluzije osoba s invaliditetom. Poštivanje ljudskih prava i inkluzija poboljšavaju kvalitetu života osoba s invaliditetom, barem neke njene domene, kao što i sama kvaliteta života osobe s invaliditetom može utjecati na inkluziju u zajednicu. Stoga se može zaključiti kako su poštivanje ljudskih prava, inkluzija i kvaliteta života u stalnom međuođnosu i međuođjecaju. Jedni utječu na druge te generiraju različite nove okolnosti, činjenice i pretpostavke vezane uz njih. Međutim, svima njima preduvjet bi trebalo biti prihvaćanje i razumijevanje osoba s invaliditetom. Prihvaćanje ne kao humanitarni, samilosni čin, već kao čin jednakosti i razumijevanja. Stoga se može zaključiti da prihvaćanje osoba s invaliditetom dovodi do izjednačavanja mogućnosti, što rezultira boljom realizacijom njihovih ljudskih prava koja dovodi do unaprijeđenja određenih aspekata njihove kvalitete života i u konačnici stvara inkluzivno društvo 21. stoljeća. Možda je dobro ovaj rad završiti promišljanjem kako život u izolaciji ili segregaciji od zajednice (život u neinkluzivnom društvu) nije samo suprotan pravu na život u zajednici sadržanom u Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom, već često rezultira i nekim od najozbiljnijih povreda ljudskih prava u Europi (Vijeće Europe, 2016). Inkluzija je pravo svakog pojedinca, neovisno radi li se o osobi s invaliditetom ili bez invaliditeta. Na pitanje koliko je suvremeno društvo 21. stoljeća inkluzivno neka odgovori svaki čitatelj ovog rada sam za sebe.

Literatura

1. Bates, P. i Davis, F. A. (2004) Social capital, social inclusion and services for people with learning disabilities. *Disability and Society*, 19(3), str. 196–207.
2. Brown, I., Brown, R. I., Baum, N. T., Isaacs, B. J., Myerscough, T., Neikrug, S. i Wang, M. (2006) *Family quality of life survey (general version)*. Toronto: Surrey Place Centre.
3. Castelein, P. (2012) Développement humain, hzandicap et changement social / Human development. *Disability, and Social Change*, 20(3), str. 5–6.

4. Chang, F. H., Coster, W. J. i Helfrich, C. A. (2013) Community participation measures for people with disabilities: A systematic review of content from an international classification of functioning, disability and health perspective. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 94(4), str. 771–781.
5. Deklaracija o pravima osoba s invaliditetom (2005) *Narodne novine* 47, 911. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2005_04_47_911.html [06.09.2024.]
6. Eurofound (2011) *Equal opportunities*. Dublin: European Industrial Relations Dictionary.
7. Europska komisija (2020) *Strategija o pravima osoba s invaliditetom za razdoblje 2021. – 2030*. Luxemburg: EU.
8. Europska komisija (2021) *Akcijski plan za integraciju i uključivanje za razdoblje 2021. – 2027*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A52020DC0758> [04.09.2024.]
9. Europska socijalna povelja (2002, 2003) *Narodne novine* 15, 172. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2002_12_15_172.html [04.09.2024.]
10. Hall, E. (2005) The entangled geographies of social exclusion/inclusion for people with learning disabilities. *Health & Place*, 11(2), str. 107–115.
11. Illinois department of human services (2011) *Community inclusion*. Springfield: DHS.
12. Konvencija o pravima djeteta (1993) *Narodne novine međunarodni ugovori* 12, 57. Dostupno na: <https://mrosp.gov.hr/istaknute-teme/obitelji-i-socijalna-politika/obitelji-12037/konvencija-o-pravima-djeteta-12038/12038> [04.09.2024.]
13. Leutar, Z. i Buljevac, M. (2020) *Osobe s invaliditetom u društvu*. Zagreb: Biblioteka socijalnog rada.
14. Levasseur, M., Gauvin, L., Richard, L., Kestens, Y., Daniel, M. i Payette, H. (2011) Associations between perceived proximity to neighborhood resources, disability, and social participation among community-dwelling older adults: Results from the VoisiNuAge study. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 92(12), str. 1979–1986.
15. McLeod, S. (2023) *Social roles and social norms in psychology*. Dostupno na: <https://www.simplypsychology.org/social-roles.html> [04.09.2024.]
16. Nacionalni plan izjednačavanja mogućnosti za osobe s invaliditetom za razdoblje od 2021. do 2027. godine (2021) *Narodne novine* 143, 2440. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_12_143_2440.html [01.09.2024.]
17. O'Brien, J. i Lyle, C. (1987) *Framework for accomplishment: A workshop for people developing better services*. Lithonia, Georgia: Responsive Systems Associates.
18. Rimmerman, A. (2013) *Social inclusion of people with disabilities: National and international perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Rohwerder, B. (2015) *Disability inclusion: Topic guide*. Birmingham, UK: GSDRC, University of Birmingham.
20. Schalock, R. L. (2004) The concept of quality of life: What we know and do not know. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(3), str. 203–216.

21. Simplican, S. C., Leader, G., Kosciulek, J. i Leahy, M. (2015) Defining social inclusion of people with intellectual and developmental disabilities: An ecological model of social networks and community participation. *Research in developmental disabilities*, 38, str. 18–29.
22. Svjetska zdravstvena organizacija (2021) *WHOQOL: Measuring quality of life*. Dostupno na: <https://www.who.int/tools/whoqol> [02.09.2024.]
23. UN (2007) *E-Dialogue "Creating an Inclusive Society: Practical Strategies to Promote Social Integration"*. Dostupno na: https://www.un.org/esa/socdev/sib/inclusive_society/social%20inclusion.html [04.09.2024.]
24. UN (2009) *Creating an inclusive society: practical strategies to promote social integration*. Dostupno na: <http://www.un.org/esa/socdev/egms/docs/2009/Ghana/inclusive-society.pdf> [04.09.2024.]
25. UN (2010) *Monitoring the Convention on the Rights of Persons with disabilities guidance for human Rights monitors professional training series No. 17*. Dostupno na: http://www.ohchr.org/Documents/Publications/Disabilities_training_17EN.pdf) [05.09.2024.]
26. UN (2018) *United Nations disability inclusion strategy*. Dostupno na: https://www.un.org/en/content/disabilitystrategy/assets/documentation/UN_Disability_Inclusion_Strategy_english.pdf [04.09.2024.]
27. UNICEF (2023) *UNICEF disability inclusion policy and Strategy (DIPAS) 2022-2030*. New York: UNICEF.
28. Van de Ven, L., Post, M., De Witte, L. i Van Den H. W. (2005) It takes two to tango: the integration of people with disabilities into society. *Disability & Society*, 2(3), str. 311–329.
29. Van Heumen, L. i Schippers, A. (2016) Quality of life for young adults with intellectual disability following individualised support: Individual and family responses. *Journal of Intellectual & Developmental Disability*, 41(4), str. 299–310.
30. Vijeće Europe (2016) *Strategija Vijeća Europe za osobe s invaliditetom 2017.-2023*. Dostupno na: <https://rm.coe.int/16806c400c> [09.09.2024]
31. World Bank Group (2023) *Disability inclusion*. Dostupno na: <https://www.worldbank.org/en/topic/disability> [03.09.2024.]
32. Zakon o inkluzivnom dodatku (2023) *Narodne novine* 15, 2023. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_12_156_2383.html [01.09.2024.]
33. Zakon o osobnoj asistenciji (2023) *Narodne novine* 71, 1175. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_06_71_1175.html [01.09.2024.]
34. Zakon o potvrđivanju Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom (2007, 2008) *Narodne novine međunarodni ugovori* 6, 80; 5, 107. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2007_06_6_80.html https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2008_08_5_107.html [01.09.2024.]
35. Zakon o socijalnoj skrbi (2022, 2023) *Narodne novine* 18,181; 46, 576; 119,1836; 140, 2121; 71,1177. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_181.html [01.09.2024.]

Značaj obiteljskog čitalačkog okruženja u prevenciji teškoća čitanja / Importance of home literacy environment for prevention of reading difficulties

doc. dr. sc. Valentina Martan

Studij Logopedija, Sveučilište u Rijeci

vmartan@uniri.hr

Pregledni rad / Review paper

Sažetak

Čitanje je složena kognitivna i jezična aktivnost koja se usvaja kroz sustavno poučavanje i podršku u školskom i obiteljskom okruženju. Cilj rada je analizirati ulogu obiteljskog čitalačkog okruženja u razvoju vještine čitanja. Obiteljske aktivnosti, poput zajedničkog čitanja, pristupa knjigama i razvoja pozitivnih stavova prema čitanju, ključne su za razvoj predvještina čitanja, uključujući fonološku svjesnost, rječničko znanje i jezične sposobnosti. Interaktivno čitanje, koje uključuje rasprave i povezivanje sadržaja s iskustvima, razvija interes za čitanje, kritičko mišljenje i samopouzdanje. Sustavnim poticanjem i razvojem djetetovog interesa za knjige i čitanje od najranije dobi utječe se na razvoj čitalačkih kompetencija i općenito pozitivnog stava prema čitanju te se mogu ublažiti potencijalne negativne posljedice teškoća čitanja na akademski i emocionalni razvoj djece.

Ključne riječi: obiteljsko čitalačko okruženje, teškoće čitanja, vještina čitanja

Abstract

Reading is a complex cognitive and linguistic activity acquired through systematic teaching and support within the school and family environment. This paper aims to analyse the role of the home literacy environment in the development of reading skills. Family activities, such as shared reading, access to books, and fostering positive attitudes toward reading, are essential for developing pre-reading skills, including phonological awareness, vocabulary knowledge, and language skills. Interactive reading, which involves discussions and connecting the read content to personal experiences, enhances interest in reading, critical thinking, and self-confidence. Systematic encouragement and development of children's interest in books and reading from an early age supports the development of reading competences, fosters a positive attitude toward reading, and mitigates potential negative effects of reading difficulties on children's academic and emotional development.

Keywords: home literacy environment, reading difficulties, reading skills

1. Uvod

Čitanje i pisanje vještine su od temeljnog značaja za sva područja ljudskog života. Ove se vještine ubrajaju u najsloženije kognitivne i jezične djelatnosti, čije usvajanje zahtijeva sustavnu poduku, trud i dugotrajnu vježbu (Lakuš i Erdeljac, 2012; Peti-Stantić, 2019). Proces ovladavanja čitanjem u alfabetskim sustavima odvija se u više faza, počevši od prepoznavanja slova, preko dekodiranja riječi i rečenica, sve do integracije tih elemenata u smislene cjeline, uključujući sposobnost razumijevanja i kritičkog promišljanja o pročitanome (Grosman, 2010). Prema OECD-ovim i PISA istraživanjima, oko 20 % učenika ima ozbiljnih teškoća u ovladavanju čitanjem, što ukazuje na važnost ranog i sustavnog poticanja razvoja čitalačkih vještina (OECD, 2019). Otežano ovladavanje ovim vještinama vidljivo je već na samom početku obrazovanja te može imati i ozbiljne i dugoročne posljedice, ne samo na akademski uspjeh, već i na emocionalni i socijalni razvoj djece.

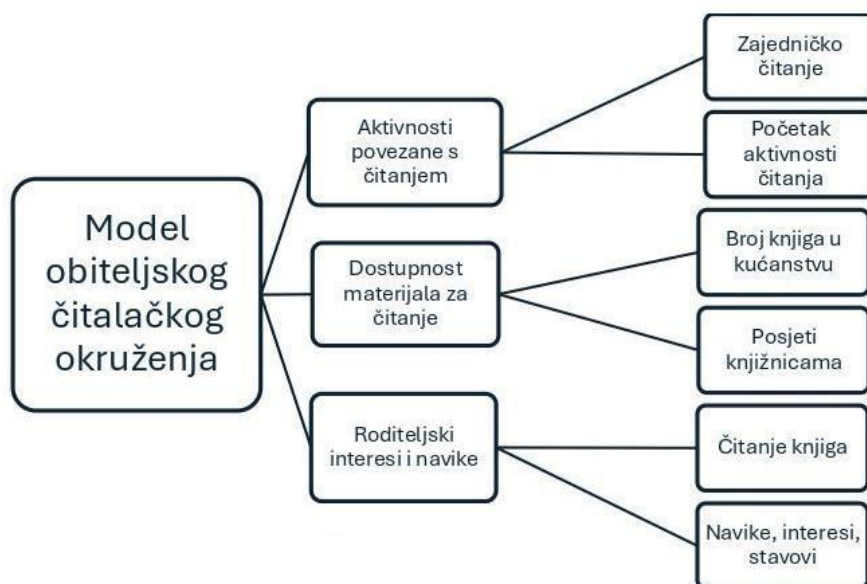
Iako formalna poduka čitanja i pisanja počinje ulaskom djeteta u obrazovni proces, već dugi niz godina sustavno se ističe uloga predvještina kao kritičnog pretkazatelja buduće uspješnosti u čitanju, ali i mogućih odstupanja (npr. Hogan, Catts and Little, 2005; Kuvač Kraljević, Lenček i Matešić, 2019). Predvještine čitanja i pisanja obuhvaćaju niz osnovnih sposobnosti i vještina koje predstavljaju preduvjet za tečno ovladavanje procesima čitanja i pisanja (Scarborough, 2001), najčešće uključuju fonološku svjesnost, poznavanje rječnika, pripovjedne sposobnosti, interes za tisk i koncept tiska, imenovanje slova, radno pamćenje, vizualnu percepciju, grafomotoriku i pažnju (Kuvač Kraljević i Lenček, 2012). Ove vještine ne podučavaju se formalno, već se razvijaju od najranije djetetove dobi u djetetovom obiteljskom okruženju. Obitelj, uz formalne odgojno-obrazovne ustanove, predstavlja ključan dio mikrosustava koji je izravno povezan s djetetovim ranim razvojem i obrazovnim napretkom. Upravo Bronfenbrennerov ekološki model ističe važnost bliskih interakcija i poticajnog okruženja, u kojemu obitelj ima nezamjenjivu ulogu u poticanju kognitivnog razvoja djece (Bronfenbrenner, 1979), uključujući oblikovanje djetetovih početnih predvještina, ali i interesa i motivacije prema čitanju.

Cilj je ovog rada analizirati ulogu obiteljskog čitalačkog okruženja u poticanju razvoja vještine čitanja i prevenciji nastanka teškoća čitanja. U radu će se prikazati rezultati prethodnih istraživanja o doprinosu različitih sastavnica obiteljskog čitalačkog okruženja, kao što su zajedničke formalne i neformalne aktivnosti čitanja, dostupnost knjiga i slikovnica te interesi, stavovi i navike roditelja, razvoju čitalačkih vještina djece.

2. Model obiteljskog čitalačkog okruženja

Obiteljsko čitalačko okruženje dio je kućnog okruženja koje omogućuje djeci dostupnost materijala za čitanje i doticaj s čitalačkim iskustvima, a obuhvaća sve aktivnosti povezane s čitanjem koje se odvijaju unutar obitelji (Burgess, Hecht and Lonigan, 2002). To je složen konstrukt koji obuhvaća različite resurse, aktivnosti i iskustva kojima se potiče čitanje i

razvijanje čitalačkih navika (Niklas and Schneider, 2020). Rana istraživanja u ovome području bila su ograničena samo na mjere učestalosti zajedničkih aktivnosti čitanja kod kuće (Esmaeeli, 2024). S ciljem šireg objašnjenja modela obiteljskog čitalačkog okruženja brojni autori analiziraju višedimenzionalne aspekte ovog složenog konstrukta (npr. Sénéchal et al., 1998; Sénéchal and LeFevre, 2002; Burgess, Hecht and Lonigan, 2002; Esmaeeli, 2024) te nastoje konceptualno odrediti, opisati i definirati sastavnice obiteljskog čitalačkog okruženja s ciljem dubljeg uvida u ulogu obitelji i interakcija u obiteljskom okruženju usmjerenih k poticanju čitanja. Jedan od prvih opisa dvodimenzionalnog aspekta obiteljskog čitalačkog modela daju Sénéchal i suradnici (1998), govoreći o formalnim i neformalnim obiteljskim čitalačkim aktivnostima, a proširuju ga drugi autori (npr. Esmaeeli, Lundetræ and Kyle, 2018; Esmaeeli, Kyle and Lundetræ 2019; Esmaeeli, Tellefsen and Rosell, 2024; Torppa et al., 2007). Slika 1. prikazuje Model obiteljskog čitalačkog okruženja autora Esmaeeli, Tellefsen i Rosell (2024).

Slika 1. Model obiteljskog čitalačkog okruženja (prilagođeno prema Esmaeeli, Tellefsen i Rosell, 2024)

Prema predloženoj modelu, obiteljsko čitalačko okruženje objedinjuje tri osnovna konstrukta: (1) obiteljske čitalačke aktivnosti, (2) dostupnost materijala za čitanje te (3) interese, navike i stavove roditelja prema čitanju.

Obiteljske čitalačke aktivnosti uključuju različita iskustva djece u aktivnostima čitanja i pisanja, od pasivne uloge u kojoj djeca promatraju roditelje kao modele u njihovim aktivnostima čitanja, preko zajedničkih interakcija roditelja i djece u aktivnostima čitanja pa sve do samostalnog izlaganja djece pisanome materijalu. Burgess, Hecht i Lonigan (2002) govore o aktivnom i pasivnom aspektu obiteljskog čitalačkog okruženja. Dok aktivni aspekt

obuhvaća aktivnosti u kojima roditelji izravno uključuju dijete, primjerice zajedničko čitanje knjiga i slikovnica, pasivni aspekt uključuje prilike koje roditelji pružaju djeci za susretanje s pisanim jezikom, kao što su kupovina dječjih knjiga, odlazak u knjižnice ili pružanje uzora djeci kroz prakticiranje osobnih aktivnosti čitanja u slobodno vrijeme. Autori navode da pasivni aspekt obiteljskog čitalačkog okruženja neizravno pomaže djeci obogatiti njihovo znanje, vještine i interes za pismenost putem dostupnih knjiga i drugih tiskovina u kućnom okruženju te promatranjem i doživljavanjem roditeljskog vrednovanja i sudjelovanja u aktivnostima čitanja (Burgess, Hecht and Lonigan, 2002).

Sénéchal i LeFevre (2002) razlikuju obiteljske čitalačke aktivnosti s obzirom na to kolika je pažnja usmjerena na sam tekst, odnosno obiteljske čitalačke aktivnosti dijele na formalne i neformalne. Formalne obiteljske čitalačke aktivnosti nazivaju se i aktivnostima povezanim s pisanim kodom (*code-related activities*), dok se neformalne nazivaju i aktivnostima povezanim sa značenjem (*meaning-related activities*) (Hindman et al., 2008). Formalne obiteljske čitalačke aktivnosti uključuju izravnu interakciju djece s pisanim jezikom, usmjerene su na značajke teksta, odnosno strukturirane oblike poučavanja čitanja, poput ciljanog podučavanja vještinama fonološke svjesnosti, učenja slova abecede i prve pokušaje čitanja i pisanja. Ove aktivnosti ne moraju nužno biti strogo strukturirane, već se često odvijaju kroz igru i višeosjetilno iskustvo (npr. igre slovima, traženje određenog slova u riječima, poticanje djeteta da napiše određeno slovo u pijesku, „pisanje” slova po zraku, izrada slova od plastelina itd.). S druge strane, neformalne obiteljske čitalačke aktivnosti usmjerene su na značenje koje prenosi pisani jezik, a najčešće uključuju zajedničko čitanje priča i slikovnica te razgovor i raspravu roditelja i djece o pročitanoj.

Istraživanja sustavno naglašavaju važnost uključivanja formalnih i neformalnih obiteljskih čitalačkih aktivnosti u svakodnevne obiteljske rutine, kako prije, tako i nakon početka formalnog obrazovanja. S obzirom na to da su dobro razvijene predvještine čitanja, osobito fonološka svjesnost, pouzdani pokazatelji kasnijeg uspjeha u čitanju, a bogat rječnik ključni prediktor razumijevanja pročitanoj (Lonigan, Burgess and Anthony, 2008), obiteljsko čitalačko okruženje ima važnu ulogu u razvoju ovih vještina (Burgess, Hecht and Lonigan, 2002; Sénéchal and LeFevre, 2002, 2014). Burgess, Hecht i Lonigan (2002) utvrdili su da aktivno obiteljsko čitalačko okruženje značajnije doprinosi razvoju predvještina i vještina čitanja u usporedbi s pasivnim aspektom obiteljskog čitalačkog okruženja.

Formalne obiteljske čitalačke aktivnosti značajne su u predviđanju uspjeha u razvoju vještina rane pismenosti, uključujući fonološku svjesnost, svijest o tisku i poznavanje slova. Roditeljsko podučavanje specifičnih vještina rane pismenosti, poput prepoznavanja slova i čitanja jednostavnih riječi, izravno je povezano s dječjim znanjem slova u vrtiću te s razvojem vještina čitanja riječi tijekom početnih razreda osnovne škole (Hood, Conlon and Andrews, 2008; Sénéchal, 2006; Sénéchal and LeFevre, 2002). S druge strane, neformalne obiteljske čitalačke aktivnosti, poput zajedničkog čitanja djece i roditelja, pokazale su se značajnim za razvoj rječnika u vrtiću (Sénéchal, 2006; Sénéchal and LeFevre, 2002). Također, ove aktivnosti neizravno utječu na vještine čitanja u kasnijim razvojnim fazama putem medijacije vokabulara, i to u drugom (Hood, Conlon and Andrews, 2008), trećem (Sénéchal and LeFevre,

2002) i četvrtom razredu osnovne škole (Sénéchal, 2006). Zaključno, i formalne i neformalne obiteljske čitalačke aktivnosti imaju prediktivnu vrijednost za razvoj vještina čitanja i razumijevanja pročitano u kasnijim razdobljima obrazovanja (Sénéchal and LeFevre, 2002).

3. Interaktivno čitanje u obiteljskome okruženju

Razvoj interesa djece prema tisku započinje spontano, obično oko prve godine djetetova života i povezan je s razinom izloženosti pisanim materijalima i ugodom koju ta iskustva pružaju. Na interes djeteta za tisak utječe djetetova okolina kroz redovite zajedničke aktivnosti čitanja i osiguranu dostupnost materijala za čitanje. Razumijevanje koncepta tiska kod djece ključan je poticajni čimbenik razvoja ranih preduvjeta za razvoj pismenosti i odnosi se na sposobnost prepoznavanja različitih oblika tiska u svakodnevnom životu i razumijevanja njegove funkcije. Kadaravek i Justice (2004) navode da ovaj konstrukt uključuje: (1) svjesnost o ispravnom slijedu čitanja knjige i načinu okretanja stranice, (2) prepoznavanje dijelova slikovnice ili knjige (razlikovanje prednje i stražnje korice, prepoznavanje naslova i autora), (3) razumijevanje povezanosti između ilustracija i pisanog teksta i (4) prepoznavanje osnovnih elemenata tiska (slova, riječi, razmaka između riječi, znakova interpunkcije).

Djeca razvijaju interes za tisak kroz dječje slikovnice koje predstavljaju jezično poticajan materijal s rječnikom koji je raznovrsniji i složeniji od onoga s kojim se dijete susreće u svakodnevnoj komunikaciji. Interaktivno čitanje od najranije dobi, u kojem su djeca i roditelji aktivni sudionici, smatra se najpoticajnijim oblikom zajedničkog čitanja. Za razliku od pasivnog slušanja roditelja kako čitaju, ovaj oblik čitalačke aktivnosti stavlja dijete u aktivnu ulogu. Roditelji uključuju djecu u proces čitanja postavljajući im pitanja o pročitanoj, razgovorom o sadržaju te povezivanjem priče s osobnim iskustvima djeteta. Tijekom interaktivnog čitanja dijete oblikuje značenje i rekonstruira sadržaj kroz složenu interakciju između sadržaja i popratnih slika i ilustracija, odnosno kombiniranjem jezičnog i vizualnog koda (Arizpe and Styles, 2003). Interaktivne čitalačke aktivnosti, poput postavljanja pitanja, rasprave o pročitanoj sadržaju i povezivanja s djetetovim iskustvima, razvijaju čitalačke vještine, potiču razvoj kritičkog mišljenja i jačaju emocionalnu povezanost između roditelja i djeteta (Mol and Bos, 2011). Upravo je jedan od ključnih aspekata interaktivnog čitanja postavljanje raznovrsnih otvorenih pitanja poput: „Što?“, „Zašto?“, „Kada?“ i „Gdje?“, koja potiču razumijevanje uzročno-posljedičnih odnosa i stvaranje logičnih poveznica između jezičnih informacija. Osim toga, postavljanje otvorenih pitanja, koja zahtijevaju proširene odgovore, potiče razvoj vještina pripovijedanja, bogati djetetov rječnik i poticaj je za proširivanje komunikacijskih interakcija između djeteta i odrasle osobe. Kroz takve aktivnosti djeca razvijaju samopouzdanje u izražavanju vlastitih misli. Izloženost djeteta složenijim jezičnim strukturama kroz aktivnosti zajedničkog čitanja bogati djetetov rječnik i ostale jezične sposobnosti te razvija kritičko mišljenje (Juel, 2005). Nadalje, interaktivne čitalačke aktivnosti utječu i na razvoj fonoloških vještina kod djece, uključujući sposobnost prepoznavanja rime, slogovne i fonemske svjesnosti (Cohrsen, Niklas and Tayler, 2015; Hamilton et al., 2016).

Roditelji koji ranije započnu sa zajedničkim čitalačkim aktivnostima sa svojom djecom nastavljaju s tom praksom češće, osobito u godini prije polaska u školu (Niklas and Schneider, 2014). Pojedina hrvatska istraživanja ukazuju da roditelji prosječno čitaju s djecom 17 minuta dnevno, a pokazalo se da stariji roditelji i oni s višim stupnjem obrazovanja provode te aktivnosti češće (Bukovčan, 2022).

4. Dostupnost materijala za čitanje

Dostupnost materijala za čitanje sljedeći je pokazatelj kvalitete obiteljskog čitalačkog okruženja. Najčešće se procjenjuje prema broju knjiga u kućanstvu i učestalosti posjećivanja knjižnica za djecu. Djeca koja odrastaju u okruženjima bogatim knjigama i tiskanim materijalima, kao i ona koja redovito posjećuju knjižnice, postižu bolje rezultate u čitanju, razvijaju pozitivnije stavove prema ovoj aktivnosti i imaju veće šanse za akademski uspjeh (Davidse et al., 2011; Melhuish et al., 2008). Prema istraživanju provedenom u Republici Hrvatskoj, trećina roditelja barem jednom mjesečno posjećuje knjižnicu sa svojom djecom (Bukovčan, 2022). Nadalje, broj knjiga koje djeca posjeduju povezan je s njihovim akademskim postignućima, posebno u domenama čitanja, aritmetičkih vještina i jezičnog razumijevanja (Pagel, 2016; Davidse et al., 2011; Melhuish et al., 2008; Niklas and Schneider, 2013). Važno je istaknuti da je povezanost između broja knjiga u kućanstvu i uspjeha u čitanju kauzalna. Djeca iz poticajnih čitalačkih okruženja ostvaruju veći napredak u razvoju govorenog i pisanog jezika. S napretkom u razvoju ovih vještina, djeca se sve aktivnije uključuju u aktivnosti čitanja te iskazuju potrebu za još bogatijim čitalačkim okruženjem (Mol and Bus, 2011).

5. Roditeljski interesi, navike i stavovi prema čitanju

Roditeljski pozitivni stavovi prema čitanju i njihove čitateljske navike povezani su s razvojem djetetovih navika, interesa i motivacije za čitanje (Dodici, Draper and Peterson, 2003; Walgermo, Frijters and Solheim, 2018). Roditeljski interes za čitanje predstavlja temelj za stvaranje poticajnog obiteljskog čitalačkog okruženja (Wiegel, Martin and Bennett, 2006). Isto tako, roditelji s visokim akademskim očekivanjima od svoje djece prije polaska u školu češće sudjeluju u formalnim i neformalnim aktivnostima za poticanje čitanja kod kuće (LeFevre, Polyzoi and Sénéchal, 2010; Kleemans et al., 2012). Osim toga, roditeljska uključenost u zajedničke aktivnosti čitanja s djecom, učestalost tih aktivnosti i njihova očekivanja od djece pozitivno su povezani s poznavanjem slova, razvojem vještina rane pismenosti te općenitim akademskim uspjehom (Martini i Sénéchal, 2012; Skwarchuk, Sowinski i LeFevre, 2014). Navedeni nalazi potvrđeni su i rezultatima istraživanja provedenih u Hrvatskoj koja upućuju na značajnu pozitivnu povezanost između poticajnog obiteljskog

čitalačkog okruženja i uspjeha djece iz predmeta Hrvatski jezik na kraju drugog razreda osnovne škole (Kotrla Topić i Penava Brekalo, 2023).

6. Emocionalna dobrobit od poticanja čitanja u obiteljskom okruženju

Poznato je da zajedničko čitanje u obiteljskom okruženju donosi brojne prednosti koje se protežu na jezični, kognitivni i emocionalni razvoj djeteta. Najčešće se odvija u kontinuitetu, kroz dulje vremensko razdoblje, pružajući djetetu priliku za uspostavljanje svakodnevnih rutine i ponavljanje (Niklas and Schneider, 2013). Ove aktivnosti odvijaju se u fleksibilnim uvjetima, omogućujući roditeljima i djeci prilagodbu vremena i mjesta čitanja u skladu s djetetovim ritmom i potrebama. Na taj način stvara se opuštena i ugodna atmosfera koja smanjuje pritisak i omogućuje djetetu da čitanje percipira kao zabavnu i opuštajuću aktivnost (Grolig and Mahlke, 2020). Inicijativa za čitanje može doći i od samog djeteta, što dodatno razvija njegovu autonomiju i ukazuje na interes prema čitanju. Kada dijete samo zatraži čitanje, pokazuje želju za interakcijom s tekstom te razvija osobnu povezanost s čitalačkim aktivnostima, za koje je intrinzično motivirano (Gonzalez et al., 2017).

Osim jezičnih i kognitivnih dobrobiti, interaktivno čitanje doprinosi razvoju emocionalne povezanosti između djeteta i bliskih osoba, poput roditelja, braće i sestara te baka i djedova. Zajednički provedeno vrijeme u čitanju omogućuje djetetu da razvije pozitivan stav prema čitanju, povezujući ga s osjećajem sigurnosti i bliskosti. Roditeljska nedirektivnost, emocionalni ton i aktivna uključenost u zajedničkim aktivnostima čitanja pozitivno su povezani s razvojem djetetovog receptivnog rječnika i fonemske svjesnosti (Dodici, Draper and Peterson, 2003). Emocionalna povezanost koja nastaje tijekom zajedničkih čitalačkih aktivnosti dodatno utječe na djetetovu percepciju čitanja kao aktivnosti povezane sa sigurnošću, brigom i pažnjom (Grolig and Wilbert, 2021). Djeca koja imaju sigurnu privrženost s primarnim skrbnikom pažljivija su, uključenija i usmjerenija u zajedničkim aktivnostima čitanja (Bus and van Ijzendoorn, 2005; Clingenpeel and Pianta, 2007a,b).

7. Poticajno obiteljsko čitalačko okruženje kao zaštitni čimbenik u prevenciji teškoća čitanja

Zajedničke aktivnosti čitanja u obiteljskom okruženju donose brojne dobrobiti za svu djecu, a istraživanja pokazuju da one djeluju i kao važan zaštitni čimbenik kod djece s genetskom predispozicijom za specifični poremećaj čitanja, odnosno disleksiju. Disleksija je specifični poremećaj učenja neurobiološkog podrijetla koji uključuje poteškoće s fonološkom obradom, dekodiranjem, prepoznavanjem riječi i razumijevanjem pročitane teksta (Ozernov-Palchik and Gaab, 2016; DSM-5, 2014). Premda genetski i neurobiološki čimbenici predstavljaju osnovu za razvoj disleksije, okolina može imati ključnu ulogu u ublažavanju i smanjenju negativnih posljedica teškoća na cjelokupan razvoj djeteta.

Poticažno obiteljsko čitalačko okruženje pokazalo se značajnijim prediktorom spremnosti za ovladavanjem čitanja kod djece s rizikom za disleksiju od samog genetski predisponiranog rizika (Dilnot et al., 2017). Djeca s genetski predisponiranim rizikom za disleksiju koja su izložena učestalim čitalačkim aktivnostima unutar obitelji, poput čitanja slikovnica, postižu veći napredak u fonemskoj svjesnosti, premda se taj napredak često događa u nešto kasnijoj dobi u usporedbi s djecom urednog jezičnog razvoja zbog općeg kašnjenja u razvoju ove vještine (Hamilton et al., 2016). Kontinuirana podrška kroz zajedničke obiteljske aktivnosti čitanja, sve do osme godine djetetova života, ključna je za napredak u razumijevanju pročitano kod ove skupine djece, što je presudno za uspješno čitanje i prilagodbu zahtjevima školskog okruženja koji često nadilaze djetetove čitalačke sposobnosti (Torppa et al., 2022a, 2022b). Nadalje, roditeljske jezične vještine, osobito jezične vještine majki, imaju značajnu ulogu u razvoju čitalačkih vještina kod djece s disleksijom. Puglisi i suradnici (2017) pokazali su da majke s naprednijim jezičnim sposobnostima pružaju kvalitetniju podršku, olakšavajući djeci usvajanje čitanja. Uz to, zajedničko čitanje važno je za razvoj pozitivnih stavova prema čitanju, čime se smanjuju frustracija i osjećaj neuspjeha koji su često prisutni kod djece s disleksijom. Aktivno roditeljsko sudjelovanje u čitalačkim aktivnostima potiče interes za čitanje i povećava zadovoljstvo pri čitanju. Snowling i Melby-Lervåg (2016) ističu da pozitivni stavovi roditelja prema čitanju, kao i njihova aktivna uključenost, mogu smanjiti osjećaj nelagode i povećati motivaciju djece koja se suočavaju s teškoćama čitanja.

8. Zaključak

Razvoj interesa za knjige i čitanje započinje od najranije djetetove dobi u poticajnom obiteljskom čitateljskom okruženju, gdje se stvaraju temelji za razvoj ove vještine i njezinu samostalnu primjenu u akademskom okruženju i svakodnevnom životu. Sustavna izloženost djeteta pisanom materijalu kroz formalne i neformalne obiteljske čitateljske aktivnosti omogućuje razvoj predvještina koje su ključne za uspješno ovladavanje čitanjem, poput fonološke svjesnosti, poznavanja slova, razumijevanja koncepta tiska, razvoja rječnika i drugih jezičnih sposobnosti. Istodobno, emocionalna podrška roditelja kroz zajedničko čitanje dodatno jača djetetovo samopouzdanje i motivaciju. Osim toga, dostupnost knjiga i posjećivanje dječjih knjižnica omogućuju djeci stjecanje iskustava kroz interakciju s različitim pisanim materijalima. Za djecu s rizikom od teškoća čitanja, poticajno obiteljsko čitateljsko okruženje ima posebnu zaštitnu ulogu. Kontinuirana podrška roditelja dodatno olakšava savladavanje mogućih teškoća i izazova s kojima se ova djeca susreću, smanjuje frustraciju i povećava motivaciju za čitanje.

Zaključno, aktivnosti čitanja u obiteljskom okruženju nadilaze formalne okvire pripreme djece za ovladavanje čitanjem, djelujući kao dodatan poticaj djetetovom kognitivnom, jezičnom i emocionalnom razvoju. S obzirom na višestruke koristi, potrebno je poticati transdisciplinarnu suradnju stručnjaka, osobito logopeda, knjižničara i odgojno-obrazovnih djelatnika, kako bi se osvijestila važnost poticanja čitanja u obiteljskom kontekstu.

U tom smislu, uloga stručnjaka višestruko je značajna. Putem inkluzivnih i pristupačnih knjižnica važno je senzibilizirati roditelje o značaju poticanja čitanja od najranije dobi. Posebnu pozornost treba posvetiti roditeljima djece s razvojnim teškoćama, djece u riziku od teškoća čitanja te obiteljima iz manje poticajnih sredina. Takve osjetljive skupine potrebno je sustavno educirati kroz ciljane programe koji uključuju praktične radionice o pravilnom provođenju aktivnosti koje djeluju poticajno na ovladavanje vještinama čitanja i pisanja u obiteljskom okruženju. Na kraju, za djecu uključenu u logopedsku terapiju, nužno je osigurati savjetovanje roditelja o uključivanju terapijskih aktivnosti usmjerenih na razvoj predvještina i vještina čitanja i pisanja u svakodnevne obiteljske interaktivne čitalačke aktivnosti kako bi se dodatno razvijale njihove sposobnosti i lakše ostvarivali postavljeni terapijski ciljevi.

Literatura

1. Arizpe, E. i Styles, M. (2003) *Children reading pictures: Interpreting visual texts*. Routledge.
2. Bronfenbrenner, U. (1979) *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press.
3. Bukovčan, K. (2022) Čitanje djeci i čitanje s djecom kao temelj ranoga jezičnoga razvoja (Završni rad). Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:147:641515> [24.11.2024.]
4. Burgess, S. R., Hecht, S. A. i Lonigan, C. J. (2002) Relations of the home literacy environment (HLE) to the development of reading-related abilities: A one-year longitudinal study. *Reading Research Quarterly*, 37(4), str. 408–426. Dostupno na: <https://doi.org/10.1598/RRQ.37.4.4> [24.11.2024.]
5. Bus, A. G. i van Ijzendoorn, M. H. (1995) Mothers reading to their 3-year-olds: The role of mother-child attachment security in becoming literate. *Reading Research Quarterly*, 30(4), str. 998–1015. Dostupno na: <https://doi.org/10.2307/748200> [24.11.2024.]
6. Clingenpeel, B. T. i Pianta, R. C. (2007a). Mothers' sensitivity and book-reading interactions with first graders. *Early Education and Development*, 18(1), str. 1–22. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/10409280701274345> [25.11.2024.]
7. Clingenpeel, E. i Pianta, R. (2007b) Parent-child relationships and children's early literacy development. *Early Education and Development*, 18(5), str. 707–725. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/10409280701681892> [25.11.2024.]
8. Cohrssen, C., Niklas, F. i Tayler, C. (2015) "Is that what we do?" Using a conversation analytic approach to highlight the contribution of dialogic reading strategies to teacher-child interactions during storybook reading in early childhood education. *Journal of Early Childhood Literacy*, 16(3), str. 361–382. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/1468798415577875> [24.11.2024.]

9. Davidse, N. J., de Jong, M. T., Bus, A. G., Huijbregts, S. C. i Swaab, H. (2011) Cognitive and environmental predictors of early literacy skills. *Reading and Writing*, 24(4), str. 395–412. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s11145-010-9233-3> [24.11.2024.]
10. *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje: DSM-5* (2014) V. Jukić i G. Arbanas (ur.). Jastrebarsko: Naklada Slap.
11. Dilnot, J., Hamilton, L., Maughan, B. i Snowling, M. J. (2017) Child and environmental risk factors predicting readiness for learning in children at high risk of dyslexia. *Development and Psychopathology*, 29(1), str. 235–244. Dostupno na: <https://doi.org/10.1017/S0954579416000141> [23.11.2024.]
12. Dodici, B. J., Draper, D. C. i Peterson, C. A. (2003). Early parent-child interactions and early literacy development. *Topics in Early Childhood Special Education*, 23(3), str. 124–136. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/02711214030230030301> [20.11.2024.]
13. Esmaeeli, Z., Lundetræ, K. i Kyle, F. E. (2018) What can parents' self-report of reading difficulties tell us about their children's emergent literacy at school entry? *Dyslexia*, 24(1), str. 84–105. Dostupno na: <https://doi.org/10.1002/dys.1571> [20.11.2024.]
14. Esmaeeli, Z., Kyle, F. E. i Lundetræ, K. (2019) Contribution of family risk, emergent literacy and environmental protective factors in children's reading difficulties at the end of second-grade. *Reading and Writing*, 32, str. 2375–2399.
15. Esmaeeli, S., Tellefsen, T. i Rosell, L. Y. (2024) A Model of the home literacy environment and family risk of reading difficulty in relation to children's preschool emergent literacy. *Journal of Learning Disabilities*, 56(1), str. 3–15. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/00222194231195623> [24.11.2024.]
16. Gonzalez, J. E., Pollard-Durodola, S. D., Simmons, D. C., Taylor, A. B., Davis, M. J., Kim, M. i Simmons, L. (2017) Developing low-income preschoolers' social studies and science vocabulary knowledge through content-focused shared book reading. *Journal of Research on Educational Effectiveness*, 10(4), str. 794–821. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/19345747.2016.1223336> [24.11.2024.]
17. Grolig, L. i Mahlke, E. (2020) Home literacy environment and children's literacy-related development: Evidence from a three-year longitudinal study. *Learning and Individual Differences*, 80, 101890. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.lindif.2020.101890> [24.11.2024.]
18. Grolig, L. i Wilbert, J. (2021) Shared storybook reading and oral language development: A bioecological perspective. *Frontiers in Psychology*, 12, 1234. Dostupno na: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.01234> [20.11.2024.]
19. Grosman, M. (2010) *U obranu čitanja: čitatelj i književnost u 21. stoljeću*. Zagreb: Algoritam.
20. Hamilton, L. G., Hayiou-Thomas, M. E., Hulme, C. i Snowling, M. J. (2016) The home literacy environment as a predictor of the early literacy development of children at family risk of dyslexia. *Scientific Studies of Reading*, 20(5), str. 401–419. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/10888438.2016.1213266> [24.11.2024.]

21. Hindman, A. H., Connor, C. M., Jewkes, A. M. i Morrison, F. J. (2008) Untangling the effects of shared book reading: Multiple factors and their associations with preschool literacy outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, 23(3), str. 330–350. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2008.01.005> [24.11.2024.]
22. Hogan, T. P., Catts, H. W. i Little, T. D. (2005) The Relationship between phonological awareness and reading. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 36(4), str. 285–293. Dostupno na: [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2005/029\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2005/029)) [24.11.2024.]
23. Hood, M., Conlon, E. i Andrews, G. (2008) Preschool home literacy practices and children's literacy development: A longitudinal analysis. *Journal of Educational Psychology*, 100(2), str. 252–271. Dostupno na: <https://doi.org/10.1037/0022-0663.100.2.252> [24.11.2024.]
24. Juel, C. (2005) Learning to read words: Linguistic units and instructional strategies. *Reading Research Quarterly*, 40(4), str. 396–407. Dostupno na: <https://doi.org/10.1598/RRQ.40.4.3> [24.11.2024.]
25. Kaderavek, J. N. i Justice, L. M. (2004) Embedded-explicit emergent literacy intervention II: Goal selection and implementation in the early childhood classroom. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 35(3), str. 212–228. Dostupno na: [https://doi.org/10.1044/0161-1461\(2004/021\)](https://doi.org/10.1044/0161-1461(2004/021)) [20.11.2024.]
26. Kleemans, T., Peeters, M., Segers, E. i Verhoeven, L. (2012) Child and home predictors of early numeracy skills in kindergarten. *Early Childhood Research Quarterly*, 27(3), str. 471–477. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2011.12.004>
27. Kotrla Topić, M. i Penava Brekalo, Z. (2023) Povezanost obiteljskog literarnog okruženja i jezičnih sposobnosti djeteta u predškolskoj dobi sa školskim uspjehom iz Hrvatskog jezika na kraju 2. razreda osnovne škole. U: Berbić Kolar, E., Marinić, I. i Čosić, K. (ur.). *Dijete i jezik danas: Čitanje u suvremenom okruženju: zbornik radova s X. međunarodnog znanstvenog skupa*. Osijek: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku. Str. 143–155.
28. Kuvač Kraljević, J. i Lenček, M. (2012) *Test za procjenjivanje predvještina čitanja i pisanja (PredČiP test)*. Zagreb: Naklada Slap.
29. Kuvač Kraljević, J., Lenček, M. i Matešić, K. (2019) Phonological awareness and letter knowledge: Indicators of early literacy in Croatian. *Croatian Journal of Education*, 21(4), str. 1263–1293.
30. Lakuš, M. i Erdeljac, V. (2012) Uspjeh u nastavnim predmetima hrvatskome jeziku i matematici kod učenika s disleksijom. *Govor*, 29(2), str. 97–119.
31. LeFevre, J.-A., Polyzoi, E. i Sénéchal, M. (2010) Pathways to success in school: The role of formal and informal literacy environments. *Contemporary Educational Psychology*, 35(3), str. 246–256. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2010.05.003> [20.11.2024.]
32. Lonigan, C. J., Burgess, S. R. i Anthony, J. L. (2008) Development of emergent literacy and early reading skills in preschool children: Evidence from a latent-variable longitudinal

- study. *Developmental Psychology*, 44(4), str. 850–868. Dostupno na: <https://doi.org/10.1037/0012-1649.44.4.850> [20.11.2024.]
33. Martini, F. i Sénéchal, M. (2012) Learning literacy: The importance of parental influences in early years. *Educational Psychology Review*, 24(2), str. 225–244. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10648-011-9185-0> [20.11.2024.]
 34. Melhuish, E., Phan, M. B., Sylva, K., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. i Taggart, B. (2008) Effects of the home learning environment and preschool center experience upon literacy and numeracy development in early primary school. *Journal of Social Issues*, 64(1), str. 95–114. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2008.00550.x> [20.11.2024.]
 35. Mol, S. E. i Bus, A. G. (2011) To read or not to read: A meta-analysis of print exposure from infancy to early adulthood. *Psychological Bulletin*, 137(2), str. 267–296. Dostupno na: <https://doi.org/10.1037/a0021890> [21.11.2024.]
 36. Niklas, F. i Schneider, W. (2013) Home literacy environment and the beginning of reading and spelling. *Contemporary Educational Psychology*, 38(1), str. 40–50. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2012.10.001> [26.11.2024.]
 37. Niklas, F. i Schneider, W. (2020) The Home literacy environment as a mediator between parental attitudes toward shared reading and children's linguistic competencies. *Frontiers in Psychology*, 11, 562867. Dostupno na: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.562867> [20.11.2024.]
 38. OECD. (2019) *PISA 2018 results: What students know and can do*. OECD Publishing. Dostupno na: <https://doi.org/10.1787/5f07c754-en> [21.11.2024.]
 39. Ozernov-Palchik, O. i Gaab, N. (2016) Tackling the 'dyslexia paradox': Reading brain and behavior for early markers of developmental dyslexia. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 7(2), str. 156–176. Dostupno na: <https://doi.org/10.1002/wcs.1383> [20.11.2024.]
 40. Pagel, J. (2016) Home literacy environment and its effects on literacy development. *Educational Psychology*, 36(1), str. 56–72. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/01443410.2014.920079> [20.11.2024.]
 41. Peti-Stantić, A. (2019) *Čitanjem do (spo)razumijevanja: Od čitalačke pismenosti do čitateljske sposobnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak.
 42. Puglisi, M. L., Hulme, C., Hamilton, L. G. i Snowling, M. J. (2017) The home literacy environment is a correlate, but perhaps not a cause, of variations in children's language and literacy development. *Scientific Studies of Reading*, 21(6), str. 498–514. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/10888438.2017.1346660> [20.11.2024.]
 43. Scarborough, H. A. (2001) Connecting early language and literacy to later reading (dis)abilities: Evidence, theory, and practice. U Neuman, S. B. and Dickinson, D. K. (Ur.), *Handbook of early literacy research*, str. 97–110. New York, SAD: Guilford Press.
 44. Sénéchal, M. (2006) Testing the home literacy model: Parent involvement in kindergarten is differentially related to grade 4 reading comprehension, fluency, spelling, and reading for pleasure. *Scientific Studies of Reading*, 10(1), str. 59–87. Dostupno na: https://doi.org/10.1207/s1532799xssr1001_4 [18.11.2024.]

45. Sénéchal, M., Lefevre, J.-A., Thomas, E. M. i Daley, K. E. (1998) Differential effects of home literacy experiences on the development of oral and written language. *Reading Research Quarterly*, 33(1), str. 96–116. Dostupno na: <https://doi.org/10.1598/RRQ.33.1.5> [20.11.2024.]
46. Sénéchal, M. i LeFevre, J.-A. (2002) Parental involvement in the development of children's reading skill: A five-year longitudinal study. *Child Development*, 73(2), str. 445–460. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00417> [20.11.2024.]
47. Sénéchal, M. i LeFevre, J.-A. (2012) Continuity and change in the home literacy environment as predictors of growth in vocabulary and reading. *Early Education and Development*, 23(3), str. 424–444. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/10409289.2011.576401> [18.11.2024.]
48. Sénéchal, M. i LeFevre, J.-A. (2014) Continuity and change in the home literacy environment as predictors of growth in vocabulary and reading. *Child Development*, 85(4), str. 1552–1568. Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/cdev.12222> [18.11.2024.]
49. Skwarchuk, S.-L., Sowinski, C. i LeFevre, J.-A. (2014) Formal and informal home learning activities in relation to children's early numeracy and literacy skills: The development of a home numeracy model. *Journal of Experimental Child Psychology*, 121, str. 63–84. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.jecp.2013.11.00> [18.11.2024.]
50. Snowling, M. J. i Melby-Lervåg, M. (2016) Oral language deficits in familial dyslexia: A meta-analysis and review. *Psychological Bulletin*, 142(5), str. 498–561. Dostupno na: <https://doi.org/10.1037/bul0000037> [20.11.2024.]
51. Torppa, M., Poikkeus, A. M., Laakso, M. L., Tolvanen, A., Leskinen, E., Leppänen, P. H. T., Puolakanaho, A. i Lyytinen, H. (2007) Modeling the early paths of phonological awareness and factors supporting its development in children with and without familial risk of dyslexia. *Scientific Studies of Reading*, 11(2), str. 73–103. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/10888430709336554> [18.11.2024.]
52. Torppa, M., Eklund, K., van Bergen, E. i Lyytinen, H. (2022) Parental beliefs, children's interest, and learning to read: A longitudinal study in the early years. *Reading and Writing*, 35, str. 517–540. [21.11.2024.]
53. Torppa, M., Lyytinen, P., Erskine, J., Eklund, K. i Lyytinen, H. (2022) Predicting delayed letter knowledge development and its relation to early reading skills. *Journal of Learning Disabilities*, 55(1), 44–60. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/00222194211013531> [18.11.2024.]
54. Walgermo, B. R., Frijters, J. C. i Solheim, O. J. (2018) Early childhood predictors of later reading comprehension performance: A longitudinal study. *Educational Psychology*, 38(5), str. 611–629. Dostupno na: <https://doi.org/10.1080/01443410.2017.1390077> [18.11.2024.]
55. Weigel, D. J., Martin, S. S. i Bennett, K. K. (2006) Mothers' literacy beliefs: Connections with the home literacy environment and pre-school children's literacy development. *Journal of Early Childhood Literacy*, 6(2), str. 191–211. Dostupno na: <https://doi.org/10.1177/1468798406066444> [18.11.2024.]

Primjena građe lagane za čitanje i načela univerzalnog dizajna u udžbenicima nove generacije: perspektiva učitelja / Use of easy-to-read materials and principles of universal design in new generation textbooks: a teacher's perspective

Ivana Radenović, edukacijska rehabilitatorica

Udruga za sindrom Down – Zagreb

iradenovic97@gmail.com

prof. dr. sc. Zrinjka Stančić, u mirovini

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

zrinjka.stancic@erf.unizg.hr

Rad s konferencije / Conference paper

Sažetak

Građa lagana za čitanje, odnosno lako čitljiv tekst, opisuje jezično i grafički prilagođenu građu namijenjenu osobama koje teško dekodiraju tekst, čitaju sporo, nerazgovjetno i ne razumiju pročitani tekst. Slijedom „Smjernica za građu laganu za čitanje“ (2005) u hrvatskom obrazovnom sustavu pojavljuju se tiskani i digitalni udžbenici prilagođeni raznolikim potrebama učenika.

U Republici Hrvatskoj više nakladnika objavljuje lako čitljive publikacije (udžbenike, radne bilježnice, lektirna djela, slikovnice i dr.) namijenjene inkluzivnom pristupu učenicima s teškoćama. Škola je mjesto susreta različitosti učenika gdje u duhu inkluzivnog pristupa, zasnovanom na sustavu vrijednosti, prihvaćanje različitosti razvija suradničke i partnerske odnose svih dionika škole, prevladava zapreke u učenju i poučavanju učenika stvarajući poticajno okruženje koje osigurava odgovarajuću podršku, programsku, profesionalnu i pedagoško-didaktičku. Iako učitelji u svom radu primjenjuju različite strategije poučavanja, nastavna sredstva i metodičke scenarije, tiskani i digitalni udžbenici predstavljaju najčešće korišteno sredstvo u njihovom svakodnevnom radu. Istraživanje provedeno u vremenu pandemije bolesti COVID-19 i organizacije nastave na daljinu među devet učiteljica iz dvije osnovne škole na području grada Zagreba pokazuje kako udžbenike nove generacije, koji su grafički, jezično, sadržajno i formatom prilagođeni specifičnim potrebama učenika s teškoćama, učiteljice većinom smatraju korisnim u svom radu u inkluzivnom razredu te bi ih preporučile i drugim učiteljima u njihovom radu (Radenović, 2022). Važnost građe lagane za čitanje (lako čitljivog teksta) ne može biti prenaglašena jer upravo lagano za čitanje djeci, učenicima s teškoćama i osobama s invaliditetom osigurava učenje, sudjelovanje u aktivnostima svakodnevnog života (kupovanje, putovanje, slobodno vrijeme i rekreacije), poznavanje vlastitih prava, zauzimanje za prava uz stvaranje osobnih izbora. Osim navedenog,

Iako čitljiv tekst potiče na suradnju stručnjake različitih struka, promiče transdisciplinarnost, a praktičnom primjenom osvještava važnost univerzalnog dizajna za učenje (*eng. Universal Design for Learning, UDL*) u ravnopravnoj pripremljenosti škole za primjenu (CAST, 2011). Težište UDL-a u školskom okruženju nije na zadovoljavanju specifičnih potreba „samo nekih“ učenika nego na prilagodbi okruženja i materijala za učenje svih učenika. Ovim radom bit će predstavljeni rezultati istraživanja o učinkovitosti lako čitljivog teksta u udžbenicima nove generacije provedenog s učiteljicama dviju osnovnih škola na području grada Zagreba. Dobivene spoznaje doprinose istraživanjima koja zagovaraju vidljivost prilagodbi u okruženju, između ostalog i primjenom građe lagane za čitanje (lako čitljivog teksta) u radu s učenicima inkluzivnih razreda.

Ključne riječi: građa lagana za čitanje, lako čitljiv tekst, udžbenici nove generacije, univerzalni dizajn

Abstract

Easy-to-read materials, easy-to-read texts describe linguistically and graphically adapted materials intended for persons who have difficulty decoding the text, read slowly, indistinctly, and do not understand the text they have read. Following the *IFLA Guidelines for Easy-to-Read Materials* (2005), printed and digital textbooks adapted to the diverse needs of pupils appear in the Croatian education system.

In Croatia, several publishers publish easy-to-read publications (textbooks, workbooks, reading works, picture books, etc.) intended for an inclusive approach to pupils with disabilities. The school is a meeting place of the diversity of pupils, where in the spirit of an inclusive approach based on a value system, the acceptance of diversity develops cooperative and partnership relations of all school stakeholders, overcomes obstacles in the learning and teaching of pupils by creating a stimulating environment that ensures adequate support, including program, professional, and pedagogical-didactic support. Although teachers use different teaching strategies, teaching aids, and methodological scenarios in their work, printed and digital textbooks represent the most frequently used tool in their daily work. Research conducted during the COVID-19 pandemic and the organization of distance learning on a sample of nine female teachers from two primary schools in Zagreb shows that the majority of teachers find the new generation textbooks, which are adapted to the specific needs of pupils with disabilities in terms of graphics, language, content, and format, useful in their work in inclusive classes and would recommend them to other teachers for their work (Radenović, 2022). The importance of easy-to-read materials, easy-to-read texts, cannot be overemphasized because it is the easy-to-read materials that make possible for children, pupils with difficulties, and persons with disabilities to learn, participate in activities of daily life (shopping, travel, free time and recreation), to know one's own rights, and to stand up for those rights while making personal choices. In addition to the above, easy-to-read texts encourage the cooperation of experts from different professions, promote transdisciplinarity,

and, through practical application, raise awareness of the importance of Universal Design for Learning (UDL) in the equal preparation of schools for applying the design (CAST, 2011). The focus of the UDL in the school environment is not to meet the specific needs of "only some" pupils, but to adapt the environment and learning materials for all pupils. This paper will present the results of research on the effectiveness of easy-to-read texts in new generation textbooks conducted with teachers of two primary schools in Zagreb. The knowledge gained contributes to research that advocates the visibility of adaptations in the environment, including the use of easy-to-read materials, easy-to-read texts in working with pupils in inclusive classes.

Keywords: easy-to-read materials, easy-to-read texts, new generation textbooks, Universal Design

1. Uvod

Pravo na obrazovanje jedno je od temeljnih ljudskih prava (Farnell, 2012), a povećavanje prilika za obrazovanjem ključni je preduvjet socijalne uključenosti pojedinca u zajednicu te unaprjeđenja kvalitete života (Širanović, 2012).

U suvremenom kontekstu i kulturi obrazovanja naglasak je na obrazovnoj inkluziji, odnosno uključivanju svih učenika bez obzira na različitosti i zapreke u učenju koje ih ograničavaju u stjecanju znanja, vještina i navika u suglasju s njihovim potencijalima, sposobnostima i talentima (Ivančić i Stančić, 2013; Češi i Ivančić, 2019). Hrvatska obrazovna politika usklađena je s međunarodnim konvencijama te je inkluzivna (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, 2007; Skočić Mihić, Gabrić i Bošković, 2016).

Inkluzija u obrazovanju odnosi se na uključivanje sve djece školske dobi kojima je potrebna odgovarajuća individualizirana prilagodba nastavnih metoda, sadržaja, načina komunikacije (Kudek Mirošević i Jurčević Lozančić, 2014). Aktualni zakonski propisi, u skladu s promicanjem socijalnog društvenog modela, potiču uključivanje sve većeg broja učenika s teškoćama u razvoju u redovni sustav odgoja i obrazovanja te definiraju oblike podrške koje je potrebno osigurati svim učenicima (Skočić Mihić, Gabrić i Bošković, 2016). Kako bi se osigurao razvoj potencijala svakog učenika, važno je promicati poučavanje sukladno njihovim individualnim odgojno-obrazovnim potrebama (Rudelić, Pinoza-Kukurin i Skočić-Mihić, 2013).

U cilju aktivnog sudjelovanja učenika s teškoćama u inkluzivnom obrazovanju, slijedom „Smjernica za građu laganu za čitanje“ (2005), u Republici Hrvatskoj su posljednjih petnaestak godina dostupni prilagođeni udžbenici za učenike s teškoćama u razvoju. Takvi su udžbenici grafički, sadržajno, jezično te formatom prilagođeni specifičnim potrebama učenika s teškoćama, dok svojim vanjskim izgledom nalikuju standardnim udžbenicima (Draganić, Stančić i Ružić, 2010; Ružić, Draganić i Stančić, 2014 a; Ružić, Draganić i Stančić, 2014 b; Ružić, Draganić i Stančić, 2014 c; Ružić, Draganić i Stančić, 2014 d).

2. Oblici podrške u inkluzivnom razredu

Kako bi učenici s teškoćama u razvoju u kontekstu obrazovanja ostvarili svoja temeljna prava, kvaliteta odgojno-obrazovnog procesa nastoji se kontinuirano unaprjeđivati (Kudek Mirošević i Jurčević Lozančić, 2014). Naglasak je na zajedničkom stremljenju prema inkluzivnosti svih u školi, uspostavljanju uvjeta primjenom strategija koje omogućavaju učinkovito uključivanje učenika s teškoćama i osiguravanje podrške u nastavi, stvarajući inkluzivno ozračje među učenicima, učiteljima te roditeljima/skrbnicima učenika (Ivančić i Stančić, 2013). U hrvatskoj odgojno-obrazovnoj praksi izgrađeni inkluzivni etos i inkluzivno djelovanje odnose se na pružanje odgojno-obrazovnih programa usmjerenih na primjerene oblike i metode rada s učenicima s teškoćama u razvoju (Karamatić Brčić, 2011; Češi i Ivančić, 2019) čiji je cilj pružiti podršku razvoju iskustava i kompetencija svakog pojedinog učenika uvažavajući njihove individualne sposobnosti i preferencije za stjecanje znanja potrebnih za život i nastavak obrazovanja. U cilju stjecanja novih znanja i vještina u skladu s osobitostima funkcioniranja učenika, ključno je pružiti primjerenu podršku (Draganić, Stančić i Ružić, 2010), poučava se interaktivnim stilom, traži se mišljenje učenika, primarno je suradničko poučavanje, prilagođavanje se temelji na povratnim informacijama učenika, učitelja i roditelja. Upravo zato važnost razvijanja i unaprjeđivanja sustava podrške koji će odgovarati na različite odgojno-obrazovne potrebe ovih učenika ne može biti prenaplaćena (Ivančić i Stančić, 2013). Sustav oblika podrške podrazumijeva inkluzivni dizajn koji uključuje kadrovsko-organizacijsku, psihološko-pedagošku, materijalno-tehničku, didaktičko-metodičku i socijalnu pripremljenost škole za školovanje svih učenika (Ivančić i Stančić, 2006; Ivančić i Stančić, 2015).

Pravo učenika s teškoćama u razvoju na primjereno obrazovanje definirano je Konvencijom o pravima osoba s invaliditetom (NN 6/2007) te aktualnim strateškim propisima: Zakonom o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (NN 87/08, 86/09, 92/10, 105/10, 90/11, 5/12, 16/12, 86/12, 126/12, 94/13, 152/14, 07/17, 68/18, 98/19, 64/20, 151/22, 155/23, 156/23), Zakonom o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, 112/12), Zakonom o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (NN 16/18, 85/22, 92/24). Nadalje, značajni strateški propisi su Državni pedagoški standard u osnovnoškolskom sustavu odgoja i obrazovanja (NN 63/08, 90/10) te Državni pedagoški standard u srednjoškolskom sustavu odgoja i obrazovanja (NN 63/08, 90/10). Pravilnikom o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/15) određuju se vrste teškoća, primjereni program školovanja i programska i profesionalna potpora za pojedinog učenika s teškoćama. U inkluzivnom djelovanju škole provode se kurikulumi koji trebaju zadovoljiti različite odgojno-obrazovne potrebe učenika. Pritom treba imati u vidu da teškoće učenika imaju veći ili manji utjecaj na sve strukturne dijelove kurikuluma: ciljeve, sadržaje, strategije učenja i poučavanja i prilagodbe te vrednovanje postignuća učenika. Važno je naglasiti kako izostanak učenicima primjerenih kurikuluma i podrške mogu nepovoljno utjecati na obrazovna postignuća i emocionalno-socijalni razvoj

učenika. U suvremenom inkluzivnom pristupu resursi podrške školi uključuju neizostavno zapošljavanje i djelovanje stručnih suradnika, poput edukacijskih rehabilitatora, logopeda, psihologa, pedagoga, socijalnih pedagoga i knjižničara. Prema „Smjernicama za rad s učenicima s teškoćama“ stručni suradnici prate suvremene spoznaje te ih primjenjuju u svom svakodnevnom radu i potiču ostale sudionike nastavnog procesa u primjeni istih (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2021). Zakonom o edukacijsko-rehabilitacijskoj djelatnosti, između ostalog, određeno je kako edukacijski rehabilitator, zaposlen kao stručni suradnik, pruža podršku učiteljima i nastavnicima u planiranju i vrednovanju individualiziranog kurikulumu učenika s teškoćama u razvoju (NN 18/22).

Prema spomenutim Državnim pedagoškim standardima te Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, programska i profesionalna podrška ostvaruje se uz primjerenu pedagoško-didaktičku prilagodbu. Ona, između ostalog, podrazumijeva udžbenike prilagođene odgojno-obrazovnim potrebama učenika u jeziku, pismu i mediju.

U cilju aktivnog sudjelovanja učenika u inkluzivnoj nastavi, učitelji u osnovnim i nastavnicima u srednjim školama provode inkluzivno planiranje i pripremu. Pritom odgojno-obrazovnim ishodima učenja pridružuju sadržaj i opseg gradiva, strategije poučavanja i prilagodbe, didaktičke materijale i pomagala, informacijsku i komunikacijsku tehnologiju poučavanja te sukladne načine i oblike formativnog i sumativnog vrednovanja postignuća učenika. Na temelju inicijalne procjene i osobitosti školskog učenja planiraju odgojno-obrazovne potrebe učenika, pridružuju teme i tematske cjeline, odgojno-obrazovne ishode, aktivnosti učenika, strategije podrške te vrednuju ostvarenost odgojno-obrazovnih ishoda (Ivančić, Stančić, 2015; Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2021). Prema „Smjernicama za rad s učenicima s teškoćama u razvoju“ (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2021) postupci individualizacije ostvaruju se prilagodbama u odnosu na:

1. načine postavljanja sadržaja i/ili zahtjeva
2. vrijeme potrebno za poučavanje, učenje ili obavljanje zadataka
3. aktivno uključivanje učenika u proces učenja, poučavanja i vrednovanja
4. načine vrednovanja razine ostvarenosti odgojno-obrazovnih ishoda
5. osiguravanje primjerenih prostornih uvjeta
6. prilagodbu materijala i primjenu asistivne tehnologije.

Prema „Smjernicama za rad s učenicima s teškoćama“ (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2021) oblikovanje nastavnih sadržaja te prilagodba materijala u nastavi uključuje prilagođena nastavna sredstva i materijale, poput uvećanih formata, odabira lakše čitljivog fonta, uvećanog fonta, podebljanog fonta, povećanog razmaka među ulomcima, redovima i slovima u riječima, grafičke prilagodbe strukture teksta, vizualnog podržavanja teksta, pretvaranja teksta u govor i obrnuto, izbjegavanja pozadinske grafike. Naglasak je na jasnom prikazu povezanosti novih sadržaja s već usvojenim, drukčije pripremljenim tekstom s jasnim i jezično-semantički pojednostavljenim uputama i zadacima, organiziranom u manjim

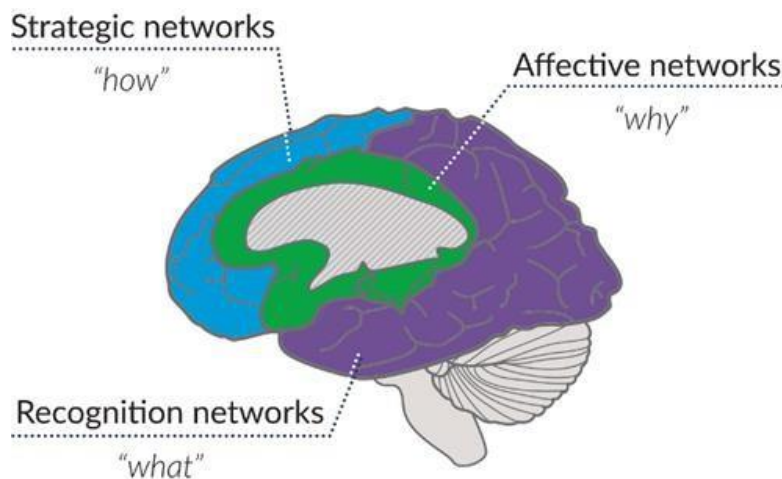
ulomcima, kombiniranju lakših i težih zadataka te primjeni asistivne tehnologije (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2021: 68).

Podaci iz školske prakse pokazuju kako se, s obzirom na sve veću različitost odgojno-obrazovnih potreba učenika (Kudek Mirošević i Rešetar, 2019), učitelji i nastavnici i edukacijski rehabilitatori – učitelji sve češće suočavaju s izazovima kreiranja okruženja, razlikovnim načinima postavljanja sadržaja i prilagodbama materijala koje će podržavati emocionalno-socijalni i kognitivni uspjeh učenika inkluzivnog razreda (Meadan i Monda-Amaya, 2008). Kao jedan od ključnih izazova u radu učitelja, Rudelić, Pinoza-Kukurin i Skočić-Mihić (2013) te Skočić Mihić, Gabrić i Bošković, S. (2016) ističu nesigurnost u osobne kompetencije u radu s učenicima s teškoćama. Iako učitelji u svom radu primjenjuju različite strategije, sredstva i metodičke scenarije, udžbenici predstavljaju najčešće korišteno sredstvo u svakodnevnom radu (Borić i Škugor, 2011). Stoga, u cilju individualiziranog pristupa učenicima s teškoćama, s obzirom na funkcionalnost u razvoju kurikuluma i podršku aktivnom sudjelovanju učenika, u svijetu se sve više primjenjuje građa lagana za čitanje, odnosno lako čitljiv tekst (Čelić-Tica, Gabriel i Sabljak, 2010), a u hrvatskom nakladništvu posljedično je sve veći broj prilagođenih udžbenika za učenike s teškoćama u razvoju. U skladu s odrednicama Zakona o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (NN 116/18, 85/22, 92/24), upravo se prilagođeni udžbenici mogu koristiti u izvođenju nastave s učenicima s teškoćama u razvoju ili darovitim učenicima. Različitost učenika u inkluzivnoj školi sve snažnije upućuje na inkluzivnu podršku u planiranju i izvođenju aktivnosti nastave temeljem načela univerzalnog dizajna za učenje.

3. Primjena načela univerzalnog dizajna za učenje u inkluzivnoj nastavi

Univerzalni dizajn ili dizajn za sve po prvi puta u sustav obrazovanja uvodi neprofitna organizacija Center for Applied Special Technology (CAST) još 1984. godine. Vođeni konceptom univerzalnog dizajna u arhitekturi, istraživači su prepoznali brojne mogućnosti primjene i u školskom okruženju, u oblikovanju prostora, opreme, kurikulumskih aktivnosti sukladnih individualnim potrebama učenika, bez prepreka, bez izdvajanja učenika s teškoćama u posebne prostore škole ili kurikulume. Univerzalni dizajn za učenje (eng. Universal Design for Learning, UDL) ili, kako se još naziva, inkluzivni dizajn (Kiš-Glavaš, 2012) nalazi svoja uporišta u teorijskoj podlozi kognitivne psihologije, kao i u neuroznanstvenim spoznajama o prirodi i iskustvima učenja.

Provedena istraživanja naglašavaju povezanost tri neuralne mreže koje sudjeluju u procesima učenja: mreže za prepoznavanje (eng. *recognition networks*), strateške mreže (eng. *strategic networks*) i afektivne mreže (eng. *afecctive networks*). Spomenute mreže usklađeno rade kako bi povezele procesore zadužene za primanje i analiziranje novih informacija (ŠTO učimo) s procesorima zaduženim za planiranje i izvršavanje akcija (KAKO i ZAŠTO učimo) te završno, s procesima zaduženim za evaluaciju i određivanje prioriteta. Na takav način učenici pristupaju novim informacijama povezujući ih s prethodno stečenim iskustvima i znanjima (Slika 1.).

Slika 1. UDL i neuralne mreže mozga (CAST, 2018)

Tri načela UDL-a prema Meyer, Rose i Gordon (2014.) su:

1. Prvo načelo UDL-a odnosi se na pružanje višestrukih načina prikaza sadržaja učenja.
2. Drugo načelo odnosi se na osiguravanje višestrukih načina aktivnosti za učenje i izražavanja naučenog.
3. Treće načelo UDL-a odnosi se na pružanje višestrukih načina za sudjelovanje u generiranju informacija i motivaciji za učenje.

Načela UDL-a, s pripadajućim smjernicama i kontrolnim točkama za sveobuhvatan i cjelovit razvoj svih učenika (inačica 3.0 CAST, 2018), dostupna su na poveznici: <https://udlguidelines.cast.org/>.

Prema „Smjernicama za rad s učenicima s teškoćama u razvoju” univerzalni dizajn za učenje je „pristup u izradi kurikuluma koji učitelje/nastavnike usmjerava u prilagođavanje strategija, aktivnosti i materijala koji služe svim učenicima s različitim potrebama, bez obzira na sposobnost, teškoću, dob, spol ili kulturno i jezično porijeklo. Dakle, cilj mu je učiniti učenje pristupačnim svim učenicima.” (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2021: 7).

Kada je riječ u UDL-u, učitelji se u svom radu mogu suočiti s izazovima u primjeni, procjeni učinkovitosti ili dodatnoj prilagodbi okruženja i nastavnih materijala. Slijedom spomenutog, autori Edyburn i Edyburn (2015) u svom su radu prikazali načine na koje se UDL može primijeniti u oblikovanju i primjeni prilagođenih tekstualnih materijala za učenje. Pritom naglašavaju ključna pojmovna i praktična pitanja do kojih se dolazi pri pripremi ili primjeni takvih sadržaja. Budući da je riječ o složenom procesu, kroz svoj rad predstavljaju niz studija slučaja kako bi ilustrirali primjenjivost UDL-a u praksi te predstavljaju niz intervencija u cilju unaprjeđivanja pristupa poučavanja. Prikazane studije slučaja učiteljima i nastavnicima pružaju primjere dobre prakse koje mogu primijeniti u svakodnevnom radu u inkluzivnom razredu (Edyburn i Edyburn, 2015).

4. Građa lagana za čitanje

Razumijevanje pročitano omogućava čitatelju dekodiranje tiskanih simbola na način da je značenje onakvo kakvim ga je kreirao autor teksta. Razumijevanje pročitano predstavlja dijalog teksta i čitatelja. S druge strane, čitatelj u tekst može unijeti svoje mentalne prikaze, osobna iskustva i stečena znanja (Català et al., 2007). Čitatelji mogu tekstu dati različita značenja. Kada je riječ o učenicima, oni čitaju kako bi imali pristup informacijama, kako bi učili, sudjelovali u zajednici i u svrhu zabave (Mullis, Martin i Sainsbury, 2016). Na razumijevanje pročitano mogu utjecati različiti čimbenici, kao što su teškoće u dekodiranju, oskudniji vokabular, nedostatak motivacije, nisko samopoštovanje i sl. (Català et al., 2007.; Kendeuou, McMaster, i Christ, T. J. (2016).; Klapwijk, 2015). Poučavanje čitanja nije jednostavno, a samo čitanje je kompleksan proces koji zahtijeva trajnu i uzastopnu intervenciju u svakoj životnoj fazi kako bi ono bilo učinkovito. Posebno je važan odnos čitanja, razumijevanja i učenja. Aktivnosti koje učitelji i nastavnici provode u učionici trebale bi uključivati formalne i neformalne prilike za poticanjem vještina čitanja učenika. Nadalje, učitelji i roditelji trebali bi svjesno poticati rano čitanje kod djece (Samuila i Abari, 2018). Ključni izazovi s kojima se učenici mogu suočavati odnose se na doslovno i kritičko razumijevanje teksta, što pokazuje kako nedostatno znanje jezika može rezultirati diskriminacijom i socijalnom marginalizacijom pojedinca (Flotts, Manzi, Pillar Polloni, Carrasco, Zambra i Abarzúa, 2016). Pritom je ključno primijeniti različite strategije u kojima je fokus usmjeren na ključne činjenice u tekstu te učenicima omogućiti primjenu strategija u skladu s individualnim mogućnostima koje mogu poboljšati razumijevanje pročitano.

Slijedom navedenog, istraživačko pitanje studije autora Herrere Nieves et al. (2024) bilo je: „Koje se pedagoške strategije mogu primijeniti u poticanju boljeg razumijevanja pročitano teksta kod učenika?“

„Lako za čitanje“ opći je metodološki pristup koji nastoji učiniti informacije pristupačnijima i olakšati razumijevanje pisanih informacija za sve, bez obzira na različitosti čitatelja (Vived i Molina, 2012). Slijedeći načela UDL-a, s posebnim naglaskom na 1. načelo višestrukih načina prikaza sadržaja (omogućiti percepciju, omogućiti jezik i simbole, omogućiti razumijevanje), upravo građa lagana za čitanje (lako čitljiv tekst) čini tekst dostupnim i za korisnike s minimalnim vještinama čitanja. Uzimajući u obzir da oko 30 % stanovništva ima teškoće u razumijevanju i tumačenju tekstova, lako čitljiv tekst im može olakšati pristup informacijama i na taj način povećati njihovu obrazovnu i socijalnu uključenost (Vived i Molina, 2012).

Građa lagana za čitanje, odnosno lako čitljiv tekst, podrazumijeva jezičnu prilagodbu teksta koja olakšava njegovo čitanje, kao i prilagodbu teksta koja istovremeno olakšava njegovo čitanje i razumijevanje. Njezina priprema predstavlja kompleksan proces koji zahtijeva suradnju stručnjaka poput logopeda, knjižničara, nakladnika, edukacijskih rehabilitatora, učitelja i grafičkih dizajnera. Temeljne postavke u međunarodnim

„Smjernicama za građu laganu za čitanje” (2011), kao i radovi Lenček i Kuvač Kraljević (2016) te Lenček, Kuvač Kraljević i Jozipović (2022), sadrže znanstveno utemeljena pravila kojih se potrebno pridržavati pri prilagođavanju knjižnične građe, poput udžbenika, knjiga, članaka u časopisima i slično. Osnovna pravila kojih se u pripremi građe lagane za čitanje, odnosno lako čitljivog teksta, treba pridržavati uključuju: jednostavnost, izbjegavanje metafora, objašnjavanje nepoznatih riječi, poštivanje kronološkog slijeda događaja, naglasak na ilustracijama i grafičkom oblikovanju teksta i dr. (Čelić-Tica, Gabriel i Sabljak, 2010). Suvremena tehnologija olakšava oblikovanje građe prilagođene prema „Smjernicama za građu laganu za čitanje” (1997) jer se ona javlja u različitim formatima (tiskana, elektronička, zvučna) i na taj način postaje dostupnija korisnicima ovisno o njihovim potrebama (Milički i Sudarević, 2024). Kako navode Schmutz, Sonderegger i Sauer (2019), razmatranje pristupačnosti u dizajnu web-stranica pruža dobrobiti i za korisnike bez teškoća u razvoju. Pritom je ključan daljnji rad s učincima različitih aspekata pristupačnosti u cilju osvještavanja takvih dobrobiti široj skupini korisnika kako bi u konačnici pridonijeli uključenosti, pristupačnosti i jednakim mogućnostima za praćenje internetskih sadržaja učenicima s teškoćama čitanja i osobama s invaliditetom.

Autori Fajardo et al. (2014) proveli su istraživanje kojim su željeli ispitati razine razumijevanja pročitaneog teksta napisanog prema međunarodnim „Smjernicama za građu laganu za čitanje” (1997). U istraživanju je sudjelovalo šesnaest učenika s lakšim intelektualnim teškoćama i niskom razinom vještina čitanja. Učenici su čitali lako čitljiv tekst, a zatim rješavali test razumijevanja pročitaneog teksta. Svaki tjedan, u periodu od ukupno šesnaest tjedana, sudionici su dobivali knjižicu s tri novinska teksta, nakon kojih su slijedila pitanja razumijevanja pročitaneog. Redoslijed izlaganja tekstova bio je isti za svakog sudionika. Sveukupno se radilo o 48 takvih tekstova. Iako su sudionici dobili uputu da prvo pročitaju svaki tekst i zatim odgovore na pitanja, mogli su se vraćati na tekst. Pri čitanju i odgovaranju na pitanja nisu bili vremenski ograničeni te su imali superviziju učitelja u slučaju nejasnoća. Dobiveni rezultati pokazali su kako su sudionici točno odgovorili na 80 % pitanja. Pritom su postigli znatno bolje rezultate za doslovna nego za inferencijalna pitanja. Analiza jezičnih obilježja tekstova pokazala je kako je broj koreferenci varijabla koja najbolje predviđa doslovno razumijevanje, a u slučaju inferencijalnog razumijevanja broj rečenica bio je negativan prediktor. Odnosno, više rečenica značilo je manju sposobnost učenika da pronađu međusobne odnose. Rezultati prethodnog istraživanja doprinose preliminarnim empirijskim dokazima za uporabu lako čitljivih tekstova u učenju i poučavanju.

U hrvatskom knjižničarstvu, a slijedom toga i hrvatskom obrazovnom sustavu, važna je inicijativa Komisije za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga (do studenoga 2024. Komisije za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama) Hrvatskog knjižničarskog društva koja je omogućila prevođenje i prilagođavanje međunarodnih IFLA-inih „Smjernica za školske knjižnice” (2004) i „Smjernica za građu laganu za čitanje” (2005, 2011). Time je otvoren prostor za inkluziju osoba s teškoćama čitanja, odnosno stvoren je temelj za prilagodbu knjižnične građe potrebama spomenutih korisnika, omogućujući im lakši pristup literaturi.

Učenicima s teškoćama u razvoju često nije dovoljna samo prilagodba pristupa, primjerice lektirnim sadržajima, već je potrebna sadržajna i jezična prilagodba teksta i tiska slijedom „Smjernica za građu laganu za čitanje” (Boras, 2022). U „Smjernicama za građu laganu za čitanje” navodi se nekoliko općih smjernica i čimbenika koji tekst čine laganim za čitanje, što uključuje konkretno pisanje i izbjegavanje apstraktnog jezika i metafora, sažetost teksta, izbjegavanje više radnji u jednoj rečenici, raspoređivanje teksta u retke, objašnjavanje na konkretan i jasan način prateći logičan slijed, radnja treba biti jednostavna i logična, bez mnogo likova i dugačkih opisa, te je prije tiskanja građe potrebno ispitati je s ciljom skupinom korisnika kojima je namijenjena.

Suvremena istraživanja potvrđuju učinkovitost primjene građe lagane za čitanje i načela UDL-a. Tako su autori Herrera Nieves et al. (2024) proveli istraživanje čiji je cilj bio ispitati razinu povećanja motivacije za čitanjem te razumijevanja pročitnog teksta primjenom građe lagane za čitanje (2005) i univerzalnog dizajna u učenju (CAST, 2011). Istraživanje i intervencija u sklopu njega provedeni su u kontekstu u kojem su učenici pokazali izuzetno niske razine motivacije i razumijevanja pročitnog teksta, što je potvrđeno sistematičnom opservacijom sudionika i metode poučavanja koje su koristili njihovi učitelji. Načela UDL-a i primjena građe prilagođene prema „Smjernicama za građu laganu za čitanje” (2005) omogućili su stvaranje uvjeta koji su potaknuli na vidljivo povećanje motivacije i razumijevanja pročitnog teksta, odnosno nakon primjene predloženih aktivnosti bio je vidljiv značajan napredak u motivaciji i razumijevanju učenika te motivaciji njihovih učitelja.

5. Dostupnost građe lagane za čitanje

Bohme, Heppt i Haag (2017) navode da je potpisivanjem Konvencije UN-a o pravima osoba s invaliditetom (Ujedinjeni narodi, 2006) u Njemačkoj značajno porastao broj učenika s teškoćama u redovnim osnovnim školama. Kao što je prethodno spomenuto, to je slučaj i u drugim europskim državama. Pritom je ključno unaprjeđivanje kvalitete njihovog obrazovanja i osiguravanje uvjeta u kojima učenici s teškoćama mogu razvijati svoje vještine i pokazati svoje znanje poput svih drugih učenika. Nadalje, podaci njemačke Nacionalne obrazovne studije iz 2011. godine pokazali su kako su učenici s teškoćama koji su pohađali redovne osnovne škole postigli značajno više rezultate u odnosu na učenike koji su pohađali škole s posebnim programima. Prethodno je potaknulo na istraživanje uloge rječnika, strukture rečenica i čitljivosti teksta, odnosno formata, fonta i veličine fonta na uspjeh učenika u zadacima čitanja s razumijevanjem (Bohme, Heppt i Haag, 2017). Njihova pilot-studija (2017) upućuje kako primjena materijala u kojima je prilagođen font, veličina fonta, struktura poglavlja i slično utječe na smanjivanje razlike u postignućima između učenika s teškoćama i učenika bez teškoća. Nadalje, kontroliranje čimbenika koji čine proces učenja, čitanja i razumijevanja otežanim može pomoći i nakladnicima i drugima koji sudjeluju u pripremi građe lagane za čitanje (lako čitljivog teksta) i jezika koji se koristi u inkluzivnom obrazovanju kako bi takav sadržaj bio pristupačniji za učenike s teškoćama i omogućio im lakše svladavanje i

razumijevanje školskog gradiva (Bohme, Heppt i Haag, 2017). Rezultati pilot-istraživanja Škorić et al. (2022) o dobrobiti jednostavnog jezika za djecu s disleksijom (praćenje pokreta očiju tijekom čitanja na uzorku od pet učenika četvrtog razreda) potvrdili su da leksičke prilagodbe značajno pridonose smanjenju kognitivnog opterećenja, olakšavaju obradu i povećavaju razumijevanje odabranog teksta iz udžbenika za nastavni predmet Priroda i društvo. Učenici s disleksijom dali su točnije odgovore na literarna i inferencijalna pitanja o pročitanoj tekstu pisana jednostavnim jezikom. Nalaz nije potvrđen i za sintaktičke prilagodbe teksta.

U suvremenoj hrvatskoj nakladničkoj djelatnosti ulažu se sve veći naponi u osiguravanju prilagođene građe, odnosno građe za učenje za učenike s teškoćama. Hrvatske knjižnice postupno u knjižnični fond uvrštavaju prilagođenu građu, poput građe lagane za čitanje, zvučnih knjiga u DAISY ili multimedijalnom formatu tiskanih knjiga i građe na Brailleovom pismu (Boras, 2022).

Kada je riječ o lektirnim djelima, nakladnička kuća Školska knjiga izdaje lektirne naslove prilagođene potrebama djece s teškoćama čitanja (Školska knjiga, n. d.). Nadalje, Zaklada „Čujem, vjerujem, vidim“ (<https://www.zakladacvv.hr/>) pokrenula je projekt prilagodbe lektirnih djela koja su obvezna za učenike osnovnih škola. U sklopu spomenutog projekta objavljena su djela: „Priče iz Davnina“, „Čudnovate zgode šegrta Hlapića“, „Družba Pere Kvržice“, „Vlak u snijegu“, „Bajke“ Hansa Christiana Andersena te „Bajke“ braće Grimm u obliku građe lagane za čitanje. Pritom, navedena prilagođena lektirna djela sadrže CD – zvučnu knjigu u mp3 i DAISY formatu te e-knjigu (Boras, 2022).

Kada je riječ o udžbenicima, u hrvatskom obrazovnom sustavu učitelji u nastavnom procesu najviše koriste tiskane udžbenike kao sredstvo poučavanja (Baranović, 2006). Sadržaj i izgled udžbenika određuju se na temelju Udžbeničkog standarda (NN 65/13) i Zakona o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (NN 116/18, 85/22, 92/24). Kada je riječ o prilagođenim udžbenicima, neki od nakladnika koji objavljuju takve udžbenike u tiskanom ili digitalnom formatu su Profil Klett, Školska knjiga, Alka script, Alfa, Naklada Ljevak i drugi. Popis dostupnih i odobrenih udžbenika za učenike s teškoćama u razvoju dostupni su prije početka svake školske godine na mrežnoj stranici Ministarstva znanosti, obrazovanja i mladih u okviru kataloga odobrenih udžbenika za nadolazeću školsku godinu (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih, 2024).

6. Učinkovitost lako čitljivog teksta u udžbenicima nove generacije iz perspektive učitelja

U provedenom istraživanju „Učinkovitost lako čitljivog teksta u udžbenicima nove generacije – perspektiva učitelja“, čiji je cilj bio istražiti vidljivost i učinkovitost lako čitljivog teksta u udžbenicima nove generacije iz perspektive učitelja, sudjelovalo je devet sudionica ženskog spola, odnosno devet učiteljica razredne i predmetne nastave iz dviju osnovnih škola na području grada Zagreba (Radenović, 2022). Istraživanje je provedeno 2022. godine te valja

istaknuti kako je odaziv učitelja za sudjelovanjem bio znatno manji od očekivanog, što se pripisalo nepovoljnoj epidemiološkoj situaciji i brojnim izazovima u organizaciji *online* nastave u trenutku provedbe.

Sudionice su popunjavale *online* anketni upitnik „Učinkovitost lako čitljivog teksta u udžbenicima nove generacije“ koji se sastojao od dvadeset pitanja, među kojima četrnaest pitanja zatvorenog tipa te šest pitanja otvorenog tipa. Prvi dio upitnika odnosio se na podatke o spolu, rade li kao učitelj razredne ili predmetne nastave, pitanja o radnom stažu, iskustvu rada s učenicima s određenim teškoćama, prisutnosti udžbenika u njihovom svakodnevnom radu te poznavanju pojma građe lagane za čitanje. Drugi dio upitnika odnosio na podatke vezane uz iskustvo primjene i rada s udžbenicima nove generacije u nastavi, dostupnosti istih, određenim nakladnicima, platformama i dr.

Podaci prikupljeni u istraživanju obrađeni su tehnikama deskriptivne statističke analize (Radenović, 2022). Kada je riječ o primjeni udžbenika u svakodnevnom radu, sudionice su na Likertovoj skali od 1 do 5 procjenjivale koliko u svom svakodnevnom radu koriste udžbenike. Pritom je na skali od 2 do 5 šest sudionica označilo maksimalnih „5“, jedna „4“, jedna „3“, jedna „2“ i niti jedna sudionica nije označila „1“, odnosno kako ih uopće ne koristi. Iako je riječ o premalom uzorku da bi dobiveni rezultati bili reprezentativni za cijelu populaciju učitelja u Republici Hrvatskoj ili gradu Zagrebu, dobiveni rezultati podržavaju rezultate drugih autora kada je riječ o primjeni udžbenika kao najzastupljenijeg sredstva u svakodnevnom nastavnom procesu (Baranović, 2006).

Kada je riječ o učenicima s teškoćama, od ukupno devet sudionica, osam ih je odgovorilo na pitanje te su mnoge označile više vrsta teškoća koje su bile prisutne kod učenika s teškoćama koje su dosad imale priliku poučavati. Najviše sudionica u istraživanju imalo je priliku poučavati učenike s poremećajima u ponašanju i oštećenjima mentalnog zdravlja, zatim učenike s intelektualnim teškoćama te učenike s oštećenjima jezično-govorno glasovne komunikacije i specifičnim teškoćama u učenju.

Osam od ukupno devet sudionica se u svom dosadašnjem radu imalo priliku susresti s pojmom građe lagane za čitanje, odnosno lako čitljivog teksta. Međutim, manje od polovice sudionica ima iskustvo primjene udžbenika nove generacije u svom dosadašnjem radu. Iako neke sudionice još nemaju iskustvo primjene udžbenika nove generacije, većina je mišljenja kako bi takvi udžbenici mogli pozitivno doprinijeti podršci učenika s teškoćama u razvoju.

Neki od doprinosa udžbenika nove generacije vidljivi su iz izjava pojedinih učiteljica:

„Olakšava rad i praćenje nastavnih sadržaja djetetu s poteškoćama.“ (U1)

„Lakša primjena, brža primjena, važno – vizualno bitno, a to donosi samopouzdanje učeniku.“ (U2)

„Prilagodba veličine i fonta slova, manja količina teksta, jednostavnost korištenja.“ (U3)

Općenito je i zaključak kako bi većina sudionica preporučila primjenu udžbenika nove generacije i drugim učiteljima te kako, iako neke još nemaju iskustvo primjene udžbenika nove generacije u svom radu, imaju pozitivno mišljenje vezano uz primjenu dostupnih udžbenika u kontekstu inkluzivnog nastavnog procesa. Budući da su učitelji ključni u ostvarivanju jednakih prilika za sve učenike u kontekstu inkluzivnog obrazovanja te da je jedan od ključnih izazova

na koje pritom nailaze nesigurnost u osobne kompetencije te nedostatak sredstava za rad, upravo prilagođeni udžbenici, odnosno udžbenici nove generacije, mogu omogućiti diskretnu individualizaciju i pružiti podršku njihovom radu. Osim povećanja zadovoljstva i motivacije za učenje, udžbenici nove generacije mogu doprinijeti uspješnijoj provedbi razlikovnog poučavanja i uključivanja učenika s teškoćama u aktivnosti predviđene kurikulumom (Ivančić i Stančić, 2015).

7. Zaključak

Pravo na inkluzivno obrazovanje ostvaruje se kroz suvremeni pristup nastavi koja odiše inkluzivnom kulturom škole. Inkluzivna kultura škole reflektira društveni pristup inkluziji koji se rađa iz interakcije obiteljskih procesa, školskih procesa, učiteljeva pristupa obrazovanju, procesa u zajednici i socijalnih procesa. Inkluzivna kultura škole i nastave uključuje inkluzivnu orijentaciju, inkluzivni etos i inkluzivno djelovanje (Ivančić, Stančić, 2015; Češi i Ivančić, 2019). Kako bi ostvarivanje inkluzivne nastave bilo što uspješnije, neizostavna je primjena koncepta univerzalnog dizajna koji ima polazište u načelu ravnopravnosti i multidisciplinarnosti. Iako se pojam univerzalni dizajn počeo koristiti kao dizajn prostora (CAST, 2008), posljednjih dvadesetak godina svjedočimo vidljivosti univerzalnog dizajna za učenje ili inkluzivnog dizajna koji omogućava oblikovanje i korištenje prilagodljivih prostora i opreme, nastavnih materijala, strategija poučavanja, kurikuluma. Univerzalni dizajn za učenje omogućuje učinkovito stjecanje odgojno-obrazovnih ishoda učenja za što veći broj učenika. Ideja je opravdala da su se neke prilagodbe u nastavnom procesu, vidljive kao inkluzivni prikazi sadržaja učenja, a koje su učinjene radi izjednačavanja mogućnosti učenika s teškoćama, pokazale korisne za sve učenike.

U oblikovanju poticajnih kurikuluma i inkluzivnih aktivnosti učenja i poučavanja učitelji i nastavnici, u suradnji sa stručnim suradnicima škola kao sukreatorima nastave, primjenjuju tri načela univerzalnog dizajna stvarajući sukladne prilagodbe: u organizaciji prostora i radnog mjesta, u načinima prikaza sadržaja (grafičke prilagodbe teksta, prilagodbe strukture teksta, sažimanje teksta, jezično-semantičke prilagodbe teksta, prilagodbe naputaka i zadataka, olakšavanje pisanog izražavanja), u načinima prikaza vizualnih sadržaja, u načinima postavljanja zahtjeva, u primjeni metoda i oblika rada, u primjeni tehnoloških pomagala.

U kontekstu inkluzivnog razreda i univerzalnog dizajna za učenje učitelji i nastavnici kao kreatori nastavnog procesa posljednjih petnaestak godina primjenjuju prilagođene udžbenike i drugu građu laganu za čitanje, poput prilagođenih lektirnih djela, radnih bilježnica i nastavnih listića. Primjena prilagođenih udžbenika i drugih nastavnih materijala prema međunarodnim „Smjernicama za građu laganu za čitanje” (2005) jedan je u nizu načina unaprjeđivanja kvalitete procesa obrazovanja i omogućavanja prilike za aktivno sudjelovanje učenika s teškoćama u razvoju u inkluzivnom razredu.

Na temelju istraživanja provedenog s devet učiteljica razredne nastave može se zaključiti kako učiteljice udžbenike s prilagodbama većinom smatraju korisnima u svom radu te bi ih preporučile drugim učiteljima.

Zaključno, analize prikazanih radova o univerzalnom dizajnu u učenju i poučavanju, vidljivosti lako čitljivog teksta te provedeno istraživanje u dvije škole na području grada Zagreba zagovaraju korisnost građe lagane za čitanje (lako čitljivog teksta) kao univerzalnog dizajna u učenju utemeljenog u načelu ravnopravne uporabe građe, koje upućuje na dostupnost i učinkovitost procesa poučavanja za sve učenike u školi.

Literatura

1. Baranović, B. (2006) Nastavni programi iz perspektive nastavnika i učitelja. U: Baranović, B. (ur.) *Nacionalni kurikulum za obavezno obrazovanje u Hrvatskoj: različite perspektive*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu Centar za istraživanje i razvoj obrazovanja. Str. 97–135.
2. Bohme, K., Heppt, B. i Haag, N. (2017) Inclusive literacy education and reading assesment for language-minority students and students with special education needs in German elementary schools. *Inclusive principles and practices in literacy education (International Perspectives on Inclusive Education Volume 11)*. Leeds: Emerald Publishing Limited. Str. 69–86.
3. Boras, V. (2021) Prilagodbe lektirnih sadržaja učenicima s teškoćama u osnovnoj školi. *Magistra ladertina*, 16(2), str. 41–54. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/en/273719> [19.9.2024.]
4. Borić, E. i Škugor, A. (2011) Uloga udžbenika iz prirode i društva u poticanju kompetencija učenika. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*, 57(26), 50–59. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/77322> [20.09.2024.]
5. CAST (2008) Universal Design for Learning Guidelines version 1.0. Dostupno na: <https://udlguidelines.cast.org/more/downloads/> [18.09.2024.]
6. CAST (2011) Universal Design for Learning Guidelines version 2.0. Dostupno na: <https://udlguidelines.cast.org/more/downloads/> [18.09.2024.]
7. CAST (2018) UDL & the Learning Brain. Dosutpno na: <https://www.cast.org/products-services/resources/2018/udl-learning-brain-neuroscience>
8. CAST (2018) Universal Design for Learning Guidelines version 2.2. Dostupno na: <https://udlguidelines.cast.org/more/downloads/> [18.09.2024]
9. Català Agras, G., Català Agras, M., Molina Hita, E. i Monclús Bareche, R. (2007) *Avaluacio de la compresio lectora*.
10. Čelić-Tica, V., Marija Gabriel, D. i Sabljak, Lj. (2010) Čitanjem protiv nasilja i kriminala. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 53(2), str. 26–37. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/en/80982> [20.09.2024.]

11. Češi, M. Ivančić, Đ. (2019) *Izazovi i umijeća učenja i poučavanja: hrvatski jezik i inkluzivni pristup*. Zagreb: Naklada Ljevak.
12. Draganić, B., Stančić, Z. i Ružić, D. (2010) Čitanke po mjeri učenika ili Čitanke lake za čitanje. U: *7. okrugli stol za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama: Knjiga svima: literatura namijenjena korisnicima posebnih knjižničnih programa*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
13. *Easy read* (2024) Foundation for people with learning disabilities. Dostupno na: <https://www.learningdisabilities.org.uk/learning-disabilities/a-to-z/e/easy-read> [19.09.2024.]
14. Edyburn, D.L. i Edyburn, K.D. (2015) Design for More Types: Designing Text to Support the Access, Engagement, and Success of Diverse Learners. *Advances in Special Education Technology*, 2, str. 121–159. Dostupno na: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/s2056-769320150000002006/full/html> [25.09.2024.]
15. Fajardo, I., Avila, V., Ferrer, A., Tavares, G., Gomez M i Hernandez, A. (2014) Easy to read Texts for Students with Intellectual Disability: Linguistic Factors Affecting Comprehension. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 27(3), str. 212–225. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/243969510_Easy-to_read_Texts_for_Students_with_Intellectual_Disability_Linguistic_Factors_Affecting_Comprehension [19.09.2024.]
16. Farnell, T. (2012) Jednake prilike u obrazovanju u globaloj perspektivi. U: Kiš Glavaš, L. (ur.) *Opće smjernice*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Str. 13–34.
17. Flotts, M.P., Manzi, J., Polloni, P., Carrasco, M., Zambra, C. i Abarzua, A. (2016) *Aportes para la enseñanza de la lectura*. UNESCO Office Santiago and Regional Bureau for Education in Latin America and the Caribbean.
18. *Guidelines for easy-to-read materials* (1997) Tronbacke, B. I. (ur.). Hague: IFLA.
19. Herrera Nieves, L., De La Hoz Vargas, V., Coba Roncallo, E. i Gutierrez Hernandez, A. (2024) Making written texts for learning more accessible with easy-to-read and universal design. *South African Journal of Education*, 44(1), str. 1–10. Dostupno na: <https://www.sajournalofeducation.co.za/index.php/saje/article/view/2241/1367> [25.09.2024.]
20. Ivančić, Đ. i Stančić Z. (2006) Individualizirani odgojno-obrazovni programi, Od teškoća u razvoju prema planu podrške učenicima s posebnim potrebama. *S vama: Polugodišnjak Hrvatske udruge za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama IDEM*, 3(2/3), str. 91-119.
21. Ivančić, Đ. i Stančić, Z. (2013) Stvaranje inkluzivne kulture škole. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(2), str. 139-157. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/166614> [20.09.2024.]
22. Ivančić, Đ. i Stančić, Z. (2015) Razlikovni pristupi u inkluzivnoj školi. U: Igrić, Lj. (ur.) *Osnove edukacijskog uključivanja. Škola po mjeri svakog djeteta je moguća*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga. Str. 160–179.
23. Karamatić Brčić, M. (2011) Svrha i cilj inkluzivnog obrazovanja. *Acta lardetina*, 8(1), str. 39–47. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/190090> [20.9.2024.]

24. Katalog odobrenih užbenika za učenike s teškoćama u razvoju i darovite učenike za osnovnu školu. Dostupno na: <https://mzom.gov.hr/vijesti/katalog-odobrenih-udzbenika-za-osnovnu-skolu/6369> [20.09.2024.]
25. Kendeuou, P., McMaster, K. L i Christ, T. J. (2016) Reading Comprehension: Core Components and Processes. *Policy Insights from the Behavioral and Brain Sciences*, 3(1), str. 62-69. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/2372732215624707>
26. Kiš-Glavaš, L. (2012) Univerzalni dizajn za učenje i akademski standardi. U: Vulić-Prtorić, A., Kranželić, V., Fajdetić, A. (ur.) *Izvođenje nastave i ishodi učenja*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu. Str. 17–42.
27. Klapwijk, N. (2015) EMC²= comprehension: A reading strategy instruction framework for all teachers. *South African Journal of Education*, 35(1), str. 1–10. Dostupno na: <https://www.researchgate.net/publication/276722326 EMC comprehension A reading strategy instruction framework for all teachers> [30.09.2024.]
28. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (2007) *Narodne novine* 6, 80. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2007_06_6_80.html [30.09.2024.]
29. Kudek Mirošević, J. i Jurčević Lozančić, A. (2014) Stavovi odgojitelja i učitelja o provedbi inkluzije u redovitim predškolskim ustanovama i osnovnim školama. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 50(2), str. 17–29. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130957> [19.09.2024.]
30. Kudek Mirošević, J. i Rešetar, T. (2019) Razlike u primjeni strategija podrške za individualizirano poučavanje kod osnovnoškolskih učitelja. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 68(1), str. 48–63. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/230622> [20.09.2024.]
31. Lenček, M., Kraljević, J. K., & Jozipović, M. (2022). Education of Children with Dyslexia in Croatia: The Role of Easy Language. *International Journal of Childhood Education*, 3(1), str. 1–15. Dostupno na: <https://doi.org/10.33422/ijce.v3i1.110> [30.09.2024.]
32. Lenček, M., Kuvač Kraljević, J. (2016) Specifične teškoće učenja: kako poučavati da bi učenje bilo uspješno? U: *3. dani obrazovnih znanosti: obrazovne promjene: izazovi i očekivanja*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
33. Matić Škorić, A. , Kuvač Kraljević, J., Lenček, M., Vuk, I. (2022) Dobrobiti jednostavnog jezika za djecu s disleksijom – praćenje pokreta očiju tijekom čitanja. U: *6. kongres hrvatskih logopeda s međunarodnim sudjelovanjem „Izazovi moderne logopedije-perspektiva i iskustva logopeda današnjice“*. Zagreb: Hrvatsko logopedsko društvo, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Str. 143–144.
34. Meadan, H. i Monda-Amaya, L. (2008) Collaboration to promote social competence for students with mild disabilities in the general classroom: a structure for providing social support. *Intervention in School and Clinic*, 43(3), str. 158–167. Dostupno na: <https://www.researchgate.net/publication/249832925 Collaboration to Promote Social Competence for Students With Mild Disabilities in the General ClassroomA Structure for Providing Social Support> [18.09.2024.]

35. Meyer, A., Rose, D. H., Gordon, D. (2014) *Universal Design for Learning: Theory & Practice*. Wakefield, MA: CAST Professional Publishing.
36. Milički, J. I Sudarević, A. (2024) Radost čitanja za sve: građa lagana za čitanje. *Novi uvez*, 22(41), str. 48–57. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/en/319132> [20.09.2024.]
37. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Sainsbury, M. (2016) PIRLS 2016 Reading framework. U: Mullis, I. V. S. I Martin, M. O. (ur.) *PIRLS 2016 Assessment Framework 2nd edition*. Chestnut Hill, MA: TIMSS & PIRLS International Study Center, Lynch School of Education, Boston College and International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). Str. 11–27.
38. Nielsen, G.S., Irvall, B. (2004) *Smjernice za knjižnične službe i usluge za osobe s disleksijom*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
39. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (2015) *Narodne novine* 24, 510. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html [18.09.2024.]
40. Radenović, I. (2022) *Učinkovitost lako čitljivog teksta u udžbenicima nove generacije: perspektiva učitelja*. Diplomski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Dostupno na: <https://repozitorij.erf.unizg.hr/islandora/object/erf:1143> [19.09.2024.]
41. *Razlika između serifnih i sans-serifnih fontova* (2023) Udruženje grafičkih dizajnera, 23. 1. Dostupno na: <https://udruzenjegrafičkihdizajnera.rs/serifni-i-sans-serifni-font/> [29.09.2024.]
42. Rudelić, A., Pinoza Kukurin, Z. i Skočić Mihić, S. (2013) Stručna znanja i materijalni resursi u inkluziji: stanje i perspektive. *Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju*, 154(1-2), str. 131–148. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/138788?lang=hr> [19.09.2024.]
43. Ružić, D., Draganić, B. i Stančić, Z. (2014 a) Volimo hrvatski! Radni listići za pomoć učenicima pri učenju hrvatskog jezika za peti razred osnovne škole. Zagreb: Profil.
44. Ružić, D., Draganić, B. i Stančić, Z. (2014 b) Volimo hrvatski! Radni listići za pomoć učenicima pri učenju hrvatskog jezika za šesti razred osnovne škole. Zagreb: Profil.
45. Ružić, D., Draganić, B. i Stančić, Z. (2014 c) Volimo hrvatski! Radni listići za pomoć učenicima pri učenju hrvatskog jezika za sedmi razred osnovne škole. Zagreb: Profil.
46. Ružić, D., Draganić, B. i Stančić, Z. (2014 d) Volimo hrvatski! Radni listići za pomoć učenicima pri učenju hrvatskog jezika za osmi razred osnovne škole. Zagreb: Profil.
47. Saetre, T. P. i Willars, G. (2004) *IFLA-ine i UNESCO-ove smjernice za školske knjižnice*. IFLA-ina Sekcija za školske knjižnice. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
48. Samuila, N. S. i Abari, D. I. (2018) Early reading: The indisputable foundation of the 21st century child. *Journal of Education and Leadership Development*, 10(4), str. 60–76.
49. Schmutz, S., Sonderegger, A. i Sauer, J. (2019) Easy-to-read language in disability-friendly web sites: Effects on nondisabled. *Applied Ergonomics*, 74, str. 97–106. Dostupno na: <https://doi.org/10.1016/j.apergo.2018.08.013> [30.09.2024.]

50. Skočić Mihić, S. (2011) *Mišljenje odgajatelja i faktori podrške za uključivanje djece s teškoćama u rani i predškolski odgoj i obrazovanje*. Doktorski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/378233816_SPREMNOST_ODGAJATELJA_I_FAKTORI_PODRSKE_ZA_USPJESNO_UKLJUCIVANJE_DJECE_S_TESKOCAMA_U_RANI_I_PREDSKOLSKI_ODGOJ_I_OBRAZOVANJE
51. Skočić Mihić, S., Gabrić, I. i Bošković, S. (2016) Učiteljska uvjerenja o vrijednostima inkluzivnog obrazovanja. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 52(1), str. 30–41. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/161498> [19.09.2024.]
52. *Smjernice za građu laganu za čitanje* (2005) Tronbacke, B. I. (ur.). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
53. *Smjernice za građu laganu za čitanje: drugo prerađeno hrvatsko izdanje (prema drugomu prerađenom izdanju izvornika)* (2011) Nomura, M., Nielsen, G. S. i Tronbacke, B. (ur.). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/datoteke/978.pdf>
54. *Smjernice za rad s učenicima s teškoćama*. (2021) Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i mladih.
55. Širanović, A. (2012) Pravo na obrazovanje između zakonske regulative i prakse. U: Nikolić, M. (ur.) *Unapređenje kvalitete života djece i mladih*. Tuzla: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih. Str. 63–73.
56. *Školska knjiga*. Dostupno na: <https://shop.skolskaknjiga.hr/catalogsearch/result/?q=lek+tira+prera%C4%91ena+prema+smjernicama+gra%C4%91e+lagane+za+%C4%8Ditanje> [22.09.2024.]
57. Udžbenički standard (2013) *Narodne novine* 65, 1291. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_05_65_1291.html [19.09.2024.]
58. Vived, E. i Molina, S. (2012) *Lectura fácil y comprensión lectora en personas con discapacidad intelectual*. Zaragoza: Sveučilište Zaragoza.
59. Zakon o edukacijsko-rehabilitacijskoj djelatnosti (2022) *Narodne novine* 18, 183. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2022_02_18_183.html [18.09.2024.]
60. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2012) *Narodne novine* 126, 2705. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_11_126_2705.html [18.09.2024.]
61. Zakon o suzbijanju diskriminacije (2008, 2012) *Narodne novine* 85, 2728; 112, 2430. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_10_112_2430.html [18.09.2024.]
62. Zakon o udžbenicima i drugim obrazovnim materijalima za osnovnu i srednju školu (2018, 2022, 2024) *Narodne novine* 116, 2288; 85, 1300; 92, 1693. Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/1747/Zakon-o-ud%C5%BEbenicima-i-drugim-obrazovnim-materijalima-za-osnovnu-i-srednju-%C5%A1kolu> [18.09.2024.]

Terminologija kao oblik zagovaranja: od „posebnih potreba“ do pravičnosti i pristupačnosti / Terminology as a form of advocacy: from “special needs” to equity and accessibility

Maela Rakočević Uvodić, viša knjižničarka

Knjižnice grada Zagreba – Gradska knjižnica

maela.rakocevic.@kgz.hr

Stručni rad / Professional paper

Sažetak

IFLA-ina Sekcija za pravične i pristupačne knjižnične usluge (IFLA Equitable and Accessible Library Services – EALS) jedna je od najstarijih IFLA-inih sekcija. U fokusu rada Sekcije nalaze se osobe koje zbog svojih životnih uvjeta i/ili tjelesnih, mentalnih, intelektualnih ili osjetilnih oštećenja nisu u mogućnosti koristiti redovne odnosno konvencionalne knjižnične usluge. Sekcija je donedavno nosila naziv IFLA-ina Sekcija za osobe s posebnim potrebama (IFLA Section for Library Services to People with Special Needs – LSN) što se negativno odrazilo na njezino djelovanje vođeno premisom da je od izrazite važnosti koristiti terminologiju koju koriste ciljane skupine korisnika. U članku će se prikazati proces promjene naziva Sekcije i utjecaja koji novi naziv ima na međunarodnu knjižničnu zajednicu.

Ključne riječi: EALS, IFLA, knjižnična terminologija, zagovaranje

Abstract

IFLA's Equitable and Accessible Library Services Section (EALS) is one of IFLA's oldest sections. The focus of the Section's work is on persons who, due to their living conditions and/or physical, mental, intellectual, or sensory disabilities, are unable to use regular or conventional library services. Until recently, the Section was named IFLA Section for Library Services to People with Special Needs (LSN), which had a negative impact on its activities guided by the premise that it is extremely important to use the terminology used by the target groups of users. The process of changing the name of the IFLA's Section and the impact that the new name has had on the international library community will be presented.

Keywords: advocating, EALS, IFLA, library terminology

1. Uvod

IFLA-ina Sekcija za pravične i pristupačne knjižnične usluge (engl. IFLA Equitable and Accessible Library Services Section – EALS) jedna je od najstarijih IFLA-inih sekcija i datira od 1931. godine. Od 2008. godine do lipnja 2024. godine Sekcija je nosila naziv Sekcija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama (engl. Library Services to People with Special Needs – LSN). Tijekom svoje duge i bogate povijesti Sekcija je nekoliko puta mijenjala naziv zbog potrebe da što detaljnije odražava rad Sekcije, ali i zbog toga što se terminologija vezana uz ciljane skupine značajno mijenjala tijekom različitih razdoblja razvoja same Sekcije. Posljednja promjena naziva bila je dugoočekivana i priželjkivana od strane njezinih članova, prethodnih i sadašnjih te, što je najvažnije, i od predstavnika ciljanih skupina. Sekcija je novim nazivom ostala dosljedna svojoj misiji zagovaranja prava i pristupa onim skupinama korisnika koje ne mogu koristiti konvencionalne knjižnične usluge i resurse.

2. Važnost terminologije

Terminologija za prikladno oslovljavanje različitih skupina mijenja se jer se nakon nekog vremena određenim pojmovima počinju pridavati negativne konotacije, ali i zato što se jezik neprestano razvija. Evidentno je da se naš odnos prema određenoj skupini ljudi očituje već u imenu kojim im se obraćamo. Prema tom shvaćanju nejednako postupanje ili diskriminacija počinje već u nazivu kojim smo, možda i nehotice, inicijalno neku osobu označili manje vrijednom, kojoj nešto nedostaje, i time je sveli na nedostatak umjesto da je doživljavamo kao osobu koja ima neke poteškoće, ali istovremeno ima sposobnosti, želje i potrebe kao i svi mi (Rakočević Uvodić, 2022). Intencija rada sa skupinama korisnika u riziku od socijalne isključenosti jest koristiti jezik informirano i s poštovanjem. Članovi Sekcije zatekli su se kako ponovno razmatraju pojam „posebne potrebe“ koji se donedavno nalazio u nazivu Sekcija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama (engl. Library Services to People with Special Needs – LSN). Iako postoje neke skupine koje i dalje koriste ovaj pojam, mnoge, ako ne i većina osoba s invaliditetom dovodi u pitanje ideju da su njihove potrebe „posebne“. Od posebne je važnosti slušati jezik koji spomenute osobe koriste govoreći o sebi jer one najbolje znaju kako žele da im se obraća, upućuje i opisuje ih. Poštovanje počinje i završava slušanjem i trebalo bi biti prvi korak u nastojanjima knjižničara da istinski služe zajednici u cjelini (Rakočević Uvodić, 2022).

3. Povijest Sekcije

Sekcija je započela s radom 1931. godine kao Pododbor za bolničke knjižnice (engl. Sub-committee on Hospital Libraries) čija je misija bila promicanje profesionalnih knjižničnih usluga hospitaliziranim osobama – skupini koja nije mogla koristiti redovne knjižnične usluge

i resurse. Biblioterapija ili korištenje knjiga i čitanja kao pomagala u liječenju bila je drugi fokus. Pododbor je ubrzo uvidio da su, zbog niza invaliditeta koji su često bili sekundarni u odnosu na uzrok hospitalizacije, nekim pacijentima potrebni posebni materijali (na primjer senzorna i pokretna pomagala), kao i prilagođene usluge. Svjestan tih potreba, ali i zahvaljujući raznolikom članstvu, pododbor je proširio svoj fokus na ljude koji iz bilo kojeg razloga nisu mogli koristiti konvencionalne knjižnične službe i usluge (Panella, 2009: 258).

Godine 1952. usvojeni su novi statuti IFLA-e – pododbori su djelomično preimenovani u odbore, pa je Pododbor za bolničke knjižnice postao Odbor za bolničke knjižnice (engl. Committee on Hospital libraries). Unatoč promjeni naziva Odbor je nastavio promicati knjižnične usluge pacijentima, bilo da se radi o pružanju usluga u okviru bolničkih knjižnica ili kroz proširene programe narodnih knjižnica (Panella, 2009: 261).

Godine 1964. IFLA je usvojila nove statute koji su djelomično stvorili sekcije i podsekcije, tako da je Odbor za bolničke knjižnice postao Podsekcija bolničkih knjižnica Sekcije javnih knjižnica (engl. Hospital Libraries Sub-section of the Public Libraries Section). Budući da se izraz „bolničke knjižnice“ s vremenom poistovjetio s knjižnicama za „pacijente“, Podsekcija je 1966. godine izglasala promjenu naziva prije nego što je predala nacrt novog, proširenog statuta. Odabran je naziv Podsekcija knjižnica u bolnicama (engl. Libraries in Hospitals Sub-section) kako bi zamijenio postojeći naziv Podsekcija bolničkih knjižnica, suptilna promjena, ali koja bi ukazivala na pokrivanje „cjelovitijih usluga koje se sada pružaju u većini zemalja“ (Panella, 2009: 262–263).

Godine 1976. IFLA je usvojila nove statute, slijedom toga Podsekcija za bolničke knjižnice postala je Sekcija za knjižnične usluge za bolničke pacijente i čitatelje s invaliditetom (engl. Library Services to Hospital Patients and Handicapped Section) (Panella, 2009: 264).

Tijekom 1980-ih, kao odgovor na međunarodnu zabrinutost za knjižnične usluge za ugrožene skupine koje prethodno nisu bile dobro zastupljene, konkretno za zatvorenike, gluhe osobe i osobe kojima je potrebna građa lagana za čitanje, Sekcija je ponovno redefinirala svoj statut. Početni prijedlog za promjenu došao je 1981. i odnosio se na knjižnične usluge za zatvorenike. Stručni odbor IFLA-e složio se da bi Sekcija trebala promijeniti svoj naziv kako bi odražavala proširenost ciljanih skupina. Prihvaćen je novi naziv Sekcija za knjižnice koje služe osobama u nepovoljnom položaju (engl. the Section for Libraries Serving Disadvantaged Persons – LSDP) (Panella, 2009: 264).

Tijekom IFLA-ine mandatne revizije rada sekcija za razdoblje 2001. – 2005. i LSDP-ove revizije predane u studenom 2005. godine fokus je bio na prošlim, sadašnjim i budućim ciljevima i aktivnostima. U tom je razdoblju stalni odbor Sekcije također raspravljao i o promjeni naziva Sekcije djelomično uvjetovanoj razvojem međunarodne terminologije koja se odnosi na ciljane skupine. Krajem 2008. godine Sekcija mijenja naziv u Sekcija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama (Library Services to People with Special Needs Section – LSN) (Panella, 2009: 266).

Prema kazivanju ondašnjih članova, dokument kojim se 2008. godine obrazložila potreba za novim nazivom Sekcije sadržavao je dva prijedloga: Sekcija za pristupačne i inkluzivne knjižnične usluge (en. Accessible and Inclusive Library Services Section) i Sekcija za

knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama (engl. Library Services to People with Special needs Section). Stručni odbor IFLA-e odabrao je, odnosno prihvatio naziv Sekcija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama.

U rujnu 2021. godine došlo je do promjene u članstvu stalnog odbora Sekcije te je novoizabrana predsjednica tada Sekcije za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama kao prioritet u dvogodišnjem planu istaknula promjenu naziva Sekcije kao zadatak od osobite važnosti. Odbor je na svojim mjesečnim virtualnim sastancima predlagao i raspravljao potencijalne prijedloge novog naziva Sekcije za koje su osnova bila četiri termina iz akronima DEIA.

4. DEIA

DEIA je akronim koji pokriva raznolikost (engl. *diversity*), pravičnost (engl. *equity*), inkluziju (engl. *inclusion*) i pristupačnost (engl. *accessibility*), četiri usko povezane vrijednosti koje mnoge organizacije koje rade na pružanju podrške ili usluga različitim skupinama pojedinaca, uključujući ljude različitih rasa, etničkih pripadnosti, religija, sposobnosti, invaliditeta, spola ili seksualne orijentacije, ističu u svom radu (Institute for Diversity Certification, 2024).

Raznolikost se odnosi na prisutnost psiholoških, fizičkih i društvenih razlika koje postoje među bilo kojim i/ili svim pojedincima koje uključuju, ali nisu ograničene na rasu, etničku pripadnost, nacionalnost, vjeru, socioekonomski status, obrazovanje, bračni status, jezik, dob, spol, seksualnu orijentaciju, kognitivnu ili fizičku sposobnost i raspon stilova učenja unutar neke skupine (Seramount, 2023).

Pravičnost se odnosi na jamstvo pravednog i jednakog postupanja, pristupa i mogućnosti, dok se istovremeno nastoji identificirati i eliminirati prepreke koje su sprječavale puno sudjelovanje nekih skupina. Načelo jednakosti uvažava postojanje povijesno zaknutih i podzastupljenih skupina, a ta pravednost u vezi sagledavanja neuravnoteženih uvjeta je potrebna kako bi se pomoglo postizanju jednakosti u osiguravanju učinkovitih mogućnosti svih skupina (Seramount, 2023).

Inkluzija je uvjerenje da bi prilikom dizajna „stvari“ koje nas okružuju, bilo da je riječ o dijelu tehnologije, svakodnevnom predmetu ili čak samoj informaciji, trebalo voditi računa o širokom rasponu korisnika, njihovim promjenjivim sposobnostima, raznolikim okruženjima, situacijama i kontekstima. Inkluzija se razlikuje od pristupačnosti po tome što se inkluzija ne bavi konkretno određenom potrebom ili problemom, nego pruža niz alata i značajki koje krajnji korisnik može odabrati kako bi odgovarali njegovim potrebama (Inclusive Learning Design Handbook, 2024).

Pristupačnost se odnosi na dizajn proizvoda, usluga, ali i okoline, ukidanjem prepreka koje bi spriječile interakciju ili korištenje starijim osobama i osobama s invaliditetom poštujući pritom načelo jednakog postupanja. Obuhvaća širok spektar razmatranja – od fizičke

pristupačnosti u zgradama do digitalne pristupačnosti na *web*-stranicama i pružanja usluga (Howard, 2022).

Spomenute četiri vrijednosti ili četiri stupa kulturnih institucija bile su osnova pri osmišljavanju i odabiru prijedloga novog naziva jer najbolje odražavaju ciljeve i nastojanja Sekcije.

5. Proces promjene naziva 2021. – 2024.

Rad na odabiru prijedloga novog naziva prolongirao se zbog globalne pandemije bolesti COVID-19, ali i zbog poziva na suradnju od strane Odjela za ekonomska i socijalna pitanja Ujedinjenih naroda (engl. United Nations Department of Economic and Social Affairs). IFLA-ina sekcija koja je tada nosila naziv Sekcija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama preuzela je inicijativu za prikupljanje informacija o pružanju usluga osobama s invaliditetom kao korisnicima knjižnica i članovima zajednice putem *online* istraživanja koje je provedeno diljem svijeta. Kontakt-osoba za pitanja u svezi istraživanja bila je predsjednica Sekcije, ujedno i članica tima koji je provodio istraživanje (IFLA, 2022). Za vrijeme provođenja istraživanja i po njegovu završetku predsjednica Sekcije primila je nekoliko desetina poruka e-pošte od kolega knjižničara iz cijelog svijeta s kritikama na naziv Sekcije u kojem se još uvijek koristi termin „posebne potrebe“, označen kao neprihvatljiv prije skoro tri desetljeća (Woodward, 1991; Linton, 1998: 14). Ovi komentari bili su dodatan poticaj da se po završetku istraživanja članovi Sekcije ponovno pozabave problematikom naziva. Otegotna okolnost bila je što su neki od akronima predloženih uz novi naziv na pojedinim jezicima imali nepoželjno značenje.

Sekcija je 2023. godine na IFLA WLIC kongresu (engl. IFLA World Library and Information Congress) predstavila prijedlog naziva Sekcija za pristupačne i inkluzivne knjižnice (engl. Accessible and Inclusive Libraries Section). Prijedlog je dobro prihvaćen od nazočnih među kojima su bili i predstavnici drugih IFLA-inih sekcija i članovi uprave IFLA-e. Po iznošenju prijedloga uslijedila je rasprava sudionika o tome treba li se pristupačnost i inkluzivnost u nazivu odnositi na knjižnice ili na knjižnične usluge budući da sve institucije nemaju knjižnice, ali mogu pružati knjižnične usluge. U konačnici je Sekciji preporučeno da razmotri prijedlog da se termin „knjižnica“ zamijeni s terminom „knjižnične usluge“ (Rakočević Uvodić, 2023).

Zahtjev za novim nazivom Sekcije predan je Stručnom odboru IFLA-e krajem 2023. godine te je sadržavao i obrazloženje za potrebom promjene naziva. Predloženi naziv bio je Sekcija za pristupačne i inkluzivne knjižnične usluge (engl. Accessible and Inclusive Library Services Section – AIS). Zahtjev nije bio odbijen, no članovi Stručnog odbora bili su mišljenja da termin „inkluzivan“ nije dobar izbor jer se preklapa s radom drugih stručnih tijela IFLA-e, kao što su LGBTQ+ interesna skupina (engl. LGBTQ+ Special Interest Group), Sekcija za knjižnične usluge za multikulturalne zajednice (engl. Section on Library Service to Multicultural Populations) i Sekcija za knjižnice namijenjene osobama koje ne mogu čitati standardni tisak (engl. Libraries Serving Persons with Print Disabilities Section). Stručni odbor

predložio je da Sekcija ažurira „Poslovnik o radu“ (engl. Terms of reference — ToR), koji sadrži svrhu i djelokrug rada Sekcije, kako bi djelokrug rada Sekcije bio jednoznačan. Početkom 2024. godine prijedlog ažuriranog ToR-a zajedno s prijedlogom novog naziva i obrazloženjem potrebe za promjenom naziva Sekcije poslan je svim tijelima unutar IFLA-e s molbom da pruže povratne informacije. U svibnju je Stručni odbor IFLA-e prihvatio novi ToR (Rakočević Uvodić, 2024), no prijedlog novog naziva Sekcije je odbijen zbog korištenja termina „inkluzivan“ u nazivu Sekcije.

Članovi Sekcije izrazili su zabrinutost da uklanjanjem termina „inkluzivan“ te ostavljanjem samo termina „pristupačne“ djelokrug i rad Sekcije ne bi bio dostojno prikazan te da bi bilo nejasno čime se Sekcija bavi. Predsjednica Sekcije predložila je da se u naziv uz termin „pristupačne“ doda i termin „pravične“ (engl. *equitable*). Odlučeno je da se novi prijedlog naziva što hitnije preda u proceduru s obzirom na dugotrajnost i slojevitost cijele procedure te kako bi se izbjegla mogućnost ponavljanja cijelog procesa od početka. Dana 7. lipnja 2024. godine predsjednici Sekcije porukom e-pošte službeno je javljeno da je novi naziv Sekcija za pravične i pristupačne knjižnične usluge (engl. *Equitable and Accessible Library Services Section – EALS*) prihvaćen i od toga dana je službeno u uporabi.

Budućnost će pokazati u kojoj je mjeri ovo nazivlje dugotrajno i može li izdržati test vremena, neizbježnih promjena u društvu, razvoju jezika te ljudskim pravima usmjerenim na podizanje svijesti i borbu protiv stereotipa te predrasuda prema osobama s rizikom od socijalne isključenosti.

6. Zaključak

Utjecaj globalnih promjena i razvoj jezika koji se neprestano odvija konačno se odražava i u nazivu Sekcije. Rezultat je to dugogodišnjeg prikazanog rada sadašnjih članova Sekcije, ali i svih onih koji su im prethodili. Ono najvažnije, promjena naziva rezultat je dugogodišnjeg zagovaranja kod donositelja odluka koji u većini slučajeva nisu stručnjaci u ovom području, što je bio i najteži i najslojevitiji dio procesa. Dokaz je ove tvrdnje sadašnja uspješna i zadovoljavajuća promjena naziva koja je potrajala tri godine, ali i ona prethodna iz 2008. godine kada je odobren naziv koji nije bio najsretnije rješenje. Termin inkluzija koji je u oba procesa promjene evidentno bio diskutabilan podrazumijeva uvažavanje različitosti te ima puno šire značenje u premošćivanju barijera. Korištenjem uvažavajuće terminologije, odnosno inkluzivnog jezika, knjižnice mogu premostiti prvu razinu barijere prilikom obraćanja potencijalnom korisniku. Kroz svoju ulogu koju igraju u društvu knjižnice mogu pristupačnu „politiku“ projicirati i u širu zajednicu. Ravnopravan pristup informacijama i znanju u središtu je misije knjižnica, a pristupačnost je njezin ključni dio. Uloga knjižnica jest informacijsko-komunikacijska, ali i odgojno-obrazovna, pa će korištenjem terminologije koja nije diskriminatorna, već uvažavajuća, mijenjati svijest i stavove svih onih koji je koriste. Inkluzivan jezik ne isključuje nikoga ističući nemogućnost korištenja knjižnica, već naglasak stavlja na jednakost u pristupu za sve. Stoga promjena naziva Sekcije nije kraj zagovaranja i mijenjanja

ustaljenih praksi, već predstavlja velik korak u pokretanju pozitivnih društvenih promjena, osvještavanju važnosti praćenja društvenih promjena te edukacije kroz suradnju s udrugama osoba u riziku od socijalne isključenosti.

Literatura

1. *A Practical Guide to DEI Acronyms*. Culture Ally. Dostupno na: <https://www.cultureally.com/blog/practical-guide-to-dei-acronyms> [24.10.2024.]
2. *Ableism: words, action and attitudes matter*. University and College Union. Dostupno na: [https://www.ucu.org.uk/media/11589/Ableism-words-actions-and-attitudes-matter/pdf/Ableism words actions and attitudes matter DF.pdf](https://www.ucu.org.uk/media/11589/Ableism-words-actions-and-attitudes-matter/pdf/Ableism%20words%20actions%20and%20attitudes%20matter%20DF.pdf) [24.10.2024.]
3. *Accessibility* (2023) DEI Glossary. Dostupno na: <https://seramount.com/wp-content/uploads/2023/04/DEIGlossarySeramount2023.pdf> [25.10.2024.]
4. Barney, N., Rosencrance, L. (2024) What is DEI? Diversity, equity and inclusion explained, *TechTarget*, August 2024. Dostupno na: <https://www.techtarget.com/searchhrsoftware/definition/diversity-equity-and-inclusion-DEI> [24.10.2024.]
5. *DEI*. Dictionary.com. Dostupno na: <https://www.dictionary.com/browse/dei> [26.10.2024.]
6. *DEIA: What is Diversity, Equity, Inclusion, and Access?* Columbus Chamber of Commerce. Dostupno na: <https://columbus.org/deia-what-is-diversity-equity-inclusion-and-access/> [27.10.2024.]
7. *DEIA Dictionary: An Introductory List of DEI Terms*. Institute for Diversity Certification. Dostupno na: <https://www.diversitycertification.org/deia-matters/what-is-deia/deia-dictionary> [23.10.2024.]
8. *Diversity*. DEI Glossary, Seramount (2023). Dostupno na: <https://seramount.com/wp-content/uploads/2023/04/DEIGlossarySeramount2023.pdf> [25.10.2024.]
9. *Equity*. DEI Glossary, Seramount (2023). Dostupno na: <https://seramount.com/wp-content/uploads/2023/04/DEIGlossarySeramount2023.pdf> [25.10.2024.]
10. Howard, J. (2022) What Do We Mean by Accessibility, Inclusion & Belonging? *InclusionHub*, 24. 2. Dostupno na: <https://www.inclusionhub.com/articles/a11y-at-salesforce> [22.10.2024.]
11. *IFLA Equitable and Accessible Library Services Section*. Dostupno na: <https://www.ifla.org/units/eals/> [22.10.2024.]
12. IFLA Libraries Serving Disadvantaged Persons Section Bruchure. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/lsn/publications/lsdp-75th-anniversary.pdf> [15.10.2024.]
13. *Inclusion*. DEI Glossary, Seramount (2023). Dostupno na: <https://seramount.com/wp-content/uploads/2023/04/DEIGlossarySeramount2023.pdf> [25.10.2024.]
14. Linton S. (1998) *Claiming disability: Knowledge and identity*. New York: New York University Press.

15. McKinsey & Company (2022) What is diversity, equity, and inclusion?, 17.8. Dostupno na: <https://www.mckinsey.com/featured-insights/mckinsey-explainers/what-is-diversity-equity-and-inclusion#/> [25.10.2024.]
16. *New Survey on Library Support for People with Disabilities*. IFLA.org. Dostupno na: <https://www.ifla.org/news/new-survey-on-library-support-for-people-with-disabilities/> [21.10.2024.]
17. *Office of Diversity, Equity, Inclusion, and Accessibility*. U.S. Department of the Treasury. Dostupno na: [https://home.treasury.gov/about/offices/diversity-equity-inclusion-and-accessibility#:~:text=Diversity%2C%20equity%2C%20inclusion%2C%20and%20accessibility%20\(DEIA\)%20refers,and%20desired%20outcomes%20for%20all](https://home.treasury.gov/about/offices/diversity-equity-inclusion-and-accessibility#:~:text=Diversity%2C%20equity%2C%20inclusion%2C%20and%20accessibility%20(DEIA)%20refers,and%20desired%20outcomes%20for%20all) [26.10.2024.]
18. Panella, N. (2009) The Library Services to People with Special Needs Section of IFLA: an historical overview. *IFLA Journal*, 35(3), str. 258–271. Dostupno na: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/ifla-journal/ifla-journal-35-3_2009.pdf [15.10.2024.]
19. Rakočević Uvodić, M. (2022) A shared framework for a stronger future: tales of working with the IFLA Strategy. *IFLA Repository*, 26.10. Dostupno na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/04c34792-d848-4da5-b82a-5020bc64948c/content> [18.10.2024.]
20. Rakočević Uvodić, M. (2023) Deaf, hard of hearing and deafblind users: from adopting social model of disability to accessibility, equality and inclusion. *IFLA Repository*, 21.7. Dostupno na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/ff72c5ae-5fcf-40cc-a4b2-7c76b2656624/content> [18.10.2024.]
21. Rakočević Uvodić, M. (2023) LSN Business Meeting. In: *Library Services to People with Special Needs Section: Newsletter*, November 2023. Dostupno na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/3753bef7-5eb6-420e-9ec4-bf8ae-e83f187/content> [19.10.2024.]
22. Rakočević Uvodić, M. (2024) IFLA EALS Section Terms of Reference. *IFLA Repository*, 26.8. Dostupno na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/110f4285-4884-4810-8dea-4ab95b143c12/content> [24.10.2024.]
23. *The Four Pillars of DEIA*. Verbit. Dostupno na: <https://verbit.ai/resources/the-four-pillars-of-deia/> [26.10.2024.]
24. *Understanding Accessibility and Inclusivity*. The Inclusive Learning Design Handbook. Dostupno na: <https://handbook.floeproject.org/perspectives/understanding-accessibility-and-inclusivity/#what-is-inclusivity-and-how-is-it-different-from-accessibility> [26.10.2024.]
25. Woodward, J. R. (1991). Time to get rid of "special"? *June Isaacson Kailes*. Dostupno na: <http://www.jik.com/ilclang.html> [22.11.2024.]

Knjižnične usluge za osobe s Alzheimerovom bolesti: kako rezultate znanstvenih istraživanja primijeniti u praksi? / Library services with persons with Alzheimer's disease: How to transfer research results into practice?

prof. dr. sc. Sanjica Faletar

Odsjek za informacijske znanosti, Filozofski fakultet, Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
sfaletar@ffos.hr

Pregledni rad / Review paper

Sažetak

Alzheimerova bolest, kao najčešći tip demencije, neizlječiva je bolest koja ne pogađa samo osobe kojima je dijagnosticiran neki tip neurokognitivnog poremećaja, nego i njihove skrbnike, odnosno članove obitelji. Budući da briga za osobe s demencijom u novije vrijeme podrazumijeva rehabilitaciju u zajednici, u sredinama s razvijenim zdravstvenim, socijalnim i informacijskim sustavom podrške za osobe s demencijom (narodne) knjižnice počele su promišljati kako da pridonese razvoju demenciji prijateljskih zajednica. U radu će se predstaviti rezultati istraživanja provedenih u okviru dvaju znanstvenoistraživačkih projekata („Informacijske potrebe osoba oboljelih od Alzheimerove bolesti i članova njihovih obitelji” i „Izgradnja demenciji prijateljskih narodnih knjižnica: teorijske i praktične pretpostavke”) te će se opisati kako su dobivene spoznaje pretočene u praksu.

Ključne riječi: Alzheimerova bolest, demencija, demenciji prijateljske zajednice, narodne knjižnice

Abstract

Alzheimer's disease as the most common type of dementia is an incurable disease that affects not only persons diagnosed with some type of neurocognitive disorder, but also their caregivers and family members. Since care for persons with dementia in recent times also includes rehabilitation in the community, in communities with developed healthcare, social, and information support systems, (public) libraries have begun to explore how libraries can contribute to the development of dementia-friendly communities. The paper presents selected findings of a research that was conducted within two R&D projects (*Information Needs of Alzheimer Patients and Their Family Members* and *Building Dementia-Friendly Public Libraries: Theoretical and Practical Implications*) and will describe how these findings have been translated into practice.

Keywords: Alzheimer's disease, dementia, dementia-friendly communities, public libraries

1. Uvod

Alzheimerova bolest, kao najčešći tip demencije, progresivna je i neizlječiva bolest heterogene etiologije (Mimica et al., 2015) koja se zbog svojih šuljajućih simptoma vrlo često pogrešno smatra normalnim dijelom starenja. Iako još uvijek nije poznato što uzrokuje ovu ireverzibilnu bolest, među čimbenicima rizika najčešće se navode starija dob, spol, genetski čimbenici, emocionalni stres, fizička neaktivnost, povrede glave, pušenje, prekomjerna konzumacija alkohola, neredoviti socijalni kontakti, niska obrazovanost, prekomjerna tjelesna težina, visoki tlak, dijabetes, depresija, neuredan san te slabljenje sluha (Mimica i Presečki, 2012: 8). Bolest se kod svakog pojedinca, uz manja odstupanja u intenzitetu, razvija na sličan način, pri čemu se razlikuju tri faze. Prvi, rani stadij obilježava slabljenje pamćenja (posebice onog novijeg), poteškoće s usvajanjem novih sadržaja, gubljenje odnosno zemetanje stvari, lakše smetnje pri pronalaženju odgovarajuće riječi, nesigurnost pri donošenju odluka te smanjena sposobnost planiranja, prosuđivanja, rješavanja problema i obavljanja dobro poznatih zadataka, oslabljena koncentracija, bezvoljnost i nedostatak inicijative, blaga prostorna i vremenska dezorijentiranost itd. U ovoj su fazi dugotrajno pamćenje i društveno prilagođeno ponašanje još uvijek očuvani. U srednjem stadiju bolesti oboljeli još više zaboravljaju (imena, mjesta, brojeve telefona, priče), sve više im slabi sposobnost logičnog mišljenja, planiranja i organiziranja, imaju sve značajnije poteškoće u vođenju razgovora (uporaba i razumijevanje riječi), gledanju televizije i obavljanju svakodnevnih aktivnosti, gube vremensku i prostornu orijentaciju (znaju odlutati), prestaju čitati i imaju poteškoće pri spavanju. U ovoj su fazi oboljeli često agitirani, gube emocionalnu kontrolu i imaju ispade u ponašanju (postaju razdražljivi i agresivni), pokazuju značajne promjene u osobnosti (sumnjičavost, halucinacije, nemir) te se može pojaviti depresija. U kasnom stadiju bolesti dolazi do teškog propadanja svih kognitivnih sposobnosti, osiromašnja govora i inkontinencije. Oboljeli se više nisu u stanju brinuti o sebi, teško su pokretni ili nepokretni i vrlo ograničeno komuniciraju. Bolest obilježavaju postupan gubitak emotivnih i kognitivnih funkcija te ponašajni i psihički simptomi, što narušava i u konačnici u potpunosti onemogućava oboljele da samostalno funkcioniraju te oni s vremenom postaju ovisni o svojim neformalnim njegovateljima i skrbnicima, a to su najčešće njihovi članovi obitelji (braćni partneri, djeca, unuci). Četiri do šest godina nakon postavljanja dijagnoze najčešće nastupa smrt (Mimica i Presečki, 2012: 10; Zvěřová, 2019; Alzheimer's Disease International, 2016). Zbog svega navedenog opće je prihvaćeno da Alzheimerova bolest ne pogađa samo osobe kojima je dijagnosticiran neki tip neurokognitivnog poremećaja, nego i njihove skrbnike, odnosno članove obitelji, koji najčešće nemaju odgovarajuće (medicinsko) znanje ni podršku u zajednici, a višegodišnja skrb o oboljelim članovima obitelji u pravilu dovodi do njihovog fizičkog, psihičkog, emotivnog, ali i financijskog iscrpljenja (Novais et al., 2017: 2; Mimica et al., 2015: 112; Uzun et al., 2019: 93–94).

Službeni podatci kazuju da je u svijetu trenutno otprilike 55 milijuna osoba koje boluju od demencije (Alzheimer's Disease International, 2023), pri čemu se procjenjuje da u Hrvatskoj ima oko 100 000 oboljelih, o kojima skrbi otprilike 200 000 skrbnika (Mimica, 2019: 249;

Mimica et al., 2015: 112). Iako od Alzheimerove bolesti najčešće obolijevaju osobe starije od 65 godina, u novije vrijeme sve je više oboljelih i među mlađom populacijom (Mimica et al., 2015). Britanska udruga Alzheimer's Society (2024), primjerice, navodi podatak da je u Velikoj Britaniji više od 70 000 osoba kojima je Alzheimerova bolest dijagnosticirana prije nego što su navršili 65 godina. Budući da svjetsko (i hrvatsko) društvo ubrzano stari, a broj oboljelih od demencije raste, često se ističe da je Alzheimerova bolest poprimila pandemijske razmjere i postala vodeći zdravstveni problem s izraženim društvenim i ekonomskim posljedicama. Upravo je iz tog razloga Svjetska zdravstvena organizacija demenciju proglasila svjetskim zdravstvenim prioritetom i pozvala sve države na donošenje nacionalnih strategija, odluka i koordiniranih akcija koje bi trebale senzibilizirati javnost o ovoj bolesti te olakšati život oboljelima (pravovremena dijagnoza i primjerena terapija) i njihovim obiteljima (odgovarajuća financijska i psihosocijalna podrška) (World Health Organization, 2012).

Relevantni izvori ističu da se u Hrvatskoj osobe s demencijom i njihovi skrbnici suočavaju s brojnim izazovima i kršenjem njihovih temeljnih prava budući da se na svakodnevnoj bazi susreću sa sljedećim izazovima: kasna dijagnoza bolesti, nedostupnost farmakološke terapije (antidementiva), nekoordiniran sustav potpore, neuravnotežen regionalni razvoj centara za dijagnozu i liječenje, specijaliziranih smještajnih jedinica dnevnog i cjelodnevnog boravka za oboljele osobe, neodgovarajući sustav palijativne skrbi te borba protiv društvene diskriminacije i stigma (Mimica et al., 2015: 111–112). Hrvatski zdravstveni, socijalni i informacijski sustav podrške za osobe s demencijom nedovoljno je razvijen (Erdelez, Faletar Tanacković i Petr Balog, 2019) zbog čega velik dio njihovih potreba ostaje neprepoznat i samim time nezadovoljen (Mimica et al. 2015: 117; Rušac, 2016: 444; Uzun et al., 2019: 91, 95–96). U tom kontekstu, posebno je razočaravajuće što u Republici Hrvatskoj, usprkos višegodišnjim naporima relevantnih stručnjaka i udruga (Mimica et al., 2015), nacionalna strategija za borbu protiv Alzheimerove bolesti još uvijek nije donesena.

2. Demenciji prijateljske knjižnice

Briga za osobe s demencijom u novije vrijeme u razvijenim (anglosaskim, nordijskim itd.) zemljama ne obuhvaća samo adekvatno farmakološko liječenje i pružanje medicinske skrbi za oboljele, nego i njihovu rehabilitaciju u zajednici koja počiva na socijalnom modelu invaliditeta. Socijalni model invaliditeta temelji se na ljudskim pravima i usmjeren je na dostojanstvo oboljele osobe te polazi od činjenice da osobe s invaliditetom imaju svoje sposobnosti (onaj dio koji je zadržan), želje i potrebe. Za razliku od medicinskog modela invaliditeta, ovaj model podrazumijeva da problem nije u osobi nego u društvu, odnosno okruženju, jer ono svojom neprilagođenošću stvara „ograničenja”. Poteškoće s kojima se osoba s invaliditetom suočava rezultat su društvenih, ekonomskih, fizičkih, arhitektonskih i okolišnih faktora, a ne njihovih oštećenja. S obzirom na navedeno, društvena zajednica treba osigurati bolje uvjete i usluge osobama s invaliditetom kako bi one mogle ravnopravno sudjelovati u životu zajednice (Oliver, 2013; McNicol, 2023: 22–23). Na tom tragu i Howarth

(2020) pojašnjava da se osobe s demencijom moraju promatrati kao osobe s invaliditetom koje imaju zakonsko pravo na podršku i određene usluge koje jamče njihovu autonomiju i neovisnost te im osiguravaju kvalitetan život u zajednici. Ista autorica nadalje ističe da baštinske ustanove imaju obvezu pružanja usluga onim korisnicima u svojim zajednicama koji su dugo vremena bili zanemarivani i marginalizirani zbog svojih ograničenja. O važnosti podizanja svijesti knjižničara i društvene zajednice o potrebi organiziranja knjižničnih usluga i zbirki za osobe s demencijom govore i IFLA-ine „Smjernice za knjižnične usluge za demenciju“ koje su na engleskom jeziku objavljene davne 2007. godine (Mortensen i Nielesen, 2009).

Relativno nov koncept „demenciji prijateljske zajednice“ u suglasju je s navedenim polazištima koji tumače demenciju kao invalidnost te polaze od potreba osoba s demencijom i njihovih obitelji i ističu da se osobama s demencijom mora omogućiti kvalitetan život. Hrvatska udruga za Alzheimerovu bolest definira demenciji prijateljske zajednice kao „grad, naselje ili selo gdje su ljudi s demencijom shvaćeni, poštovani i podržani te sigurni da mogu i nadalje samostalno živjeti što je duže moguće. U demenciji prijateljskoj zajednici građani postaju svjesni da je demencija posljedica bolesti mozga koje umanjuju spoznajne sposobnosti i uviđaju probleme onih koji se s njom nose, a osobe s demencijom se osjećaju društveno uključene u zajednicu znajući da će u tome biti podržane kako bi mogle imati mogućnost izbora i kontrole nad svojim svakodnevnim životima. Demenciji prijateljsku zajednicu čine dobronamjerni ljudi, tvrtke, organizacije i službe koje podržavaju potrebe ljudi koji žive s demencijom.“ (Hrvatska udruga za Alzheimerovu bolest, s. a.)

Iako knjižničari i informacijski stručnjaci najčešće ne posjeduju potrebno stručno medicinsko obrazovanje niti se na svojim radnim mjestima primarno bave osobama s demencijom, rezultati recentnih istraživanja i suvremena knjižnična teorija i praksa pokazuju da narodne knjižnice mogu pomoći u podizanju kvalitete njihovog života te na taj način pridonijeti izgradnji demenciji prijateljskih zajednica. Knjižnice mogu pomoći osobama s demencijom i njihovim članovima obitelji na način da im osiguraju informacije i građu koje su im potrebne kako bi dobili odgovore na svoja mnogobrojna pitanja i lakše se nosili s izazovima s kojima se svakodnevno suočavaju. Knjižnice mogu pomoći i tako što će ponuditi odgovarajuće usluge i programe za ovu korisničku skupinu (kreativne radionice i aktivnosti s ciljem kognitivnog osnaživanja, kao što je primjerice čitanje, aktivnosti koje potiču socijalnu interakciju poput *Memory Cafea* itd.); prilagoditi svoj prostor i u konačnici senzibilizirati svoje osoblje i javnost o ovoj bolesti te na taj način pridonijeti smanjivanju diskriminacije i stigmatizacije demencije u društvu (McNicol, 2023; Dickey, 2020; Riedner, 2020; Dai et al., 2023; Faletar Tanacković, Petr Balog i Erdelez, 2021).

U ovom će se radu ukratko predstaviti rezultati istraživanja koja su provedena u proteklih šest godina u okviru dvaju znanstvenoistraživačkih projekata na Sveučilištu u Osijeku te će se opisati kako su dobivene spoznaje pretočene u praksu u gradu Osijeku.

3. Primjena rezultata znanstvenih istraživanja u knjižničku praksu

Kako bi narodne knjižnice u Hrvatskoj mogle osigurati adekvatnu podršku osobama s demencijom i njihovim članovima obitelji te planski oblikovati svoje zbirke i usluge, koje će biti utemeljene na stvarnim pokazateljima, odnosno njihovim prepoznatim potrebama i željama, osmišljen je niz istraživanja koja su provedena u okviru dvaju projekata. Primarni cilj dvogodišnjeg projekta „Informacijske potrebe osoba oboljelih od Alzheimerove bolesti i članova njihovih obitelji“, koje je financiralo Sveučilište u Osijeku od 2018. do 2020., bio je ispitati informacijske potrebe i ponašanje osoba koje se brinu o osobama s demencijom (u gradu Osijeku i okolici). Zadatak trogodišnjeg znanstvenoistraživačkog projekta „Izgradnja demenciji prijateljskih narodnih knjižnica: teorijske i praktične pretpostavke“, koji se provodio od 2021. do 2024. uz financijsku podršku Filozofskog fakulteta u Osijeku, bio je istražiti teorijske i praktične pretpostavke za izgradnju demenciji prijateljskih narodnih knjižnica kroz istraživanje znanja o demenciji među domaćim knjižničarima i studentima te istražiti njihovu percepciju i iskustva u pružanju usluga ovoj korisničkoj skupini. Ono što ovaj projekt posebno obilježava jest želja svih uključenih partnera (akademske zajednice, narodnih knjižnica, organizacija civilnog društva) da se na temelju dobivenih znanstvenih spoznaja, u strateškom partnerstvu sa zajednicom i svim zainteresiranim stručnjacima, osmisle konkretne aktivnosti kako bi se pridonijelo podizanju kvalitete života osoba oboljelih od Alzheimerove bolesti u gradu Osijeku. Upravo će o tome biti riječi u nastavku ovog rada.

Opsežno (kvantitativno i kvalitativno) istraživanje informacijskih potreba i ponašanja skrbnika osoba s demencijom pokazuje da članovi obitelji osoba s demencijom imaju brojne i raznolike informacijske potrebe te da se u svakodnevnoj skrbi za svoje najbliže susreću s brojnim i sličnim izazovima, kao i ispitanici u stranim istraživanjima. Primjerice, rezultati istraživanja, u kojem su analizirane sve objave na temu demencije na *online* portalu Forum.hr od svibnja 2005. (kada je postavljena prva objava) do siječnja 2019., pokazuju da skrbnici imaju potrebu za sljedećim informacijama: informacijama o samoj bolesti, informacijama o liječenju, o načinima nošenja s izazovima koje donosi bolest, o liječnicima i medicinskim uslugama, o dostupnoj podršci, općenito za informacijama o brizi o oboljeloj osobi, o pravnim i financijskim pitanjima te o vjerskom aspektu prihvaćanja i olakšavanja života s demencijom (Erdelez, Faletar Tanacković i Petr Balog, 2019). U istom tom istraživanju autorice su utvrdile da su ispitanici na forumu vrlo često iskazivali frustraciju činjenicom da liječnici nisu imali odgovore na njihova pitanja te da skrbnici ne posjećuju navedeni *online* forum isključivo s ciljem kako bi zatražili informacije koje su im potrebne, nego vrlo često u vlastitim objavama samoinicijativno dijele svoje iskustvo i informacije koje su saznali, a za koje smatraju da bi bile korisne i drugim skrbnicima. Također, u velikom broju analiziranih objava skrbnici nisu tražili informacije nego emocionalnu podršku. Iste su autorice, na temelju dubinskih intervjua sa skrbnicima osoba s demencijom u Osječko-baranjskoj županiji, u svom nastavku istraživanja saznale da većina ispitanih skrbnika aktivno traži potrebne informacije te da se u toj potrazi za informacijama najviše oslanjaju na internet, medije (filmove, časopise) i druge osobe (Petr Balog, Faletar Tanacković i Erdelez, 2020). U mjestima gdje postoji udruga za pružanje podrške

osobama s demencijom ispitanici su isticali udruge kao iznimno važan izvor korisnih informacija i podrške. Konačno, skrbnici osoba s demencijom istaknuli su u tom istraživanju da se osjećaju napušteni od svih i prepušteni da se sami snalaze u moru raspršenih i često neprovjerenih informacija na internetu (Petr Balog, Faletar Tanacković i Erdelez, 2020).

Istraživanje (*online* upitnik), koje je provedeno među skrbnicima osoba s demencijom iz cijele zemlje tijekom 2023. godine, pokazalo je da ispitanici nemaju odgovarajuću podršku u društvu te da su svjesni svojeg manjkavog znanja o demenciji. Iako su relativno dobro upoznati s nekim najčešćim obilježjima i simptomima bolesti, iznenađuje, primjerice, njihovo nepoznavanje rizičnih faktora demencije te pravnih instrumenata i mogućnosti koje bi im mogle olakšati planiranje i pružanje skrbi oboljelim članovima obitelji. Najveći broj ispitanika naveo je da treba informacije vezane uz prava osoba s demencijom i njihovih obitelji te načinima kako ih ostvariti. Najčešće potrebne informacije pronalaze na internetu (društvene mreže, mrežne stranice) i u razgovoru s drugim skrbnicima. Gotovo polovica ispitanika potrebne je informacije o demenciji barem jedanput potražila u svojoj lokalnoj narodnoj knjižnici, a više od polovice ih smatra da osobe koje se brinu o svojim članovima obitelji s demencijom u Hrvatskoj ne mogu lako doći do potrebnih informacija i da najčešće ne znaju kome se mogu obratiti s pitanjima na koja trebaju odgovore (Faletar, 2023). Rezultati ovog istraživanja pokazali su i da višegodišnja i intenzivna briga o članu obitelji oboljelom od demencije značajno utječe na kvalitetu života skrbnika.

Na temelju navedenih spoznaja, u suradnji s Udrugom „Memoria“, lokalnom osječkom udrugom za Alzheimerovu bolest, Filozofski fakultet u Osijeku objavio je tiskani „Vodič za osobe s Alzheimerovom bolesti i njihove članove obitelji“, održan je *Memory Café* u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici u Osijeku te su građanima povodom Svjetskog dana borbe protiv Alzheimerove bolesti i Međunarodnog dana starijih osoba, u suradnji s Gradskim društvom Crvenog križa Osijek i Ženskom udrugom IZVOR, dijeljene brošure i pružane potrebne informacije u gradskom središtu. Brošura „Vodič za osobe s Alzheimerovom bolesti i njihove članove obitelji“ (2021) donosi, na 16 stranica, praktične informacije za koje su ispitanici u istraživanju naveli da su im važne i potrebne (simptomi, dijagnoza, pravni instrumenti i savjeti, financijska pomoć, dostupna podrška, palijativna skrb itd.). Taj lako čitljiv tekst pisan je jednostavnim jezikom i odgovarajućim fontom (*Sans Serif*). U brošuri su navedeni i kontakti lokalnih organizacija, ustanova i udruga u gradu Osijeku koje nude usluge, savjetovanje i podršku (pravnu, financijsku, psihosocijalnu) oboljelima i članovima njihovih obitelji. Brošura, koja je otisnuta u 1000 primjeraka, besplatno se dijelila svim zainteresiranim građanima, knjižnični korisnici mogli su je preuzeti u svom ogranku, a bila je dostupna i u domovima za starije i nemoćne osobe, ambulantom obiteljske medicine na području grada Osijeka te u Udruzi „Memoria“. Brošura se još uvijek može besplatno pronaći na mrežnim stranicama projekta.

Kako je jedno od istraživanja pokazalo da lokalna narodna knjižnica (Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek – GISKO) ne posjeduje građu koja bi bila namijenjena osobama s demencijom, iz projektnih su sredstava nabavljene knjige (beletristika, publicistika), slikovnice, radni materijali, predmeti, igre i igračke koje su prilagođene ovoj korisničkoj

skupini te se mogu koristiti u toj knjižnici ili posuditi. Sva je građa odabrana u suradnji s voditeljem nabave u Gradskoj i sveučilišnoj knjižnici Osijek. Budući da je sva do sada nabavljena građa na engleskom jeziku, trenutne su projektne aktivnosti usmjerene na koncept društveno odgovornog izdavaštva te se istražuju karakteristike knjižne građe (tekst, ilustracije, dizajn, margine, font itd.) koje najbolje odgovaraju potrebama osoba s demencijom i starijih osoba općenito. Nastavnici i studenti Odsjeka za informacijske znanosti, u suradnji s knjižničarima koji se bave starijim osobama, stručnjacima za demenciju i vođeno čitanje, intenzivno rade na pripremi za objavu prve zbirke tekstova (poezija, kratke priče, basne itd.) na hrvatskom jeziku koja će biti grafički i sadržajno (teme s kojima se starije osobe mogu poistovjetiti i teme koje ih mogu potaknuti na prisjećanje) prilagođena za čitanje osoba s demencijom. Očekuje se da će ova publikacija biti objavljena u prvoj polovici 2025. godine. Također, u izradi je anotirana bibliografija građe na temu demencije (publicistika, biografije, beletristika, stripovi, slikovnice) na hrvatskom jeziku (izvorno ili u prijevodu) koja će se objaviti kao dodatak novom izdanju „Vodiča za osobe s Alzheimerovom bolesti i njihove članove obitelji“.

Druga velika tema, kojom su se bavila istraživanja provedena u okviru navedenih projekata, odnosila se na znanje knjižničara i studenata o demenciji te na njihovu percepciju i iskustvo s pružanjem usluga za osobe s demencijom. Rezultati su pokazali da su i knjižničari i studenti relativno slabo upoznati s demencijom, pri čemu više znaju oni ispitanici koji su bili u kontaktu s osobama s demencijom (članovi obitelji, susjedi), te da ispitanici nemaju stigmatizirajuće mišljenje o osobama s demencijom. Međutim, i jedni i drugi bi se željeli dodatno informirati i obučiti za rad s ovom korisničkom skupinom. Istovremeno, iako većina ispitanika smatra da osobe s demencijom trebaju imati pristup odgovarajućim knjižničnim uslugama, istraživanje je pokazalo da hrvatske narodne knjižnice još ne nude nikakve usluge za ovu korisničku skupinu (Faletar Tanacković, Petr Balog i Erdelez, 2021; Žilić i Faletar, 2024; Faletar, 2023; Faletar, 2024).

Rezultati ovih istraživanja pretočeni su u praksu na nekoliko razina. Za početak, u listopadu 2022. godine na Filozofskom fakultetu u Osijeku organizirana je dvodnevna radionica prvenstveno za knjižničare i studente informacijskih znanosti, ali je bila otvorena i za zainteresirane stručnjake i građane. Na radionici su izlagači iz različitih disciplina (neurologije, medicine, psihologije, prava i ljudskih prava, knjižničarstva, muzeologije, izdavaštva) govorili o temama kao što su simptomi i liječenje demencije, rehabilitacija osoba s demencijom u zajednici utemeljena na dokazima, nefarmakološka terapija, programi čitanja za osobe s demencijom, terapija reminiscencijom, komunikacija s osobama s demencijom, ljudska prava osoba s demencijom, uspješno kognitivno starenje starijih osoba, društveno odgovorno izdavaštvo s naglaskom na osmišljavanje štiva za osobe s demencijom itd. Predstavnici inicijative „Priatelji demencije Hrvatska“ predstavili su svoju kampanju. Iako se ova radionica trebala održati samo uživo, zbog velikog je interesa organizirana hibridno te je na njoj sudjelovalo više od stotinu knjižničara iz cijele zemlje. U sklopu ove radionice organizirana je i tzv. *training the trainer* biblioterapijska radionica za knjižničare i studente, koju je provela domaća stručnjakinja za čitanje s bogatim iskustvom u programima vođenog

čitanja za starije osobe i osobe s posebnim potrebama, na kojoj su sudionici stekli vještine potrebne za organiziranje vođenog čitanja za starije osobe i osobe u ranoj fazi demencije. Na temelju pozitivnih komentara sudionika ove radionice i njihove izražene želje za nastavkom obuke iz ovog područja, osmišljen je petosatni program obuke za Centar za stalno stručno usavršavanje knjižničara (CSSU), pod naslovom „Izgradnja demenciji prijateljskih narodnih knjižnica“, sa sljedećim ishodima učenja:

- razumjeti obilježja demenciji prijateljskih zajednica te izazove s kojima se suočavaju osobe s demencijom (i njihovi članovi obitelji)
- razumjeti kompleksnost problema informacijskih potreba osoba koje pate od početnih stadija demencije, kao i obiteljskih skrbnika osoba u kasnijim fazama demencije
- uspješno komunicirati s osobama s demencijom
- razumjeti obilježja fizičkog prostora knjižnice koji je prilagođen starijim osobama i osobama s demencijom
- planirati nabavu knjižnične građe za osobe s demencijom i članove njihovih obitelji
- organizirati knjižnične programe za osobe s demencijom
- organizirati programe podrške za obiteljske skrbnike
- organizirati programe (u svrhu senzibilizacije i informiranja) za sve članove lokalne zajednice
- uspostaviti suradnju s ustanovama i udrugama u okruženju koje skrbe o osobama s demencijom.

Budući da se već u samim počecima rada na opisanim projektima pokazalo da je izuzetno teško doprijeti do osoba s demencijom (jer još uvijek nije uspostavljen nacionalni registar oboljelih, a bolnice i ustanove za dugotrajno liječenje najčešće ne primaju osobe s demencijom te oni i nakon dijagnoze uglavnom ostaju kod kuće), u suradnji s osječkom Udrugom „Memoria“ odlučeno je u nastavku projektnih aktivnosti usmjeriti se na organiziranje programa društvene uključenosti, kognitivne stimulacije, zdravog načina života te kreativnog i kulturnog angažmana ne samo za osobe u ranim fazama demencije, već i za starije građane općenito kao moguće sredstvo prevencije rane pojave bolesti. U suradnji s lokalnom Udrugom „Aktivni umirovljenici Osijek“, studentima informatologije i psihologije Filozofskog fakulteta u Osijeku organiziran je niz kognitivnih radionica i radionica za jačanje pamćenja. Uz razmjenu informacija o zdravom načinu života (prehrani, spavanju, fizičkom kretanju, tjelovježbi itd.), sudionici su sudjelovali u brojnim interaktivnim aktivnostima koje su uključivale čitanje, pisanje, pamćenje, glazbu, umjetnost, kulturnu baštinu, kreativna umijeća itd. Sve su navedene radionice bile iznimno dobro prihvaćene, a umirovljenici su pokazali veliki interes za nastavkom suradnje.

Osim znanstvenih članaka i konferencijskih priopćenja u kojima su članovi projektnog tima izvještavali o spoznajama do kojih su došli u svojim istraživanjima i kroz analizu strane literature, u lokalnim su i nacionalnim medijima (novine, televizija, portali) objavljivani i

popularni tekstovi o demenciji i mogućem doprinosu knjižnica razvoju demenciji prijateljskih zajednica („Večernji list“, „Glas Slavonije“, Osječka televizija itd.). Pored navedenoga, u suradnji s lokalnim osnovnim školama, održano je nekoliko edukativnih radionica pod naslovom „Radionica o pamćenju“, s učenicima nižih razreda, čiji je cilj bio upoznavanje s demencijom i načinima kako se s njom nositi kroz kreativne aktivnosti, igru i razgovor o slikovnici „Moja baka ne zna tko sam“. Sve navedene aktivnosti, s ciljem podizanja svijesti o demenciji i uklanjanja društvene stigme vezane uz tu bolest, projektni partneri redovito organiziraju svake godine povodom Međunarodnog dana starijih osoba, Svjetskog dana zdravlja, Tjedna svjesnosti o mozgu, Svjetskog dana borbe protiv Alzheimerove bolesti itd.

Članovi projektnog tima susreli su se tijekom svog bavljenja ovom problematikom s brojnim izazovima. Prije svega treba istaknuti da suradnja s velikim brojem (raznorodnih) stručnjaka, ustanova i pojedinca, koji su bili uključeni u opisane znanstvenoistraživačke projekte i stručne aktivnosti, nužno sama po sebi donosi izazove. No, na temelju predstavljenih rezultata, možemo zaključiti da su oni uspješno savladani, i to prvenstveno zahvaljujući visokoj (osobnoj) motivaciji svih uključenih partnera. Poseban su izazov tijekom provođenja projekta predstavljali problem vezani uz identificiranje i kontaktiranje osoba s demencijom te njihov slab odaziv na organizirane aktivnosti, stigmatizacija demencije u društvu općenito te nekoordinirane i neujednačene aktivnosti i podrška osobama s demencijom na nacionalnoj razini koja je često rezultat fragmentarnosti i ograničenog trajanja pojedinih projekata. Sa stručnog stajališta najveći su izazov bili „klasični“ problemi naših knjižnica: manjkavo znanje knjižničara o demenciji i preopterećenost drugim obvezama, nedostatak resursa, neadekvatan knjižnični prostor namijenjen osobama koje žive s demencijom, nedostatak promocije, sporo prihvaćanje aktivnosti za osobe s demencijom itd.

4. Zaključak

Alzheimerova bolest je bolest pandemijskih razmjera koja utječe na cijelu obitelj koju je dotaknula demencija, a pred suvremeno društvo u cijelosti stavlja značajne medicinske, ekonomske i socijalne izazove. I hrvatsko društvo, koje iz godine u godinu stari, bilježi sve više slučajeva demencije te se susreće s istim izazovima kao i ostatak svijeta u kojem broj oboljelih raste.

U okviru socijalnog modela invaliditeta i na tragu koncepta demenciji prijateljskih zajednica, narodne knjižnice u svijetu, a postupno i u Hrvatskoj, sve više shvaćaju da mogu igrati važnu ulogu u destigmatizaciji demencije u društvu te podizanju kvalitete života osoba s demencijom i njihovih članova obitelji.

U ovom su radu predstavljeni rezultati istraživanja koja su provedena u proteklih šest godina u okviru dvaju sveučilišnih projekata („Informacijske potrebe osoba oboljelih od Alzheimerove bolesti i članova njihovih obitelji“ i „Izgradnja demenciji prijateljskih narodnih knjižnica: teorijske i praktične pretpostavke“) te je opisano kako su dobivene spoznaje pretočene u praksu u gradu Osijeku.

U okviru spomenutih projekata knjižničari i znanstvenici iz područja knjižnične i informacijske znanosti surađivali su s neurolozima, psiholozima, pravnicima i stručnjacima za ljudska prava s ciljem produbljivanja znanja o informacijskim potrebama i ponašanju osoba s demencijom i njihovih skrbnika, o stavovima i znanjima knjižničara i studenata informatologije o demenciji te iskustvima pružanja usluga narodnih knjižnica ovoj nedovoljno zastupljenoj korisničkoj zajednici. Kao rezultat tih napora, u lokalnoj su zajednici (grad Osijek) osmišljene različite aktivnosti (stručne, informativne, edukativne, popularizacijske itd.) koje su za cilj imale podizanje kvalitete života starijih sugrađana općenito i osoba s demencijom i njihovih skrbnika, izgradnju knjižničnih zbirki prilagođenih za osobe u ranoj fazi demencije te jačanje kapaciteta knjižničara i senzibilizaciju građana.

Iako održivost opisanih aktivnosti nije osigurana, a usluge za osobe oboljele od demencije ni dalje nisu integrirane u rad lokalnih knjižnica, opisano istraživanje i njegova primjena u praksi pokazali su da postoje brojni načini na koje knjižnice mogu pružiti podršku osobama s demencijom i njihovim obiteljima. Unatoč prepoznatom nedostatku iskustva i znanja o demenciji općenito, narodne knjižnice kao informacijska i društvena središta svojih zajednica mogu pridonijeti podizanju kvalitete života osoba čije je živote dotaknula demencija izgradnjom odgovarajućih knjižničnih zbirki i pružanjem usluga ovoj korisničkoj zajednici te širenjem razumijevanja javnosti o bolesti. Autori vjeruju da opisana istraživanja i praktična primjena njihovih spoznaja, unatoč svim navedenim izazovima, predstavljaju prvi korak u razvoju demenciji prijateljskih knjižnica u Hrvatskoj u kojima će se osobe s demencijom i njihovi članovi obitelji osjećati poštovano i dobrodošlo.

Literatura

1. *Alzheimer's Disease International* (2016) Help for care partners of people with dementia. Geneva, Switzerland: World Health Organization. Dostupno na: <https://www.alzint.org/u/helpforcarepartners.pdf> [25.09.2024.]
2. *Alzheimer's Disease International* (2023) Dementia statistics. Dostupno na: <https://www.alzint.org/about/dementia-facts-figures/dementia-statistics/>. [22.09.2024.]
3. *Alzheimer's Society* (2024) Young-onset dementia. Dostupno na: <https://www.alzheimers.org.uk/about-dementia/types-dementia/young-onset-dementia> [25.09.2024.]
4. Dai, J., Bartlett, J. C. i Moffatt, K. (2023) Library services enriching community engagement for dementia care: The Tales & Travels program at a Canadian public library as a case study. *Journal of Librarianship and Information Science*, 55(1), str. 123–136. Dostupno na <https://doi.org/10.1177/09610006211065> [25.09.2024.]
5. Dickey, T. J. (2020) *Library dementia services: How to meet the needs of the Alzheimer's community*. Emerald Publishing Limited.
6. Erdelez, S., Faletar Tanacković, S. i Petr Balog, K. (2019) Online behavior of the Alzheimer's Disease patients' caregivers on Croatian online discussion forum. U: Blake, C. i Brown, B.

- (ur.) *Proceedings of 82nd Annual Meeting of the Association for Information Science & Technology*, 56(1), str. 78–88.
7. Faletar, S. (2023) Što znaju, a što bi htjeli znati?: rezultati istraživanja o informacijskim potrebama skrbnika osoba s demencijom u Hrvatskoj. *Libellarium: časopis za istraživanje u području informacijskih i srodnih znanosti*, 14(2), str. 37–58. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/453657> [20.09.2024.]
 8. Faletar, S. (2024) How much do library students know about dementia? Findings from a quantitative study using the Alzheimer's Disease Knowledge Scale. *Education for Information*, 40(3), str. 267–283.
 9. Faletar Tanacković, S., Petr Balog, K. i Erdelez, S. (2021) How can libraries support dementia friendly communities? The study into perceptions and experiences of Croatian public librarians. *Education for Information*, 37(6), str. 525–543.
 10. Howarth, L. C. (2020) Dementia friendly memory institutions: Designing a future for remembering. *The International Journal of Information, Diversity, & Inclusion*, 4(1), str. 20–41. Dostupno na: <https://www.jstor.org/stable/48644523> [20.09.2024.]
 11. Hrvatska udruga za Alzheimerovu bolest (s. a.) Demenciji prijateljske zajednice. <https://prijateljdemencije.alzheimer.hr/zajednice> [20.09.2024.]
 12. McNicol, S. (2023) *Supporting people to live well with dementia: A guide for library services*. London: Facet Publishing.
 13. Mimica N., Kušan Jukić, M., Presečki, P., Ivičić, M., Braš, M., Vrbić, Lj., Boban, M. et al. (2015) Hrvatska strategija borbe protiv Alzheimerove bolesti i drugih demencija – prijedlog nacrtu uz dopune. *Medix*, 21(117), str. 111–118. Dostupno na: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:184:111760>. [20.09.2024.]
 14. Mimica, N. (2019) Primjeri prijateljskih inicijativa usmjerenih prema osobama s demencijom u Hrvatskoj. *Socijalna psihijatrija* 47(3), str. 247–260.
 15. Mimica, N. i Presečki, P. (2012) *Alzheimerova bolest – epidemiologija, dijagnosticiranje i standardno farmakološko liječenje*. Medix, str. 8–14.
 16. Mortenson, H. A. i Nielsen, G. S. (2007) *Guidelines for library service to persons with dementia*. Hague: IFLA. Dostupno na <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/104.pdf>. [21.09.2024.]
 17. Novais, T., Dauphinot, Gyda Skat.. Krolak-Salmon, Pierre. i Mouchoux, C. (2017) How to explore the needs of informal caregivers of individuals with cognitive impairment in Alzheimer's Disease or related diseases? A systematic review of quantitative and qualitative studies. *BMC Geriatrics*, 17. Dostupno na: [10.1186/s12877-017-0481-9](https://doi.org/10.1186/s12877-017-0481-9). [21.09.2024.]
 18. Oliver, M. (2013) The social model of disability: Thirty years on. *Disability and Society*, 28(7), str. 1024–1026. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1080/09687599.2013.818773> [21.09.2024.]
 19. Petr Balog, K., Faletar Tanacković, S. i Erdelez, S. (2020) Information support system for Alzheimer's Disease patients'c in Croatia: A phenomenological approach. *Information Research*, 25(4). Dostupno na: <http://informationr.net/ir/25-4/isic2020/isic2011.html>

[24.09.2024.]

20. Riedner, M. B. (2020) Serving a forgotten population. *The International Journal of Information, Diversity & Inclusion*, 4 (1), str. 84–93. Dostupno na: <https://www.istor.org/stable/48644526> [25.09.2024.]
21. Rušac, S. (2016) Alzheimerova bolest: izazovi socijalnog rada. *Ljetopis socijalnog rada* 23(3), str. 439–461. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/177448> [25.09.2024.]
22. Uzun, S., Ninoslav M., Kozumplik, O., Kušan Jukić, M., Todorčić Laidlaw, I., Kalinić, D., Pivac, N., Glavina, T. i Požgain, I. (2019) Alzheimer's Disease – Influence on female caregivers' living and mental health. *Socijalna psihijatrija*, 47(1), str. 86–101. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/218768>. [21.09.2024.]
23. Vodič za osobe s Alzheimerovom bolesti i njihove članove obitelji. (2021) Osijek: Filozofski fakultet Osijek. Dostupno na: https://demencija-pnk.ffos.hr/assets/pohrana/AB%20bro_sura_tisak.pdf [25.09.2024.]
24. *World Health Organization* (2012) Dementia: A public health priority. Dostupno na: <https://www.who.int/publications/i/item/dementia-a-public-health-priority>. [22.09.2024.]
25. Zvěřová, M. (2019) Clinical aspects of Alzheimer's Disease. *Clinical Biochemistry*, 72, str. 3–6.
26. Žilić, T. i Faletar, S. (2024) Public library services for people with dementia: A study of students' perceptions. *IFLA Journal*, 50(1), 16–25.

O IFLA-inim „Smjernicama za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“ / About IFLA Guidelines for Inclusive Library Services for Persons with Print Disabilities

Jelena Lešaja, viša knjižničarka

Hrvatska knjižnica za slijepe

jelena.lesaja@hkzasl.hr

Stručni rad / Professional paper

Sažetak

U radu će biti riječi o „Smjernicama za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“. Smjernice je od prvih inicijalnih sastanaka u 2019. godini, a intenzivno od 2022. do ljeta 2024. godine, izrađivala grupa međunarodnih stručnjaka oformljenih u okviru IFLA Libraries serving persons with print disabilities section, odnosno IFLA-ine Sekcije namijenjene knjižnicama koje pružaju usluge osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska. Cilj je Smjernica omogućiti ravnopravnost u pružanju usluga svim korisnicima, uključujući osobe koje su slijepe, imaju oštećenje vida, disleksiju ili neku drugu neurodivergentnost ili fizički invaliditet koji otežava čitanje standardnog tiskanog teksta.

Smjernice su namijenjene raznim IFLA-inim, nacionalnim i lokalnim stručnim sekcijama i tijelima, knjižničnom osoblju i brojnim pojedincima diljem svijeta koji žele napraviti put do informacija i znanja inkluzivnijim i pristupačnijim.

Ključne riječi: asistivna tehnologija, IFLA-ine smjernice, inkluzivne knjižnične usluge, osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska, pristupačni formati

Abstract

The IFLA *Guidelines for Inclusive Library Services for Persons with Print Disabilities* were created by a group of international experts formed within the framework of the IFLA Libraries Serving Persons with Print Disabilities Section, from the first initial meetings in 2019, and intensively from 2022 to the summer of 2024. The aim of the Guidelines is to enable equality in providing services to all users, including persons who are blind, have visual impairment, dyslexia or some other neurodivergence, or a physical disability that makes it difficult for them to read standard print.

The Guidelines are intended for the various IFLA, national and local professional sections and entities, library staff, and various other individuals around the world who wish to make the pathway to information and knowledge more inclusive and accessible.

Keywords: accessible formats, assistive technology, IFLA guidelines, inclusive library services, persons with print disabilities

1. Uvod

U okrilju IFLA-ine Sekcije namijenjene knjižnicama koje pružaju usluge osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska dugo se raspravljalo o osmišljavanju sveobuhvatnih smjernica za pružanje inkluzivnih usluga osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska. Želja je bila napisati ih tako da budu zanimljive knjižničnom osoblju različitih profila, ali s nadom da će ih studenti i stručnjaci bibliotekarstva također smatrati informativnima. Takve su smjernice trebale objediniti sve aspekte inkluzivnog poslovanja, predstaviti pristupačne formate, asistivnu tehnologiju, načine informiranja i komuniciranja te prostornu pristupačnost knjižnica, zbirki i *online* kataloga. Smjernice nisu trebale biti izrađene s namjerom da opterete, već da pomognu svakoj vrsti knjižnice, bez obzira na veličinu i proračun, te da jednostavnim i praktičnim savjetima posluže također i kao alat za strateško planiranje dugotrajnih rješenja. Zbog najčešće suradnje knjižnica namijenjenih pružanju usluga osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska s narodnim knjižnicama, fokus Smjernica je trebao biti na narodnim knjižnicama, ali da pritom može pomoći svim vrstama knjižnica u pružanju inkluzivnih usluga.

2. Kontekst stvaranja „Smjernica za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“

U međunarodnoj sferi knjižnica koje pružaju usluge osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska, osim standarda vezanih uz proizvodnju i distribuciju pristupačnih formata, uglavnom razvijenih u okrilju DAISY konzorcija, postoje i razne smjernice koje je objavila IFLA. U Hrvatskoj je „Smjernice za knjižnične službe i usluge za osobe s disleksijom“ objavilo Hrvatsko knjižničarsko društvo 2004. godine. Prevedene su i „Smjernice za građu laganu za čitanje“ u dva izdanja, zatim „Knjižnice za slijepe u informacijsko doba: smjernice za razvoj službi i usluga“ (2006.) i „Pristup knjižnicama za osobe s invaliditetom – lista za (samo)procjenu“ (2008.).

Brojne inicijative vezane uz pristupačnost i inkluzivnost knjižničnih usluga u Hrvatskoj, kao i senzibilizacija knjižničarske zajednice za različite korisničke skupine, potekle su i iz djelovanja Komisije za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga Hrvatskog knjižničarskog društva.

Spomenute IFLA-ine smjernice „Knjižnice za slijepe u informacijsko doba: smjernice za razvoj službi i usluga“ bavile su se digitalnim sadržajem, posebno važnošću pristupačnih sučelja i usluga knjižnice za specifičnu ciljnu skupinu slijepih i slabovidnih osoba. Već je tada bila jasna neraskidiva poveznica između razvoja tehnologije i pristupačnih knjižničnih usluga te se nazirala budućnost prezentiranja i razmjene znanja i informacija u digitalnom okruženju.

U narednih deset do petnaest godina promjene su se događale brže nego što su se nove smjernice mogle sastaviti. Fokus se s pojedinačnih korisničkih skupina i njihovih „posebnih potreba“ usmjerio na pružanje pristupačnih i sveobuhvatnih usluga. DAISY tehnologija proizvodnje i distribucije pristupačnih formata otvorila je nove mogućnosti te uvela međunarodne standarde na tom polju. Osim zvučnih knjiga i knjiga u pristupačnom EPUB formatu, knjige na brajici (Brailleovom pismu) postale su odvojive od papirnato oblika te je sve češći oblik čitanja brajice postao također digitalan uz korištenje brajevog retka. Klasičan način distribucije knjižnične građe, baziran na posudbi i povratu, u knjižnicama namijenjenim osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska, sve je više popuštao pred uslugama preuzimanja zapisa putem interneta ili pomoću opcije *streaminga*. Čitateljska se svijest promijenila te su e-knjige s pripadajućim e-čitačima, kao i komercijalne zvučne knjige, postale sastavni dio opće čitateljske kulture. U međuvremenu je došlo do brojnih društvenih promjena, poput destigmatizacije teškoća čitanja u medijskom prostoru, sveprisutnosti „osobnih priča“ ljudi s teškoćama u čitanju na društvenim mrežama, pristupačnosti komunikacijske tehnologije i tome slično. Nove znanstvene spoznaje donijele su pouzdaniju i precizniju dijagnostiku vezanu uz probleme s vidom, ali i teškoće u čitanju i disleksiju.

Nadalje, države članice Svjetske organizacije za intelektualno vlasništvo (WIPO) usvojile su 2013. godine Ugovor iz Marakeša, čija je zadaća bila doprinijeti olakšavanju pristupa objavljenim djelima osobama koje su slijepe, slabovidne ili imaju druge teškoće čitanja standardnog tiska. Ugovor iz Marakeša unio je promjene u autorskopravne zakonske okvire mnogih država, uključujući i Hrvatsku. Samim time se ciljana korisnička skupina osoba s teškoćama u čitanju značajno proširila. Knjižnice koje pružaju usluge osobama s teškoćama u čitanju nastavile su dopirati do osoba s oštećenjima vida kao do jezgre svojeg članstva, ali se lepeza usluga proširila. Ravnopravnim korisnicima tih usluga sada su mogle postati i sve druge osobe s teškoćama čitanja, poput disleksije, osobe s fizičkim teškoćama, kognitivnim teškoćama, privremenim stanjima koja otežavaju čitanje standardnog tiska i drugim perceptivnim ili fizičkim nedostacima. U tom je periodu na hrvatski jezik preveden kratki IFLA-in vodič „Počnimo: provedba Ugovora iz Marakeša za osobe s teškoćama pri čitanju standardnog tiska: praktični vodič za knjižničare“. Publikacija koja u značajnoj mjeri obuhvaća pružanje usluga osobama s teškoćama čitanja su tzv. „Finske smjernice“, odnosno prijevod „Smjernice za pristupačnost narodnih knjižnica“ kojeg je Hrvatska knjižnica za slijepe objavila zajedno s Knjižnicom i čitaonicom „Fran Galović“ iz Koprivnice 2022. godine.

Osim dokumenata nastalih u okrilju IFLA-e, ali i pojedinačnih nacionalnih knjižničarskih organizacija, objavljeni su i brojni međunarodni propisi i smjernice koji se bave inkluzivnim i pravednim pristupom znanju i informacijama. Ti su propisi osmišljeni kako bi se definirao jedinstven skup standarda pristupačnosti za sve države članice EU. Među njima vrijedi istaknuti Direktivu (EU) 2019/882 Europskog parlamenta i Vijeća od 17. travnja 2019. o zahtjevima za pristupačnost proizvoda i usluga, odnosno European Accessibility Act, koja stupa na snagu 28. lipnja 2025. godine te u narednom periodu donosi promjene u poslovanju i organizaciji brojnih ustanova i organizacija koje se bave pružanjem informacija i znanja svojim korisnicima.

3. Tijek rada na „Smjernicama za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“

Radna grupa IFLA-ine Sekcije namijenjene knjižnicama koje pružaju usluge osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska inicijalno je оформljena u ožujku 2019. godine. Internacionalni tim sastojao se od stručnjaka iz Belgije, Egipta, Finske, Hrvatske, Indije, Litve, Nizozemske, Njemačke, SAD-a i Švedske. Važnost je stavljena na osiguravanje multikulturalnog članstva kako bi se izbjegla anglocentričnost i eurocentričnost. Nakon stanke, nastale zbog nepovoljnih uvjeta slijedom globalne pandemije bolesti COVID-19, osmišljen je koncept Smjernica te je projekt odobren od strane IFLA-e. Radna grupa započela je s mjesečnim virtualnim sastancima sredinom 2022. godine. Sastanci uživo uglavnom su pratili druge obaveze IFLA-ine Sekcije, a odvijali su se u Dublinu (kolovoz 2022.), Zagrebu (studen 2022.), New Delhiju (ožujak 2023.), Rotterdamu (kolovoz 2023.), Londonu (studen 2023.) i Vilniusu (ožujak 2024.). Upitnik vezan uz ono što se od Smjernica očekuje poslan je brojnim narodnim knjižnicama u svijetu u kolovozu i rujnu 2022. godine. Ispitanici su imali priliku procijeniti u koliko su mjeri zastupljene teme relevantne te navesti na što treba obratiti pozornost ili što je ispušteno iz vidokrug. Informacije prikupljene upitnikom pomogle su pri razradi pojedinih tema koje su se članovima radne grupe u početku činile samorazumljivima, poput načina korištenja asistivne tehnologije pri čitanju različitih tipova građe u pristupačnim formatima, dok su neke specifične teme, osobito one koje se dotiču produkcije pristupačnih formata, ograničene na osnovne informacije. Radna verzija dokumenta završena je u veljači 2023. godine, a projekt je javno prezentiran na seminaru u New Delhiju u ožujku 2023. te je krajem iste godine predan kolegama iz IFLA-ine Sekcije. U prvoj polovici 2024. godine dokument je uređen u skladu sa sugestijama pojedinih članova Sekcije, uređeno je i prošireno poglavlje vezano uz metapodatke, kao i konačan redoslijed tema i podtema, te je izrađen i pojmovnik.

Završni korak u izradi Smjernica s pripadajućim skraćenim inačicama je davanje zadnje verzije na javno čitanje u skladu s *worldwide review* postupkom krajem 2024. godine. Nakon povratne informacije članovi radne grupe finalizirat će dokument i predati ga IFLA-i čime započinje proces objavljivanja. Slijede međunarodna promocija, prijevodi i prilagodbe na druge jezike i promoviranje na nacionalnoj i lokalnoj razini.

4. Teme koje obrađuju „Smjernice za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska“

Od samog početka osnovni je cilj Smjernica bio pružiti okvir i alat za osmišljavanje i pružanje pravednih i jednakih usluga za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska. Zbog toga je bilo potrebno stvoriti publikaciju koja potiče i podržava narodne i druge knjižnice u pružanju pristupačnih i inkluzivnih knjižničnih usluga. Dokument bi trebao ponuditi

jednostavan pregled ključnih informacija i preporuka vezanih uz inkluzivne knjižnične usluge za knjižničare, ali i za drugo knjižnično osoblje.

Poglavljia i teme koje Smjernice obrađuju su međunarodni pravni okviri vezani uz slobodan i neometan pristup informacijama i znanju, kretanje knjižnicom i „univerzalni dizajn” te izgradnja inkluzivne zbirke ili fonda ovisno o tipu knjižnice. Smjernice pomno predstavljaju pristupačne formate, poput brajice u elektroničkom i tiskanom obliku, taktilnih knjiga, uključujući i slikovnice, uvećanog tiska, različitih tipova zvučnih knjiga, pristupačnih knjiga u EPUB i PDF formatima te građu laganu za čitanje. Svaki format zahtijeva svoj način čitanja, odnosno reprodukcije, te vrlo često uključuje i korištenje asistivne tehnologije. Smjernice govore i o proizvodnji pristupačnih formata, što uglavnom nadilazi zadaće narodnih knjižnica, ali je neodvojivo od teme, baš kao i koncept inkluzivnog izdavaštva koji uključuje knjige koje su „rođene pristupačne”.

Za knjižničare je posebno važno poglavlje koje se bavi otkrivanjem i pronalaženjem pristupačne građe, pri čemu su važni metapodaci integrirani u sam format, ali i način na koji je neka knjiga opisana u knjižničnom katalogu. S pristupom građi u sklopu knjižničnog kataloga povezani su različiti načini distribucije i posudbe knjiga u pristupačnim formatima. Naredna poglavlja Smjernica bave se komunikacijom, marketingom, priređivanjem događanja i osmišljavanjem inkluzivnih aktivnosti te alatima i podrškom knjižničnom osoblju, upravljanjem i strateškim planiranjem. Na kraju dokumenta nalaze se poveznice, pojmovnik i izvori.

5. Zaključak

„Smjernice za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska” predstavljaju vrijedan alat za dugoročno planiranje inkluzivnih knjižničnih usluga, ali pružaju i odgovore na pitanja s kojima se knjižnično osoblje susreće svakodnevno. One nipošto nisu znanstveni rad, već su rezultat rada stručnjaka koji se svakodnevno bave proizvodnjom i distribucijom pristupačnih formata i/ili pružanjem usluga osobama s teškoćama čitanja standardnog tiska. Cjelokupan sadržaj dokumenta temelji se na praktičnom iskustvu i primijenjenom znanju. Kada će dokument biti službeno objavljen, moći će ga konzultirati stručnjaci iz područja knjižničarstva, a najviše knjižnično osoblje u svrhu pronalaženja ideja, primjera i prijedloga o tome kako doprijeti do korisnika i osmisлити ponudu pristupačnih usluga. Smjernice su namijenjene svim tipovima knjižnica bez obzira na zadane kapacitete i preduvjete. Već i jedna obazriva gesta ili jednostavno praktično rješenje mogu započeti veliku promjenu i olakšati pristup informacijama, znanju i kvalitetnoj razonodi.

Literatura

1. *DAISY Consortium*. Dostupno na: <https://daisy.org/> [25.10.2024.]
2. Direktiva (EU) 2019/882 Europskog parlamenta i vijeća od 17. travnja 2019. o zahtjevima za pristupačnost proizvoda i usluga. *EUR-Lex*. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:32019L0882&from=FI#d1e32-112-1> [25.10.2024.]
3. *Dyslexia? Welcome to our library!* (2014) IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/lsn/publications/dyslexia-guidelines-checklist.pdf> [23.11.2024.]
4. *EPUB Accessibility 1.1*. (2024) W3C. Dostupno na: <https://www.w3.org/TR/epub-a11y-11/> [23.11.2024.]
5. *Guidelines for Library Service to Braille Users* (1998) IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/libraries-for-print-disabilities/publications/guidelines-for-library-service-to-braille-users.pdf> [23.11.2024.]
6. *Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia* (2001) Skat Nielsen, G. i Irvall, B. (ur.). IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/70.pdf> [23.11.2024.]
7. *IFLA Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia - Knowledge base* (2020) IFLA. 29. 1. Dostupno na: <https://www.ifla.org/g/eals/guidelines-for-library-services-to-persons-with-dyslexia-knowledge-base/> [25.10.2024.]
8. *IFLA Guidelines for Library Services to Persons with Dyslexia: Revised and extended* (2014) Hague: IFLA. Dostupno na: https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/lsn/publications/guidelines-for-library-services-to-persons-with-dyslexia_2014.pdf [25.10.2024.]
9. *IFLA Manifesto for libraries serving persons with a print disability* (2013) IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/libraries-for-print-disabilities/publications/ifla-manifesto-for-libraries-serving-persons-with-a-print-disability.pdf> [23.11.2024.]
10. Irvall, B. i Nielsen, G. S. (2008) *Pristup knjižnicama za osobe s invaliditetom: lista za (samo)procjenu*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/datoteke/399.pdf> [25.10.2024.]
11. *Knjižnice za slijepe u informacijsko doba: smjernice za razvoj službi i usluga* (2006) Kavanagh, R. i Christensen Skold B. (ur.). Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo.
12. *Libraries for the Blind in the Information Age: Guidelines for Development* (2005) Kavanagh, R. i Christensen Skold B. (ur.). Hague: IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/86.pdf>
13. Marrakesh Treaty to facilitate access to published works for persons who are blind, visually impaired, or otherwise print disabled (2013) *WIPO*. Dostupno na: <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/301019> [25.10.2024.]

14. „Počnimo”: *Provedba Ugovora iz Marakeša za osobe s teškoćama pri čitanju standardnog tiska: praktični vodič za knjižničare* (2019) IFLA. Dostupno na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/02237baa-814e-4ce3-8170-0d70cb455d27/content> [25.10.2024.]
15. *Resource Guide on Access to and Interlending of Alternative Format Materials* (2002) IFLA. Dostupno na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/1eac54ba-2d46-43cc-8fac-e4ce606b7908/content> [23.11.2024.]
16. *Smjernice za građu laganu za čitanje* (2005) Tronbacke, B. I. (ur.). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
17. *Smjernice za građu laganu za čitanje: drugo prerađeno hrvatsko izdanje (prema drugomu prerađenom izdanju izvornika)* (2011) Nomura, M., Nielsen, G. S. i Tronbacke, B. (ur.). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo. Dostupno na: <https://arhiva.hkdrustvo.hr/www.hkdrustvo.hr/datoteke/978.pdf> [23.11.2024.]
18. *Smjernice za knjižnične službe i usluge za osobe s disleksijom* (2004) Skat Nielsen, G. i Irvall, B. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
19. *Smjernice za pristupačnost narodnih knjižnica* (2022) Zlatar Radigović, K. i Sabolović-Krajina, D. (ur.). Zagreb: Hrvatska knjižnica za slijepe; Koprivnica: Knjižnica i čitaonica Fran Galović. Dostupno na: https://www.hkzasl.hr/images/2023/Smjernice_za_pristupanost_narodnih_knjinja.pdf [25.10.2024.]
20. Zakon o autorskom pravu i srodnim pravima (2022) *Narodne novine* 111, 1941. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2021_10_111_1941.html [25.10.2024.]

Čitateljski klub „Preobražaj“ za osobe sa psihosocijalnim poteškoćama / Preobražaj reading club for persons with psychosocial difficulties

Iva Turina, knjižničarka

Gradska knjižnica i čitaonica Pula

iva.turina@gkc-pula.hr

Oriana Španić, medicinska sestra

Opća bolnica Pula, Odjel za psihijatriju

orianaspanic@gmail.com

Stručni rad / Professional paper

Sažetak

Uloga narodnih knjižnica u 21. stoljeću se promijenila. Osim što bi knjižnice trebale osigurati svim građanima jednak pristup znanju, informacijama i knjižničnim uslugama, one su i prostor susreta, druženja i inspiracija. U knjižnicama su se pojavili čitateljski klubovi kao idealni književni kružoci na kojima se mogu izmjenjivati osobni doživljaji knjiga. Uz pojavu čitateljskih klubova veže se i biblioterapija, tj. liječenje književnošću. U ovom će radu biti predstavljen rad Čitateljskog kluba za osobe sa psihosocijalnim poteškoćama „Preobražaj“.

Ključne riječi: biblioterapija, čitanje, duševne smetnje, inkluzija, psihosocijalne teškoće

Abstract

The role of public libraries has changed in the 21st century. Apart from the fact that libraries should provide all citizens with equal access to knowledge, information, and library services, they are also a place for meeting, socializing, and inspiration. In library circles, reading clubs appeared as ideal literary circles where personal experiences of books can be exchanged. Bibliotherapy, i.e. treatment with literature, is also associated with the emergence of reading clubs. In this paper, the activities of the Preobražaj (Engl. *Transformation*) reading club for persons with psychosocial difficulties will be presented.

Keywords: bibliotherapy, inclusion, mental disorders, psychosocial difficulties, reading

1. Uvod

Društvo i inkluzija osoba s poteškoćama važan su aspekt pristupa ljudskim pravima i društvenim jednakostima. Inkluzija, kao proces prihvatanja i uvažavanja različitosti, teži ravnopravnosti svih članova zajednice. S ciljem uključivanja ciljane skupine u društvo u

Gradskoj knjižnici i čitaonici Pula osnovan je Čitateljski klub „Preobražaj“ za osobe sa psihosocijalnim poteškoćama. Čitateljski klub „Preobražaj“ mjesto je u kojem čitanje i razgovor o knjigama postaju alati za promjenu, socijalizaciju i jačanje osjećaja pripadnosti zajednici. Članovi kluba razmjenjuju misli, izražavaju emocije i pronalaze snagu u književnosti, a ljepota pisane riječi može pridonijeti procesu psihosocijalne podrške.

1. 1. Čitateljski klub

Čitateljski klubovi pokazali su se kao efikasan način za razvijanje čitateljskih zajednica koje smanjuju izolaciju, potiču na druženje i razmjenu, osnažuju ljubav prema čitanju, jačaju čitateljske i komunikacijske vještine (Bašić, 2014: 7). Namijenjeni su svima onima koji su zainteresirani za druženje, razmjenu čitateljskih iskustava, promišljanje o pročitanoj, kao i promišljanja o važnosti književnosti u našem društvu. Ova aktivnost, osim što promiče čitanje i ljubav prema knjigama, pomaže u stvaranju zajednice, potiče socijalizaciju i jača međusobne odnose među članovima. Za osobe sa psihosocijalnim poteškoćama čitateljski klubovi posebno su značajni. Sudjelovanjem u aktivnostima čitateljskog kluba razvijaju se osjećaj pripadnosti i sigurnosti te komunikacijske vještine. Čitanjem i analizom književnih djela članovi istražuju svoje emocije i iskustva.

1. 2. Što je biblioterapija?

Biblioterapija je oblik terapije koji koristi književna djela kao sredstvo za poticanje emocionalnog i mentalnog zdravlja. Termin biblioterapija proizlazi iz grčke riječi *biblion* (knjiga) i *therapeia* (liječenje) (Bašić, 2011: 15). Podrazumijeva knjižnicu kao mjesto rada i suradnju tima knjižničara i terapeuta. Poetska biblioterapija može se provoditi u svim institucijama koje odražavaju fizičko i psihičko zdravlje čovjeka (Bašić, 2011: 15). Može uključivati različite pristupe, od čitanja i analize književnih tekstova i misli do razgovora. Knjige se koriste kao alati za izražavanje i razumijevanje osobnih iskustava, a to može biti od velike pomoći osobama sa psihosocijalnim poteškoćama. Biblioterapija omogućuje identifikaciju s likovima i situacijama u knjigama, što može izazvati osjećaj razumijevanja i prihvatanja. Čitajući o likovima koji prolaze kroz slične izazove, članovi čitateljskog kluba mogu se prepoznati u tim situacijama. Vođenim čitanjem dovodi se do rješavanja osobnih problema (Bašić, 2011: 15). Knjige pomažu čitatelju objasniti sebe, prepoznati svoje vrijednosti, sklonosti, naći rješenja za neke situacije ili probleme (Sabljak, 2022: 3). Biblioterapija potiče razvoj empatije i razumijevanje prema drugima, što može doprinijeti i razvoju socijalnih vještina. Razvoj jezika bitno utječe na razvoj brojnih drugih čovjekovih sposobnosti (Peti-Stantić i Velički, 2009: 5).

2. Čitateljski klub „Preobražaj“

Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom (Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, 2018: 9) osobe s invaliditetom su one osobe koje imaju dugotrajna tjelesna, mentalna, intelektualna ili osjetilna oštećenja koja u interakciji s različitim preprekama mogu sprječavati njihovo puno i učinkovito sudjelovanje u društvu ravnopravno s drugima.

Mentalna oštećenja su prema Zakonu o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (NN 76/2014) definirana kao duševne smetnje, a izražavaju se promjenama u ponašanju i u reakcijama, za koje je, na temelju medicinske, psihologijske, socijalno-pedagoške i socijalne ekspertize utvrđeno da su nastali kao posljedica organskih čimbenika ili psihoze raznih etiologija (Dadić et al., 2018: 66).

Shizofrenija najčešće počinje postupno, tako da često ni okolina ni bolesnik nisu svjesni postupnog mijenjanja ponašanja bolesnika (Karlovi, Peitl i Silić, 2019: 41). Još se sasvim pouzdano ne zna što je shizofrenija. Lakše je govoriti o simptomima koji se javljaju, premda ne postoji suglasnost ni oko toga. U medicinskoj psihijatriji prevladava stav da je shizofrenija teška duševna bolest koja je posljedica poremećenog funkcioniranja mozga i koja dovodi do poremećaja važnih psihičkih funkcija i ponašanja s izraženim oštećenjem socijalnog, radnog i obiteljskog funkcioniranja. Nadalje, smatra se da je shizofrenija u medicinskom smislu primarno neurokognitivni ili neurobiološki poremećaj, no ona je mnogo više od toga jer pogađa sve dimenzije čovjekova bitka i postojanja. Osim što dovodi do značajnih promjena i oštećenja kognitivnih funkcija (gubitak koncentracije, brzina procesiranja informacija, uz siromaštvo govora), shizofrenija značajno mijenja volju, vrijednosni sustav, emocionalnu ekspresiju i ponašanje oboljelih osoba (Jakovljević, 2011).

Poznato je da čitanje utječe na razvoj jezičnih sposobnosti, kao što su pisanje, slušanje i govor, jer u cijelosti razvija komunikacijske sposobnosti. Čitanje je kognitivna, društvena i kulturna aktivnost. Treba ga nesumnjivo smatrati jednom od osnovnih kompetencija koja svakom pojedincu omogućuje kvalitetan život.

Čitateljski klub „Preobražaj“ pokrenut je 25. listopada 2022. godine u svrhu inkluzije ciljanih skupina i osiguravanja pristupačnosti knjižničnih usluga svima. Provodi ga Udruga Žuta minuta u suradnji s Gradskom knjižnicom i čitaonicom Pula i Općom bolnicom Pula uz financijsku potporu Ministarstva kulture i medija Republike Hrvatske. Polaznici su osobe s dijagnozom shizofrenije. Održava se posljednjeg utorka u mjesecu u Gradskoj knjižnici i čitaonici Pula. Čitateljski klub vode Oriana Španić, medicinska sestra s Odjela za psihijatriju pulske Opće bolnice, koja provodi socijalnu terapiju, i knjižničarka Iva Turina. Provodeći socijalnu terapiju, medicinska sestra s korisnicima izlazi izvan institucije, s njima odlazi u grad, sudjeluje u različitim aktivnostima, kao što su odlazak u kino, knjižnicu, kazalište i na izložbe.

Program Čitateljskog kluba podijeljen je u dva dijela. U prvom se čita kratak tekst da bi se poboljšala tehnika čitanja. Svi članovi imaju isto djelo i čitaju ga naizmjenično, uvijek prateći dio teksta koji u tom trenutku čita netko drugi. Nakon pročitano razgovara se o tekstu ne bi li se potaknulo na promišljanje o pročitanoj i izražavanje. Na ovaj se način olakšava

usmjeravanje i održavanje pažnje te obogaćuje vokabular. Drugi dio odnosi se na pisanje. Odabrani motivi povezuju se s onim što se prethodno čitalo.

Biblioterapija zahtijeva strogu kontrolu i suradnju sa zdravstvenim djelatnicima koji brinu o zdravlju korisnika. Medicinska sestra Španić suvoditeljica je Čitateljskog kluba, ima vrijedno umjetničko i pripovjedačko iskustvo: bila je članica forum-kazališta koje spada u skupinu tehnika koja se naziva „kazalište potlačenih“, polaznica je Dramskog studija i Plesnog studija za odrasle u Istarskom narodnom kazalištu, vodila je radijske i televizijske emisije za osobe oboljele od cerebralne paralize, pisala je crtice za „Glas Istre“, polazi Prvi hrvatski studij pripovijedanja, dobitnica je nagrade struke, županije, autorica je jedinstvenog socioterapijskog programa za osobe sa psihosocijalnim teškoćama prepoznatog i priznatog od strane pravobraniteljice za osobe s invaliditetom. Na temelju svog iskustva bira priče za koje misli da mogu imati terapijski učinak. Kada ona odobri tekstove i zadatke za sastanak Čitateljskog kluba, kreće realizacija.

Pri izboru teksta biraju se jezično lagana štiva što olakšava njihovo čitanje i razumijevanje (poezija, kratke priče, basne, putopisi, odlomci romana, zagonetke), a nakon čitanja slijedi razgovor o pročitanoj. Sudionike se potiče na čitanje u slobodno vrijeme, unaprijeduju se tehnike čitanja, vođenim čitanjem osnažuje se kritičko mišljenje, što podiže razinu samopouzdanja i samopoštovanja. Uz čitanje, razgovor je izuzetno važan jer potiče i pomaže članovima Čitateljskog kluba da lakše izraze ono što osjećaju i misle. Čitanje utječe na razvoj jezičnih sposobnosti, kao što su pisanje, slušanje i govor, jer u potpunosti razvija komunikacijske sposobnosti. Važan dio druženja čini i pisanje kratkog teksta koji je povezan s temom pročitane. Na taj se način razvija i grafomotorika.

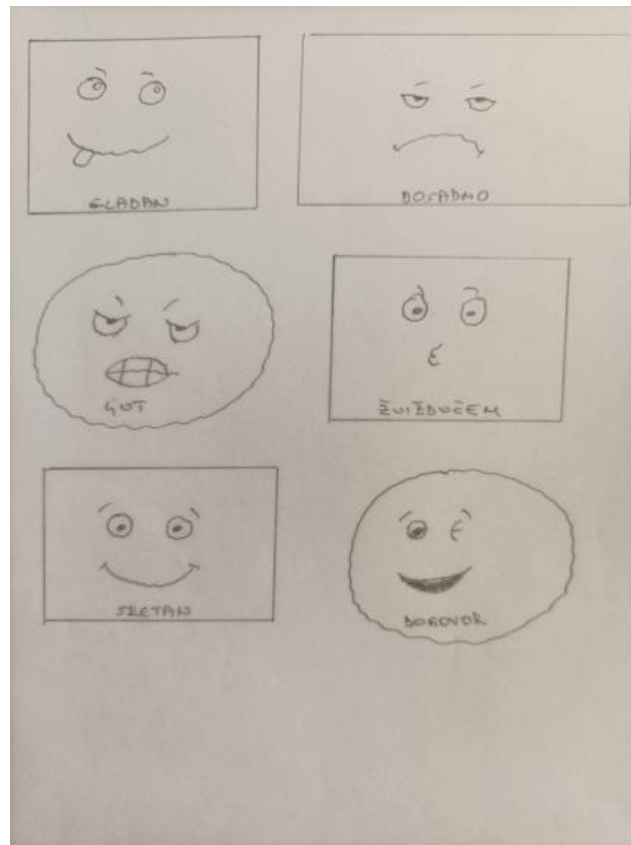
Projekt se bazira na potrebama korisnika i usmjeren je na poboljšanje njihove kvalitete života. Glavni je cilj ovog programa pojačavanje kognitivnih sposobnosti kroz aktivnosti povezane s čitanjem. U prvom planu je terapijska funkcija književnosti kroz čitanje i pisanje. Usvajanje vještina pisanja i čitanja jača komunikacijske vještine, osobito vještine slušanja i govorenja. Uz čitanje, važan je i razgovor jer potiče i pomaže ljudima da lakše izraze ono što osjećaju i misle.

2. 1. Primjeri aktivnosti održanih u okviru sastanaka Čitateljskog kluba „Preobražaj“

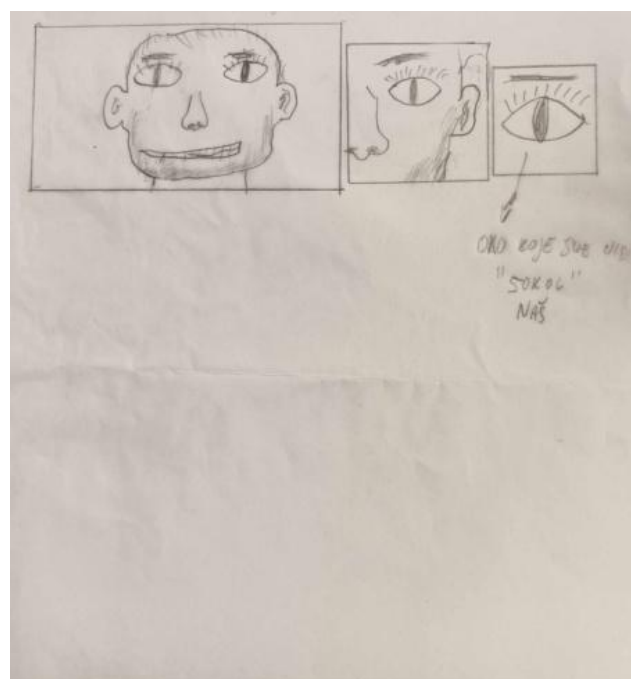
Radionica stripa

Tijekom druge godine održavanja Čitateljskog kluba (2023./2024.), uz čitanje i pisanje, održana je i kratka radionica stripa. Radionica je bila koncipirana tako da su se polaznici u uvodnom dijelu upoznali s kratkom poviješću stripa i klasicima („Zagor“, „Tex“, „Alan Ford“, „Ken Parker“, „Dylan Dog“ i dr.), a zatim su sami morali nacrtati okvire u koje su crtali likove koji su izražavali određene emocije i okvire u koje su crtali radnju u tri okvira (otvaranje oka, izlazak Sunca, otvaranje cvijeta, skok mačke na stolicu...).

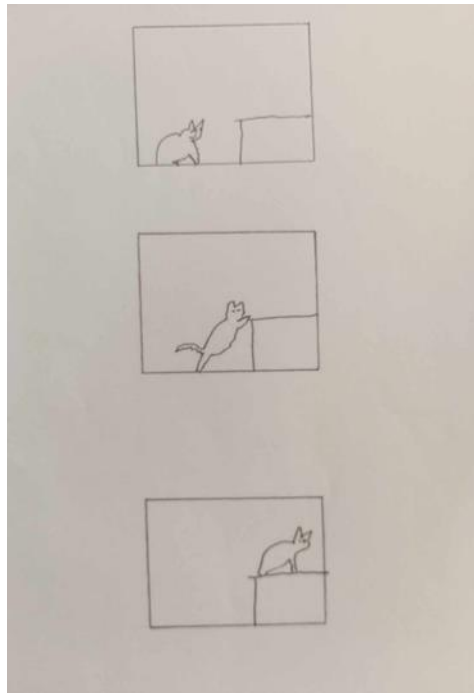
Aktivnim sudjelovanjem u crtanju stripa razvija se grafomotorika.

Slika 1. Crtanje likova koji izražavaju određene emocije

Slika 2. Crtanje radnje u tri okvira

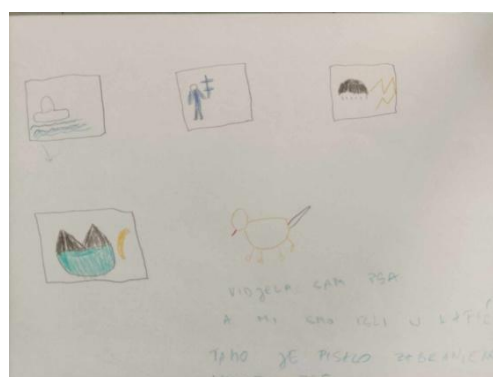

Slika 3. Crtanje radnje u tri okvira

Kocke pričalice

Set se sastoji od 10 kocaka koje imaju ilustracije na svakoj strani. Kocke pričalice imaju slike junaka, biljaka, životinja, raznih predmeta, vremenskih prilika, prijevoznih sredstava, likova iz priča i svakodnevnog života, što omogućuje stvaranje neobičnih priča. Svatko je bacao kockice i na temelju dobivenih slika morao napisati kratku priču i nacrtati strip.

Kockama pričalicama razvijaju se mašta, kreativnost, bogati rječnik, povezuju uzročno-posljedične veze te razvija grafomotorika.

Slika 4. Pisanje kratkog teksta i crtanje stripa

Helen Keller: „Optimizam“

Odabran je ulomak nadahnjujuće knjige poznate američke književnice i aktivistice Helen Keller, žene snažne volje koja je probila granice svoga unutrašnjeg svijeta i postigla veliki uspjeh neovisno o tome što je bila slijepa, gluha i nijema. Odabrana je upravo ova knjiga jer

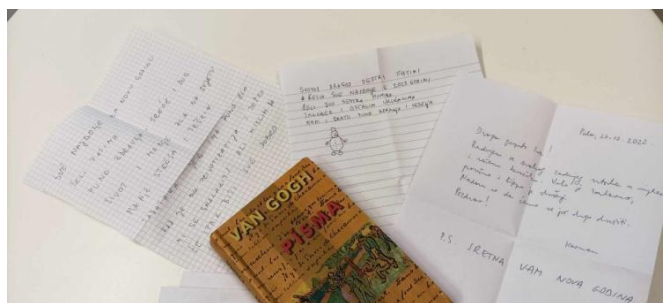
potiče pozitivan stav prema životu. Nakon pročitano ulomka razgovaralo se o životu, pozitivnom stavu, što nas motivira da idemo iz dana u dan, na čemu smo zahvalni i kako prepreke ne trebaju biti mjesto zaustavljanja.

Ovom aktivnošću potiču se aktivno slušanje i govorenje, čitanje s razumijevanjem te ovladavanje značenjem riječi.

Vincent van Gogh: „Pisma“

Susret je bio posvećen pismu. Polaznici su pročitali dva ulomka iz knjige Vincenta van Gogha „Pisma“ i nakon pročitano razgovaralo se o ulomcima. Drugi dio druženja bio je predviđen za pisanje pisma sebi ili nekome drugome.

Čitanjem ulomaka, razgovaranjem o pročitano i pisanjem teksta poticalo se govorenje i razvijanje perceptivne sposobnosti.

Slika 5. Pisanje pisma

Davor Rostuhar: „U zemlji zmaja“

Za jedno od druženja odabran je putopis o Butanu Davora Rostuhara. Putopis je napisan kao poezija u prozi. Polaznici su pročitali dvije priče „Zemlja sreće“ i „Recept za sreću“ i usporedili ih s našim običajima vezanima uz sreću. Nakon razgovora polaznici su dobili zadatak napisati kratak putopis o svom putu od kuće do knjižnice, o putu na neko lijepo mjesto, o odlasku na more.

Ovom aktivnošću potiče se pisanje priče, opisivanje, razvija perceptivna sposobnost, kao i sposobnost zamišljanja i prezentiranja.

Slika 6. Pisanje putopisa

Pip William: „Rječnik izgubljenih riječi“

Na susretu se čitao ulomak o sastavljanju prvog izdanja „Oksfordskog rječnika engleskog jezika“. Nakon pročitane ulomka razgovaralo se o njegovoj važnosti. Podijeljena su slova i svatko je morao napisati riječi koje počinju tim slovom.

Zadatak razvija koncentraciju i pamćenje.

Slika 7. Pisanje riječi koje počinju izvučenim slovom

Arnold Schwarzenegger: „Budi koristan“

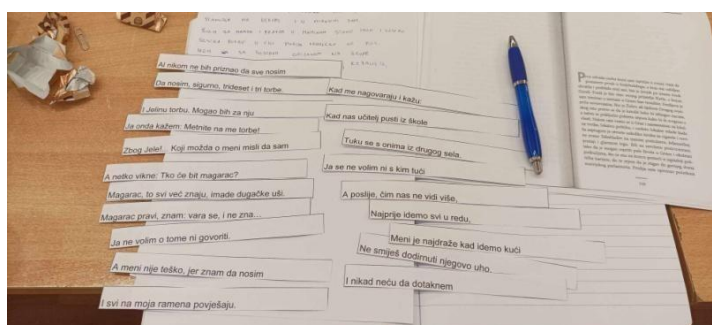
Na susretu se čitao ulomak iz autobiografije legendarnog bodibildera i filmske zvijezde Arnolda Schwarzeneggera. Njegova autobiografija je nadahnjujuća jer govori o putu do uspjeha i ispunjenju snova. Put nije bio lak, no nakon padova dolazili su uspjesi jer je učio na greškama.

Nakon razgovora o njegovom životu svatko je morao napisati kratku autobiografiju ili biografiju.

Sastavi pjesmu na pravi način

Članovi kluba dobili su pomiješane stihove pjesme Dragutina Tadijanovića „Nosim sve torbe a nisam magarac“ i morali su sastaviti stihove kako misle da je pjesma napisana.

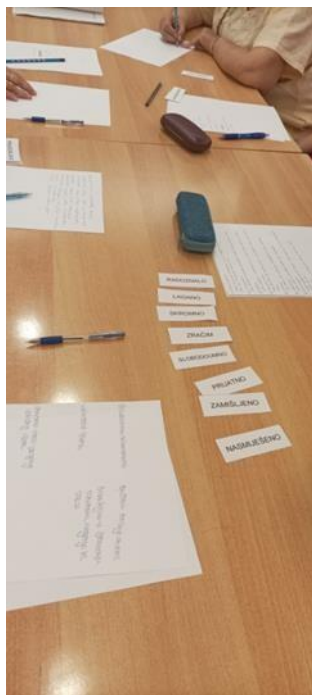
Ovom aktivnošću potiču se pisanje priče, opisivanje, sposobnost zamišljanja i prezentiranja.

Slika 8. Sastavljanje rastavljenih stihova

Igre riječima

Članovi kluba iz kupa su izvlačili po osam ceduljica na kojima su bile napisane emocije. Za svaku emociju morali su napisati trenutak u kojem su ih osjećali. Neke od zadanih emocija bile su: sretno, živo, pozitivno, smireno, snažno, opušteno, slobodno, skladno, empatično, tolerantno, ugodno, komotno, pristupačno, otvoreno, pažljivo, strastveno, obzirno, nježno...

Slika 9. Povezivanje emocije s trenutkom kad se ona pojavila

Pričosvijet

Pričosvijet je serija karata namijenjenih vježbanju pripovjedačkih sposobnosti i buđenju mašte. Svatko je izvukao kartu i morao reći što ona za njega znači.

Ovom aktivnošću potiče se pisanje priče, opisivanje, razvija perceptivna sposobnost, sposobnost zamišljanja i prezentiranja.

3. Zaključak

Aktivnosti Čitateljskog kluba „Preobražaj“ osobama sa psihosocijalnim poteškoćama omogućuju bolju integraciju u društvo. Upoznavanjem nove okoline smanjuje se njihova društvena izoliranost. Knjižnica tako izlazi iz svojih okvira i ulazi u zajednicu na konkretan način programom koji je prije svega vrlo koristan zajednici u cjelini. Druženjem s polaznicima kluba upoznaju se tople i iskrene osobe kojima lijepa riječ, pažnja i razgovor mnogo znače. Samoprocjena (verbalna skala kvalitete života oboljelih od shizofrenije) pokazala je promjene, od prvog susreta do zadnjeg, u pažnji, socijalnim i komunikacijskim vještinama, radnom pamćenju, a samim time i samopouzdanju članova Čitateljskog kluba.

Voditeljice programa Čitateljskog kluba „Preobražaj“ 2024. godine dobile su nagradu Ponos Hrvatske koja se svake godine dodjeljuje osobama ili grupama koje su svojim djelima pokazale hrabrost, poštivost, humanost ili nesebičnost (Foriš, 2024).

Literatura

1. Bašić, I. (2011) Biblioterapija i poetska terapija: priručnik za početnike. Zagreb: Balans centar.
2. Bašić, I. (2014) O čitateljskim grupama: metodički priručnik s primjerima dobre prakse. Zagreb: Balans centar za logopediju i biblioterapiju.
3. Bušljeta Kardum, R. i Piskač, D. (2018) Literarna biblioterapija u nastavi književnosti: sveučilišni priručnik za nastavnike. Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu.
4. Dadić, M., et al. (2018). Definiranje pojmova invaliditet i osoba s invaliditetom. *Hrana u zdravlju i bolesti*, Specijalno izdanje(10. Štamparovi dani), str. 64–66. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/218629> [25.11.2024.]
5. Foriš, I. (2024) „Puležanke Iva i Oriana ponos su Hrvatske! Donosimo intervju s nesebičnim i inovativnim ženama iz Istre“, *Istran*, 25. 11. Dostupno na: <https://www.istrain.hr/index.php/ostalo-arhiva/115-life-style/51898-pulezanke-iva-i-oriana-ponos-su-hrvatske-donosimo-intervju-s-nesebicnim-i-inovativnim-zenama-iz-istre> [26.11.2024.]
6. Jakovljević, M. (2011) Shizofrenija: u teoriji i praksi. Zagreb: Pro Mente. Dostupno na: <https://www.croris.hr/crosbi/publikacija/knjiga/12607> [26.11.2024.]
7. Karlović, D., Peitl, V. i Silić, A. (2019) Shizofrenije. Zagreb: Klinički bolnički centar "Sestre milosrdnice"; Jastrebarsko: Naklada Slap.
8. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom: članak 12: Jednakost pred zakonom (2018). Zagreb: Udruga za samozastupanje. Dostupno na: https://www.soih.hr/pdf/soih_editio ns/kun_o_pravima_osi.pdf [21.11.2024.]
9. Peti-Stantić, A. i Velički V. (2009) Jezične igre za velike i male. 2. izd. Zagreb: Alfa.
10. Sabljak, Lj. (2022) Knjiga i kako je čitati: priručnik za vođeno čitanje (biblioterapiju). Zagreb: Medicinska naklada.
11. Zakon o zaštiti osoba s duševnim smetnjama (2014) Narodne novine 76, 1414. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_06_76_1414.html [25.11.2024.]

Poticanje jezično-čitalačke pismenosti u inkluzivnom odgoju i obrazovanju u okviru cjelodnevne škole / Encouraging language and reading literacy in education in Whole-Day School System

Gordana Gregurović Petrović, knjižničarka savjetnica

OŠ Augusta Cesarca, Krapina

gordana.gregurovic@gmail.com

Renata Cesarec-Topolovec, edukacijska rehabilitatorica

OŠ Augusta Cesarca, Krapina

renata.cesarec@gmail.com

Stručni rad / Professional paper

Sažetak

Cjelodnevna škola je i inkluzivna škola unutar koje školska knjižnica djeluje kao otvoreno središte učenja i poučavanja. U školskoj knjižnici OŠ Augusta Cesarca u Krapini u okviru Programa redovne nastave (Program A1) i Programa potpore, potpomognutog i obogaćenog učenja (Program A2) ostvaren je projekt „Čitajmo naglas, čitajmo zajedno!“ čime je promicana njezina uloga u poticanju jezično-čitalačke pismenosti. Projekt je ostvaren suradnjom učiteljica i stručnih suradnica škole, knjižničarke i edukacijske rehabilitatorice, s učenicima četvrtog razreda obradom lektirnog djela. Interdisciplinarni pristup i različite strategije učenja doprinijele su stjecanju znanja, vještina i odgovornosti učenika za vlastito učenje te ostvarivanju ishoda vezanih uz jezičnu-čitalačku pismenost.

Ključne riječi: cjelodnevna škola, inkluzivni odgoj i obrazovanje, jezično-čitalačka pismenost, školska knjižnica

Abstract

The Whole-Day School is an inclusive school where the school library acts as an open centre for learning and teaching. Under the Program of Regular Primary School Curriculum (A1) and Program of Supported, Assisted, and Enriched Learning (A2), the realisation of the *Let's Read Aloud, Let's Read Together* project promoted the school library's role in encouraging language and reading literacy. The project was achieved with the 4th grade pupils' required reading interpretation in cooperation with the school teachers and professional associates, the librarian and the educational rehabilitator. An interdisciplinary approach and different learning strategies contributed to the acquisition of knowledge, skills, and responsibility of the pupils for their own learning as well as to the achievement of goals related to language and reading literacy.

Keywords: inclusive education, language and reading literacy, school library, Whole-Day School

1. Uvod: cjelodnevna škola i jezično-čitalačka pismenost

Osnovna škola Augusta Cesarca, Krapina jedna je od osnovnih škola u kojima se od školske godine 2023./2024. provodi Eksperimentalni program „Osnovna škola kao cjelodnevna škola: uravnotežen, pravedan, učinkovit i održiv sustav odgoja i obrazovanja“ (Eksperimentalna škola, 2023). Misija je suvremene škole pružiti učenicima različita iskustva učenja kroz moderne oblike odgojno-obrazovnog rada koji se ostvaruju i putem modela cjelodnevne škole. Cjelodnevna škola promiče različitost i ravnotežu kroz četiri odgojno-obrazovna programa:

- Program A1 – Program nacionalnog kurikuluma redovite i izborne nastave
- Program A2 – Program potpore, potpomognutog i obogaćenog učenja
- Program B1 – Program izvannastavnih aktivnosti
- Program B2 – Program izvanškolskih aktivnosti.

Program A1 i Program A2 obvezni su dio neposrednog odgojno-obrazovnog rada škole usmjereni na poboljšanje skupine znanja i vještina učenika vezanih uz važne oblike pismenosti, kao što su jezična i čitalačka, matematička i prirodoslovna pismenost te njihove integracije. Program redovite nastave (A1) izvodi se prema predmetnim kurikulumima i kurikulumima međupredmetnih tema. Program A2 primarno je usmjeren na metodički strukturirano, samostalno i zajedničko učenje učenika te se provodi u svih osam razreda osnovne škole. U njegovu središtu stoje načela diferencijacije nastave i učenja s ciljem smanjenja razlika u školskim postignućima i ishodima. Dodatno vrijeme vodi boljem zadovoljavanju potreba i ostvarenju potencijala svakog učenika. Provedbom Programa A2 učenicima se pruža konkretna, prilagođena i učinkovita potpora, odnosno obogaćivanje učenja obveznom suradnjom učitelja i stručnih suradnika.

Programom A2 važno je uskladiti sustav i s odgojno-obrazovnim potrebama darovitih učenika i učenika s teškoćama koji se temelji na „Smjernicama za rad s darovitom djecom i učenicima“ (2022) i na „Smjernicama za rad s učenicima s teškoćama“ (2021). Stručni suradnici edukacijsko-rehabilitacijskog profila aktivno su uključeni u aktivnosti potpore te potpomognutog i obogaćenog učenja kroz brojne oblike individualiziranog rada, rada u malim skupinama, kao i na provođenje preventivnih programa na razini razrednih odjela ili obrazovnih ciklusa. Stručni suradnici knjižničari u okviru Programa A2 unutar škole surađuju u osmišljavanju i provođenju odgojno-obrazovnih aktivnosti usmjerenih posebice na jezično-čitalačku pismenost učenika koje također provode na razrednoj, skupnoj ili individualnoj razini. Čitalačka pismenost predstavlja temelj uspjeha u svim predmetnim područjima, a podrazumijeva sposobnost razumijevanja, korištenja i vrednovanja informacija uz kritičko

promišljanje. Također, smatra se preduvjetom aktivnog sudjelovanja u društvu te je povezana sa sklonošću prema cjeloživotnom učenju, što navodi i definicija PISA-e koja čitalačku pismenost definira kao sposobnost razumijevanja, korištenja i vrednovanja tekstova te promišljanja i angažiranosti prilikom čitanja radi postizanja osobnih ciljeva, razvoja vlastita znanja i potencijala te aktivnog sudjelovanja u društvu.

Jezik i pismenost usko su vezani pojmovi koji podrazumijevaju da je za razvoj pismenosti važno dobro poznavanje jezika i njegove pravilne uporabe. Na to ukazuje i jedna od ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje, a to je komunikacija na materinskom jeziku. Ona podrazumijeva osposobljenost za pravilno stvaralačko usmeno i pisano izražavanje, kao i tumačenje misli, osjećaja, stavova i činjenica. Uključuje i razvoj svijesti o utjecaju jezika na druge te potrebi njegove upotrebe na pozitivan i društveno odgovoran način. Stoga je uloga jezične pismenosti važna u učenju standardnog jezika čemu doprinosi i čitanje naglas. Ono utječe na osvješćivanje važnosti govornih vrednota, razvijanje učenikova jezičnoga izražavanja i slušanja (Visinko, 2014:252), odnosno razvijanja njegovih komunikacijskih vještina, samopouzdanja i međusobnih odnosa u zajednici.

2. Projekt „Čitajmo naglas, čitajmo zajedno“

Školska knjižnica je mjesto gdje se učenike uvodi u svijet knjige i čitanja. Ona podupire učenje čitanja, promiče knjigu i ostalu vrlo raznoliku građu primijenjenu razvojnim potrebama učenika (Visinko, 2014: 141), čime razvija čitalačku kulturu u školi, obitelji i društvu uopće. Time čitalačke kompetencije postaju bitan čimbenik u razvoju kulture čitanja, kako pojedinca, tako i društva u cjelini, bilo da se čita radi stjecanja znanja ili radi užitka. Stoga se projektom „Čitajmo naglas, čitajmo zajedno“ poticala jezično-čitalačka pismenost te razvijala kultura čitanja, slušanja i izražavanja (usmenog i pisanog) obradom lektirnog djela Ivane Brlić-Mažuranić „Šuma Striborova“. S obzirom na to da brojna istraživanja ukazuju na to da današnji učenici traže zanimljivije sate lektire (Gabelica i Težak, 2017: 106), koji podrazumijevaju i primjenu digitalnih medija, kreativno se pristupilo osmišljavanju i provedbi obrade lektire individualizacijom sadržaja i aktivnosti. U ugodnoj radnoj atmosferi raznovrsnim oblicima rada, uz uporabu tiskanoga lektirnog djela i digitalnih medija, razvijan je pozitivan stav učenika prema čitanju radi postizanja dalekosežnijih pozitivnih rezultata u odnosu na rezultate postignute prema preuzetim gotovim metodičkim pripremama. Kreativnim procesom između voditelja i učenika raznovrsnim je aktivnostima (Gabelica i Težak, 2017: 242) poticana uporaba višejezične djelatnosti i razvoja praktične pismenosti s ciljem približavanja književnog djela učenicima uvažavajući njihovu dob i predznanje. Projektom su razvijane i komunikacijske sposobnosti učenika na kojima se temelji prva od osam ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje – kompetencija komunikacije na materinskome jeziku. Obradom navedenog lektirnog djela razvijana je navedena kompetencija te promican nacionalni kulturni identitet. Projekt je osmišljen i pripremljen u školskoj knjižnici tijekom školske godine 2023./2024. Osmislile su ga stručne suradnice knjižničarka i edukacijska rehabilitatorica te ga

ostvarile u suradnji s učiteljima. Sudjelovali su učenici 4. razreda matične i područnih škola.

3. Ishodi projekta

Uvažavajući potrebe svih učenika individualiziran je kurikulum čime im je pružena konkretna potpora i obogaćivanje temeljem načela univerzalnog dizajna za učenje. Za učenike s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama (učenike s teškoćama i darovite učenike) učitelji u suradnji sa stručnim suradnicima planiraju ostvarivanje predmetnih kurikuluma usmjerenih na individualizirane potrebe učenika. Osobitosti navedenih učenika zahtijevaju njima sukladne individualizirane postupke, ciljeve učenja, razinu usvojenosti odgojno-obrazovnih ishoda i očekivanja, opseg i dubinu sadržaja učenja, strategije i aktivnosti poučavanja, kojima se žele ostvariti postavljeni ciljevi, te načine vrednovanja i ocjenjivanja ostvarenih odgojno-obrazovnih postignuća. Cilj je time svakom učeniku osigurati kvalitetno okruženje s ravnopravnim uvjetima za učenje kako bi se smanjile prepreke i individualne razlike (Eksperimentalna škola, 2023: 4), odnosno osigurale jednake mogućnosti i povećala njihova postignuća. Razina usvojenosti znanja i razvijenosti vještina, odnosno usvojenost odgojno-obrazovnih ishoda i očekivanja, provodi se vrednovanjem. Vrednovanje koje rezultira jasnim, točnim, pravovremenim i afirmativnim povratnim informacijama unaprjeđuje učenje i razvoj učenika (Smjernice za vrednovanje procesa, 2019: 16), čime im pomaže u daljnjemu učenju i motiviranju za rad, a učiteljima i stručnim suradnicima omogućuje daljnje planiranje odgojno-obrazovnih procesa. Za prikupljanje informacija o učenikovu učenju i njegovim postignućima primjenjuju se tri osnovna pristupa vrednovanju (Smjernice za vrednovanje procesa, 2019: 20): vrednovanje za učenje, vrednovanje kao učenje i vrednovanje naučenoga. Od navedenih pristupa tijekom projekta primijenjena su dva pristupa vrednovanju: vrednovanje za učenje i vrednovanje kao učenje kroz planirane i ostvarene sadržaje nastavnog predmeta Hrvatski jezik i međupredmetnih tema Osobni i socijalni razvoj, Učiti kako učiti, Građanski odgoj i obrazovanje i Uporaba informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) te njihovih odgojno-obrazovnih ishoda i očekivanja.

Ostvareni su odgojno-obrazovni ishodi nastavnog predmeta Hrvatski jezik (Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik, 2019) na način da su učenici usvojili čitanje teksta i preporučavanje sadržaja teksta služeći se bilješkama, izražavali doživljaj književnoga teksta u skladu s vlastitim čitateljskim iskustvom, objašnjavali obilježja književnoga teksta, stvaralački se izražavali potaknuti književnim tekstom, iskustvima i doživljajima te izdvajali važne podatke koristeći se različitim izvorima primjerenima dobi.

Osobni i socijalni razvoj jedna je od temeljnih kompetencija koja podrazumijeva međusobno uvažavanje i aktivno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu. Njome se potiče cjelovit razvoj učenika s ciljem izgradnje zdrave, samopouzdanе, kreativne, produktivne, proaktivne, zadovoljne i odgovorne osobe sposobne za suradnju i doprinos zajednici. Suradničkim učenjem učenici razvijaju vještine potrebne za suradnju u svim aspektima života. Uz navedenu međupredmetnu temu ostvarena su odgojno-obrazovna

očekivanja na način da su učenici razvijali osobne potencijale i komunikacijske kompetencije, suradnički učili i radili u timu te zajedništvom i pripadnošću skupini razvijali kulturni i nacionalni identitet.

Međupredmetna tema Građanski odgoj i obrazovanje usmjerena je na razvoj vještina kritičkog mišljenja na etičkim načelima, kao i na razvoj komunikacijskih vještina potrebnih za društvenu uključenost (razvoj odgovornog odnosa prema zajedničkomu dobru). Njome se učenike osnažuje i osposobljava za uspješno sudjelovanje u životu zajednice. Uz navedenu međupredmetnu temu ostvarena su odgojno-obrazovna očekivanja na način da su se učenici u svakodnevnom životu ponašali u skladu s ljudskim pravima te time sudjelovali u unaprjeđenju života i rada škole.

Poučavanjem međupredmetne teme Učiti kako učiti kod učenika je razvijan aktivan pristup i pozitivan stav prema čitanju i učenju te ih se osposobljavalo za primjenu stečenih znanja i vještina. Poticao se i interes učenika za samostalnim korištenjem različitih izvora znanja s ciljem razumijevanja bajke te poticanja samostalnog i odgovornog ponašanja u svakodnevnom životu. Uz navedenu međupredmetnu temu ostvarena su odgojno-obrazovna očekivanja na način da su učenici uz podršku učitelja ili samostalno tražili nove informacije iz različitih izvora i uspješno ih primjenjivali pri rješavanju problema, razlikovali činjenice od mišljenja te bili sposobni usporediti različite ideje. Također, učenici su na poticaj učitelja ili samostalno samovrednovali proces učenja i svoje rezultate te procjenjivali ostvareni napredak, a tijekom rada ostvarivali dobru komunikaciju s drugima, uspješno surađivali u različitim situacijama i bili spremni zatražiti i ponuditi pomoć.

Poučavanjem i učenjem potpomognutima računalima doprinosilo se razvijanju digitalne, informacijske, računalne i medijske pismenosti učenika. Time su ostvarena odgojno-obrazovna očekivanja vezana uz međupredmetnu temu Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije na način da su učenici prema savjetu odabirali odgovarajuću digitalnu tehnologiju za obavljanje zadataka, odgovorno se i sigurno koristili programima i uređajima te uz učiteljevu pomoć ili samostalno djelotvorno provodili jednostavno pretraživanje informacija u digitalnome okružju.

Projekt je planiran i ostvaren u okviru Programa redovite nastave (Program A1) i Programa potpore, potpomognutog i obogaćenog učenja (Program A2) na razrednoj razini. U Programu A1, odnosno programu redovite nastave, stručni suradnici su uz učitelje suizvoditelji odgojno-obrazovnog rada te zajedničkim aktivnostima značajno unaprjeđuju suradničke odnose i povećavaju kapacitet timskog i zajedničkog rada škole kao jednog od važnih oblika rada u Eksperimentalnom programu. U okviru Programa A2 stručni suradnici također surađuju s učiteljima u osmišljavanju i provedbi odgojno-obrazovnih aktivnosti vezanih uz jezično-čitalačku pismenost učenika. U provedbi Programa A2 stručni suradnici su i neposredni izvoditelji odgojno-obrazovnog rada radi dosezanja boljih odgojno-obrazovnih ishoda. Stoga su tijekom ostvarivanja projekta stručne suradnice bile suizvoditelji u neposrednom radu unutar Programa A1, a izvoditelji unutar Programa A2, čime su svim učenicima pružile konkretnu, prilagođenu i učinkovitu potporu, odnosno obogaćivanje korištenjem raznovrsnih aktivnosti i oblika rada. Time su zadovoljene višestruke učeničke

potrebe svih učenika među kojima i učenika s posebnim potrebama. U neposrednom radu s učenicima s teškoćama primijenjeni su različiti edukacijsko-rehabilitacijski postupci (Smjernice za rad s učenicima s teškoćama, 2021), čime su uvažavane njihove teškoće čitanja i učenja, kao i održavanje pažnje i koncentracije. S darovitim učenicima u neposrednom radu (Smjernice za rad s darovitom djecom i učenicima, 2022) koristili su se metodički oblici obogaćivanja sadržaja (individualizirani postupci) kojim su uvažane njihove sposobnosti i interesi. Učenici su sadržaje usvajali korištenjem različitih specifičnih kognitivnih strategija učenja: prije čitanja (izvlačenjem pojmova vezanih uz djelo i osmišljavanjem izreka), tijekom čitanja (odgovaranjem na pitanja, dopunjavanjem podataka, traženjem i označavanjem novih informacija korištenjem različitih izvora znanja) i nakon čitanja određenog teksta (određivanjem razine razumijevanja i pamćenja obrađenih sadržaja). Uz kognitivne strategije učenja korišteni su i ostali edukacijsko-rehabilitacijski postupci, kao što su: poticanje praktičnih kompetencija (izradom likovnog uratka), poticanje perceptivno-motoričkog razvoja (izradom društvenih igara), poticanje osobnog i socijalnog razvoja (stvaranjem ugodnog radnog ozračja), kao i poticanje razvoja samoprovjere (korištenjem aplikacije Lexie (2024) i sudjelovanjem u kvizu primjenom IKT-a). Navedeni postupci kod učenika su poticali različita razvojna područja i time utjecali na stvaranje suradničke atmosfere.

Na kraju projekta u ožujku 2024. godine provedena je evaluacija ispunjavanjem listića kojim su prikupljene povratne informacije vezane uz kognitivno i afektivno područje. Listiće su ispunili svi učenici koji su sudjelovali u projektu (N=45). Evaluacijski listić sadržavao je pitanja o zadovoljstvu ostvarivanjem osobnih rezultata rada, zadovoljstvu zajedničkim čitanjem naglas te objašnjenjem navedenih odgovora. Također, učenici su u evaluacijskom listiću ocijenili međusobnu suradnju i atmosferu u školskoj knjižnici te navodili aktivnosti koje su im se posebno svidjele tijekom ostvarivanja projekta. Učenici su izrazili zadovoljstvo ostvarivanjem osobnih rezultata, mnogo su naučili, usvojili nove riječi, surađivali i zabavili se. Većina učenika također je izrazila zadovoljstvo zajedničkim čitanjem naglas radi razvijanja vještina čitanja, slušanja, razumijevanja i zapamćivanja priče te uspoređivanja svog čitanja u odnosu na vršnjake (samovrednovanje). Na taj način razvijali su različite strategije čitanja s ciljem razumijevanja pročitano. Projekt su procijenili poučnim, korisnim i zabavnim jer su lektiru radili na drugačiji i njima zanimljiviji način te su iskazali želju za sličnim načinima rada i ubuduće.

4. Provedba projekta

Neposredan rad s učenicima započeo je najavom provođenja projekta i korištenja različitih strategija čitanja i učenja. Od strategija prije čitanja korištena je aktivnost izvlačenja listića s pojmovima vezanim uz djelo radi poticanja učenika na osmišljavanje izreka. Izrekama, kao izvrsnoj potvrdi vrijednosnih sustava koji izražavaju odnos čovjeka prema životu (Visinko, 2014: 170), učenike se uvodilo u temu te su nastali uradci poput „Poštenje i dobrota su pola života!“ i „Ljubav je topla poput vatre.“ Nakon čitanja nastalih uradaka učenici su upoznali

životopis Ivane Brlić-Mažuranić radi razvijanja interesa za književnu kulturnu baštinu. Pritom su bili upućivani na korištenje različitih izvora znanja u tiskanom i digitalnom obliku. Najvažnije informacije o životu i djelu autorice navodili su i usmeno.

Od strategija tijekom čitanja u radu su korištene: usmjereno čitanje naglas, interpretativno čitanje teksta, čitanje s razumijevanjem i rad na tekstu. U usmjerenom čitanju teksta naglas lektirnog djela sudjelovali su svi učenici pri čemu im je pažnja zadržavana nepravilnim redoslijedom čitanja. Učenici s teškoćama po potrebi su koristili i asistivnu tehnologiju za lakše čitanje, razumijevanje i učenje (aplikacija Lexie). Nakon uvođenja u temu i interpretativnog čitanja teksta po odlomcima učenike se poticalo na recepciju djela (izražavanjem zapažanja, stavova i doživljaja), odnosno razumijevanje pročitano. U svom radu Visinko navodi kako je razumijevanje pročitano rezultat trointerakcijskoga komunikacijskog čina u kojemu sudjeluju autor teksta, tekst i čitatelj (učenik) sa svim svojim čitateljskim, jezičnim i životnim iskustvima te stečenim znanjem iz različitih područja. Također, Visinko tvrdi (2014: 170) da što su stupanj i bogatstvo tih iskustava i znanja veći, to se kod čitatelja, odnosno učenika, razumijevanje pročitano ostvaruje brže i kompleksnije. Stoga su s ciljem što uspješnijeg razumijevanja pročitano, uz suradničko učenje, korištene raznovrsne strategije poput: odgovaranja na pitanja, pregledavanja teksta, predviđanja razvoja događaja, prepoznavanja glavnih ideja, izvođenja zaključaka te sažimanja teksta. U radu je izmjenjivano pisano i usmeno izražavanje učenika. Pisano su se izražavali rješavanjem individualiziranih listića te pokazali razumijevanje sadržaja i ključnih pojmova, a usmeno navođenjem glavnih ideja odlomaka. Navedene glavne ideje potkrijepili su pronalaženjem i čitanjem naglas ključnih rečenica u tekstu. Razvoj događaja predviđali su pisanim izražavanjem razvijajući pritom maštu i kreativnost te je kod drugih učenika poticali čitanjem vlastitih uradaka naglas. Primijenjena je i strategija suradničkog učenja pružanjem međusobne podrške (vršnjačkom pomoći) čime je svaki učenik imao priliku pomoći drugom učeniku te tako razvijati kognitivne, socioemocionalne i psihomotoričke kompetencije.

Od strategija nakon čitanja korišten je vođeni razgovor uz postavljanje problemskih pitanja. Time se učenike poticalo na izražavanje mišljenja i povezivanja s vlastitim iskustvima (kritičkim promišljanjem). Nakon gledanja crtanog filma istoimeni crtani film usporedili su s knjigom te navodili sličnosti i razlike. Uzimajući u obzir različite mogućnosti učenika, kao i načine njihova učenja, u radu su korištene i različite auditivne didaktičke tehnike. Stoga su pri upoznavanju portala eLektire informirani o različitim mogućnostima formata za čitanje, slušanje i preuzimanje djela koje portal nudi (građe lagane za čitanje, Brailleovog pisma, PDF i *online* oblika) čime je svakom učeniku osiguran dodatan izvor učenja, odnosno omogućena prilagodba okruženja za učenje. Ključan dio pročitane bajke poslušali su i u izvedbi profesionalnog glumca. Nakon zvučnog zapisa upoznali su i Hrvatski jezični portal. Njegovim korištenjem saznali su kako je autorica inspiraciju za svoj rad pronalazila u slavenskoj i hrvatskoj mitologiji. Uz značenja imena likova iz slavenske mitologije, poput Stribora, Malika i Domaćih, kao i lika nastalog pretvorbom životinje u čovjeka (djevojke-guje), spoznali su kako je autorica likove preoblikovala u simbole pravde, istine, ljepote, zla, zavisti, dobrote i prijateljstva (Skok, 2007: 101). Time je kod učenika potican razvoj općeljudskih vrijednosti i

emocija te omogućena recepcija i percepcija stvarnog svijeta. Prilikom korištenja portala učenike se također prema potrebi usmjeravalo na međusobnu suradnju i pružanje podrške pri korištenju dodatnih izvora učenja. Na taj način poticano je razvijanje samoreguliranog učenja kod svakog učenika, kao i razvijanje vještina potrebnih za suradnju u različitim aspektima svakodnevnog života.

Sistematizacija obrađenih sadržaja provedena je *online* kvizom izrađenim u mrežnom alatu Kahoot koji je pobudio natjecateljski duh i pozornost učenika (primjenom jednostavne samoprovjere igrifikacijom; vrednovanje za učenje). Uvođenje IKT-a (digitalnih alata) pozitivno je utjecalo na njihovu motivaciju, ponavljanje sadržaja i praćenje osobnog napretka (samovrednovanje; vrednovanje kao učenje).

U završnici projekta učenici su se stvaralački izražavali osmišljavanjem i izradom društvenih igara uz lektirno djelo (izradom memorijskih kartica za igru Memory, izradom kartica s arhaizmima za igru Vješala, osmišljavanjem asocijacija za istoimenu igru te izazova za igre Zmije i Ljestve). Igranje društvenih igara na razini četvrtog razreda unutar i između razrednih odjela doprinijelo je razvijanju suradničkih odnosa te su učenici u ugodnom ozračju ostvarili svoje želje, potrebe i potencijale. Nakon igara bajku su uprizorili i kazalištem sjena čime je poticano njihovo kreativno i kritičko razmišljanje i izražavanje. Povezivanjem govora i pokreta stjecali su nova znanja i iskustva te razvijali komunikacijske i socijalne vještine.

5. Zaključak

Školska knjižnica, kao središte učenja i poučavanja, ujedno je i mjesto pružanja podrške u neposrednom odgojno-obrazovnom radu škole koje učenicima omogućuje stjecanje kompetencija za cjeloživotno učenje, razvija njihovu maštu i kreativnost (IFLA-ine smjernice za školske knjižnice, 2016: 19) te potiče društvenu uključenost. Važna je i nezaobilazna njezina uloga i u poticanju jezično-čitalačke pismenosti što potvrđuje projekt „Čitajmo naglas, čitajmo zajedno!“ ostvaren timskim radom i kreativnom suradnjom učitelja i stručnih suradnica – knjižničarke i edukacijske rehabilitatorice. Različitost profesionalnih kompetencija pridonijela je osmišljavanju raznovrsnih aktivnosti u provedbi projekta, pripremi brojnih nastavnih sredstava i pomagala, primjeni suvremenih strategija čitanja i učenja, metoda i oblika rada, digitalnih alata, kao i pružanju podrške svim učenicima korištenjem različitih individualiziranih postupaka. Navedeno je pridonijelo ostvarivanju svih planiranih odgojno-obrazovnih ishoda i očekivanja vezano uz nastavni predmet Hrvatski jezik i međupredmetnih tema Učiti kako učiti, Osobni i socijalni razvoj, Građanski odgoj i obrazovanje te Uporaba informacijske i komunikacijske tehnologije. Obrada lektirnog djela na drugačiji način, primjena IKT-a i korištenje različitih izvora znanja rezultirali su boljim razvojem čitalačkih vještina učenika, razumijevanjem pročitana, razvijanjem kritičkog mišljenja, kao i poticanjem interesa učenika za izvanškolsko čitanje. Školska knjižnica je suradnjom i timskim radom stručnih suradnica i učitelja Programom A1 i Programom A2 poticala jezično-čitalačku

pismenost, društvenu uključenost i osobni razvoj učenika te time unaprijedila poučavanje i učenje stvarajući jednake mogućnosti za sve.

Literatura

1. Eksperimentalni program „Osnovna škola kao cjelodnevna škola: Uravnotežen, pravedan, učinkovit i održiv sustav odgoja i obrazovanja (2023) *Ministarstvo znanosti i obrazovanja* [MZO]. Dostupno na: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/OsnovneSkole/Cjelodnevna-skola/Eksperimentalni-program-Osnovna-skola-kao-cjelodnevna-skola.pdf> [05.09.2023.]
2. Gabelica, M. i Težak, D. (2017) *Kreativni pristup lektiri*. Zagreb: Učiteljski fakultet.
3. *IFLA-ine smjernice za školske knjižnice* (2016) Schultz-Jones, B. i Oberg, D. (ur.) Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
4. Kurikulum za nastavni predmet Hrvatski jezik za osnovne škole i gimnazije u Republici Hrvatskoj (2019) *Narodne novine* 10, 215. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_215.html [05.09.2023.]
5. *Omoguru* (2024) Lexie aplikacija za ugodno čitanje i učenje. Dostupno na: <https://www.omoguru.com/hr/lexie-app/> [05.09.2024.]
6. Skok, J. (2007) *Književno djelo Ivane Brlić Mažuranić: književnopovijesna interpretacijska studija*. Varaždinske Toplice, Tonimir.
7. Smjernice za rad s darovitom djecom i učenicima (2022) *Ministarstvo znanosti i obrazovanja* [MZO] Dostupno na: <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Publikacije//Smjernice-za-rad-s-darovitom-djecom-i-ucenicima.pdf> [05.09.2024.]
8. Smjernice za rad s učenicima s teškoćama (2021) *Ministarstvo znanosti i obrazovanja* [MZO]. Dostupno na: <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje//Smjernice%20za%20rad%20s%20ucenicima%20s%20teskocama.pdf> [05.09.2023.]
9. Smjernice za vrednovanje procesa i ostvarenosti odgojno-obrazovnih ishoda u osnovnoškolskome i srednjoškolskome odgoju i obrazovanju (2019) *Ministarstvo znanosti i obrazovanja* [MZO]. Dostupno na: <https://mzom.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/PristupInformacijama/eSavjetovanja-2019/Smjernice%20za%20vrednovanje%20processa%20i%20ostvarenosti%20odgojno-obrazovnih%20ishoda%20-%20eSavjetovanje%204-12-2019.pdf> [05.09.2023.]
10. Visinko, K. (2014) *Čitanje: poučavanje i učenje*. Zagreb: Školska knjiga.

„Bibliovrtuljak“: knjižnični inkluzivni program Dječjeg odjela i Odjela za odrasle Narodne knjižnice Petar Preradović Bjelovar / Bibliocarousel: Inclusive library program of the Children's Department and Department for Adults of the Bjelovar Petar Preradović Public Library

Branka Mikačević, knjižničarka

Narodna knjižnica „Petar Preradović“ Bjelovar

branka.mikacevic@knjiznica-bjelovar.hr

Marija Ježek Ivanović, knjižničarka

Narodna knjižnica „Petar Preradović“ Bjelovar

marija.jezek@knjiznica-bjelovar.hr

Prikaz / Review paper

Sažetak

Osnovna postavka od kojih narodne knjižnice polaze prilikom kreiranja knjižničnih programa i usluga jest da one, prema „IFLA-inim smjernicama za narodne knjižnice“ (2011), trebaju biti na raspolaganju svim članovima zajednice u kojoj djeluju, pa tako i osobama s invaliditetom. Knjižnične usluge koje pridonose socijalnoj inkluziji imaju dugogodišnju tradiciju u hrvatskom knjižničarstvu, što je vrlo aktualna tema jer knjižničari nastoje programe i usluge učiniti kvalitetnijim za dobrobit korisnika.

U radu ćemo predstaviti „Bibliovrtuljak“, knjižnično-inkluzivni program Dječjeg odjela i Odjela za odrasle Narodne knjižnice „Petar Preradović“ Bjelovar koji se provodi od 2023. godine u suradnji s Udrugom OSIT (Udrugom osoba s intelektualnim teškoćama) i Domom za odrasle Bjelovar dva puta mjesečno. U radu će se iznijeti pregled projekata i aktivnosti koje se provode u okviru programa „Bibliovrtuljak“. U knjižnici se nastoji osobe s raznovrsnim teškoćama i potrebama uključiti u aktivnosti s drugim sudionicima i korisnicima radi njihovog zajedničkog druženja, prihvaćanja, uvažavanja i učenja.

Ključne riječi: aktivnosti, Bibliovrtuljak, intelektualne teškoće, socijalna inkluzija

Abstract

The basic premise from which libraries start when creating library programs and services is that, according to the *IFLA Public Library Service Guidelines*, libraries should be available to all members of the community in which they operate, including persons with disabilities. Library services that contribute to social Inclusion have a long tradition in Croatian

librarianship, and they are a very current topic because librarians are striving to make programs and services of higher quality for the benefit of their users.

In this paper, we will present *Bibliocarousel* (Cro. Bibliovrtuljak), an inclusive library program of the Children's Department and Department for Adults of the Bjelovar Petar Preradović Public Library, which has been implemented since 2023 in cooperation with the Bjelovar OSIT Association (Association of Persons with Intellectual Disabilities) and the Bjelovar Home for Adults twice a month. The paper will include an overview of the projects and activities that are carried out as part of the *Bibliocarousel* program in the Bjelovar Petar Preradović Public Library. The library strives to include people with various difficulties and needs in activities with other participants and users for the sake of their mutual association, acceptance, appreciation, and learning.

Keywords: activities, Bibliovrtuljak - Bibliocarousel, intellectual disabilities, social inclusion

1. Uvod

Kako narodna knjižnica ima važnu ulogu u promicanju društvenog i osobnog razvoja, ona pozitivno djeluje na promjene u lokalnoj zajednici. Svojim uslugama i programima aktualnim i potencijalnim korisnicima obogaćuje i osobni život. Knjižnica surađuje s brojnim ustanovama i udrugama pa se tako uključuje u sve društveno-socijalne procese.

Narodna knjižnica „Petar Preradović” Bjelovar i njezini djelatnici kreiraju usluge imajući na umu razne korisničke skupine te tako nastoje i kreirati sadržaje. Kod provođenja sadržaja knjižničari se rukovode i pritom ne zaboravljaju na jedno od temeljnih ljudskih prava – pravo na različitost. Prihvatanje različitosti i razumijevanje ljudskih prava temelj su kvalitetnijeg života cijele društvene zajednice. Osobe s invaliditetom posebna su korisnička skupina koju se nastoji uključiti u razne knjižnične aktivnosti te ih doživljavati kao ravnopravne sudionike u društvenoj i kulturnoj sredini. Narodna knjižnica „Petar Preradović” Bjelovar svojim uslugama, programima i projektima pristupačna je i dostupna širokom spektru korisnika, a o tome govore i podaci da već niz godina surađuje s Centrom za odgoj, obrazovanje i razvojnu podršku Bjelovar (ranije V. osnovna škola Bjelovar) – školom za djecu s većim intelektualnim teškoćama, ali i udrugama kao što su Udruga slijepih Bjelovar, Udruga osoba s intelektualnim teškoćama OSIT, Udruga osoba oštećenog sluha Bjelovarsko-bilogorske županije, Udruga za autizam, Odjelom za pedijatriju Opće bolnice „Dr. Anđelko Višić” Bjelovar, Udrugom Iris itd. Dječji odjel Knjižnice za djecu i roditelje, odgojitelje, učitelje i stručne suradnike organizira nekoliko knjižničnih programa sa sadržajima za korisnike koji imaju određene teškoće:

Slušam, govorim, čitam program je verbotonalnih radionica za poticanje slušanja, govora i čitanja koje se provode po verbotonalnoj metodi kroz igru i raznovrsne aktivnosti s naglaskom na razumijevanju pročitano tekst.

Program **Vau, vau priče** pokrenut je u suradnji s Natašom Brekalo, učiteljicom III. osnovne škole Bjelovar i njezinim terapijskim psom Lunom. Provodi se dva puta mjesečno u vrijeme trajanja programa Igraonice.

Govorimo znakovni – ciklus 4 radionice program je za učenje hrvatskog znakovnog jezika namijenjen djeci, roditeljima, učiteljima, asistentima i komunikacijskim posrednicima, svim zainteresiranim osobama, posebno onima oštećenog sluha, a provodi se u suradnji s Udrugom osoba oštećenog sluha Bjelovarsko-bilogorske županije. To su radionice koje se kreiraju prema dogovoru sa školama i vrtićima, a radionice traju po jedan školski sat.

Peta u dječjoj knjižnici program je u suradnji s Centrom za odgoj, obrazovanje i razvojnu podršku Bjelovar (do 2023. godine V. osnovna škola Bjelovar). Osnovna karakteristika ovog projekta je inkluzija jer se učenici s poteškoćama uključuju u stalne aktivnosti Dječjeg odjela zajedno s drugom djecom. Ove radionice bile su polazište za kreiranje novog knjižničnog programa „Bibliovrtuljak“ koji je namijenjen odraslim osobama s intelektualnim teškoćama, osobama starije dobi i osobama s mentalnim smetnjama.

2. O knjižnično-inkluzivnom programu „Bibliovrtuljak“

„Bibliovrtuljak“ je knjižnično-inkluzivni program Dječjeg odjela i Odjela za odrasle Narodne knjižnice „Petar Preradović“ Bjelovar koji se provodi od 2023. godine u suradnji s Udrugom OSIT (Udrugom osoba s intelektualnim teškoćama) i Domom za odrasle Bjelovar dva puta mjesečno. S korisnicima udruge OSIT na svaku radionicu dolaze dvije radne terapeutkinje, kao i s korisnicima Doma za odrasle Bjelovar. Program se provodi u prostoru Knjižnice na Odjelu za odrasle gdje je osiguran slobodan pristup knjižnoj građi i policama te na taj način članovi spomenutih ustanova nisu izolirani od pogleda drugih korisnika koji se nalaze u Knjižnici. Ovaj program mediji često poprate, čime je vidljiva pristupačnost Knjižnice i kreiranje knjižničnih programa za dobrobit cijele lokalne zajednice. Program „Bibliovrtuljak“ spominje se u više medija (OSIT Bjelovar, 2023; Moj portal, 2023.; Bjelovar Info, 2023.; Autorizirano.hr, 2024.).

Također, ovisno o interesu, knjižničarke odlaze u prostorije Udruge OSIT i u Dom za odrasle Bjelovar. Aktivnosti pripremaju knjižničarke u suradnji sa stručnim suradnicima već spomenutih ustanova. Aktivnosti na programu koje se provode su tematske, spoznajne i interaktivne.

Prema „Smjernicama za knjižnične usluge za bolničke pacijente, starije osobe i osobe s posebnim potrebama u ustanovama za trajnu skrb i smještaj“ (2009) osnovno je pravilo za pružanje knjižničnih usluga starijim osobama uočavanje činjenice da većina tih osoba predstavljaju pojedince kakvi su bili tijekom cijelog svog životnog vijeka. Primjerice, osobe koje vole učiti, učiti će i dalje, proučavati područja koja su ih prije zanimala. Kod kreiranja radionica za korisnike Doma za odrasle Bjelovar knjižničarke odabiru literaturu koja zanima sudionike programa „Bibliovrtuljak“. Najčešće su to priče iz različitih krajeva svijeta, poezija,

usmene predaje i legende. Knjižničarke se rukovode navedenim Smjernicama (2009) te imaju na umu da za starije osobe odabiru građu koja potiče i podržava osobne interese, služi kao nadoknada tjelesnim i mentalnim ograničenjima, nadopunjuje specifične terapije i aktivnosti te pruža mogućnosti za različite razine čitateljskih sposobnosti.

Već tradicionalna aktivnost koju knjižničarke provode je sudjelovanje u Međunarodnom danu darivanja knjigom koji se svake godine obilježava 14. veljače. Sve prikupljene knjige, slikovnice, enciklopedije, crtane i igrane filmove te društvene igre organizirano odnose u spomenute ustanove, ali i ostale ustanove za korisnike u posebnim uvjetima, primjerice Odjel za pedijatriju bjelovarske bolnice, Udrugu slijepih Bjelovar, Udrugu osoba oštećenog sluha Bjelovarsko-bilogorske županije, Udrugu za autizam, Udrugu Iris – Sigurnu kuću, pedijatrijske i stomatološke ordinacije i sl.

2. 1. Ciljevi programa „Bibliovrtuljak“

Cilj programa „Bibliovrtuljak“ je uključivanje osoba s intelektualnim teškoćama i mentalnim oštećenjima u redovite programe knjižnice.

Višestruki ciljevi ovog programa su: poticanje razvoja identiteta kako bi korisnici ovog programa osjetili podršku i povezanost s knjižničnim osobljem, ali i međusobno jedni s drugima; poticanje suradničkog ponašanja; poticanje pozitivnih stavova i odnosa prema sebi i okolini u kojoj se radionice održavaju; poticanje kreativnosti u različitim oblicima izražavanja i stvaranja s obzirom na mogućnosti i sposobnosti te poticanje socijalnih i komunikacijskih vještina koje su itekako bitne za sve aktivnosti koje se provode tijekom programa. Komunikacija ima ključnu ulogu između samih korisnika i voditelja programa. Svaki sudionik komunicira na sebi svojstven način, bilo verbalno, bilo neverbalno, gestom, pokretom ili mimikom. Nadalje, ciljevi su i prosocijalno ponašanje, poticanje pozitivne slike o sebi i drugima i osvještavanje te prihvatanje različitosti, tolerancija, međusobna suradnja, prihvatanje tuđeg mišljenja i viđenja, njegovanje prijateljstva, prepoznavanje pažljivog ponašanja u nepoznatoj okolini.

2. 2. Korisnici knjižnično-inkluzivnog programa „Bibliovrtuljak“

Udruga OSIT

Na službenim stranicama Udruge osoba s intelektualnim teškoćama Bjelovar (OSIT) navodi se da je nestranačka, neprofitna i nevladina udruga osnovana 1961. godine. Jedan od glavnih ciljeva Udruge je aktivno djelovanje u poboljšanju kvalitete življenja osoba s intelektualnim teškoćama i njihovih obitelji, s naglaskom na prevenciji institucionalizacije te omogućavanje što dužeg boravka osobe s intelektualnim poteškoćama u krugu svoje obitelji. Isto tako, cilj rada s roditeljima i ostalim članovima obitelji je da se bolje shvati i olakša životna situacija, racionalnije prihvati uloga u njoj, uloga ostalih članova obitelji, složenost rješavanja problema, specifičnost izražavanja i zadovoljavanja potreba svog člana. Udruga je mjesto gdje

roditelji i ostali članovi obitelji mogu razgovarati o različitim problemima, iznoseći svoja iskustva, razmjenjivati mišljenja s drugim roditeljima, ali i stručnim osobama: edukacijskim rehabilitatorima, socijalnim radnicima, psiholozima, radnim terapeutima, pravnicima i slično.

Rad Udruge najviše je uočljiv kroz organiziranje raznih radionica za edukaciju osoba s intelektualnim poteškoćama, a one se mogu podijeliti na:

1. Radionice vezane uz usvajanje i razvijanje osnovnih socijalnih navika i praktičnih vještina – cilj radionica je promjena dosadašnjih radnih navika i stereotipnih ponašanja, ali i razviti bolju komunikaciju između članova i zajednice.
2. Kreativne radionice – kroz učenje pripreme jednostavnih jela, izrađivanja predmeta od drveta, stakla ili gline razvija se kreativnost.
3. Radionice sportsko-rekreacijskih aktivnosti – učenje raznih sportskih igara, razvoj motorike i održavanja kondicije, organiziranje izleta i posjeta izložbama i predavanjima u gradskim kulturnim ustanovama. Prema Radišić et al. (2016) tjelesna aktivnost ponajprije pruža psihomotorni oblik terapije, a zatim i rekreativni aspekt kvalitetnog načina provođenja slobodnog vremena koji je dominantan kod zdravih osoba. Programi vježbanja za osobe s invaliditetom trebali bi imati poseban značaj i podršku od šire društvene zajednice.
4. Organizacija druženja – osobito je važna suradnja s ostalim udrugama i organizacijama civilnog društva.
5. Organizacija i provođenje *online* radionica – nakon pandemije bolesti COVID-19, zaposlenici OSIT-a osmislili su razne *online* radionice kako bi omogućili svojim korisnicima brz i dostupan kanal za druženje i nastavak pružanja socijalnih usluga.

Sve radionice, aktivnosti i predavanja članovi OSIT-a redovito objavljuju na svojim internetskim stranicama i društvenim mrežama, a početkom 2024. godine započeli su i publiciranje časopisa „Snaga različitosti“ u kojem se nalaze članci o programima Udruge.

Dom za odrasle osobe Bjelovar

Na mrežnim stranicama Doma za odrasle osobe Bjelovar ističe se da je osnovan davne 1969. godine kao tadašnji Dom penzionera i odraslih nemoćnih osoba Bjelovar. Od tada do današnjeg dana nekoliko puta mijenja svoj naziv i osnovnu djelatnost. Dom za odrasle osobe Bjelovar pruža socijalne usluge odraslim osobama s mentalnim oštećenjima te osobama koje imaju višestruka oštećenja zdravlja kojima nije potrebno bolničko liječenje, a skrb im se ne može pružiti u vlastitoj obitelji ili osigurati na drugi način.

Djelatnost Doma obuhvaća pružanje sljedećih socijalnih usluga: usluge smještaja, usluge poludnevnog boravka, usluge cjelodnevnog boravka, usluge organiziranog stanovanja uz sveobuhvatnu podršku, usluge organiziranog stanovanja uz svakodnevnu intenzivnu podršku, usluge organiziranog stanovanja uz svakodnevnu kratkotrajnu podršku, usluge organiziranog stanovanja uz povremenu podršku, usluge pomoći u kući, usluge individualne psihosocijalne

podrške u obitelji, usluge individualne psihosocijalne podrške kod pružatelja usluge kao i usluge grupne psihosocijalne podrške kod pružatelja usluge.

Osim navedenog, Dom može obavljati i druge djelatnosti koje služe obavljanju osnovne djelatnosti u svrhu radne terapije korisnika (izrada ručnih radova, ukrasnih predmeta, uzgoj biljaka i sl.). Također, Dom može organizirati posuđivanje kreveta i invalidskih pomagala, kao i pomoć osobama s invaliditetom.

2. 3. Radionice programa „Bibliovrtuljak“

SOS knjižničar – u okviru ovog programa omogućene su besplatne edukacije korisnika o osnovama korištenja informacijsko-komunikacijskih pomagala, kao što su korištenje računala i pametnih telefona te besplatnih komunikacijskih platformi, poput aplikacija Viber, WhatsApp, Zoom, Skype, Google duo, Facebook Live ili nekih drugih. SOS knjižničar obuhvaća i pomoć korisnicima na Studijskom odjelu u korištenju usluga (sustava) e-Građani.

KREA(R)TIVA je program s ciljem pružanja podrške, poticanja kreativnosti i aktivnog uključivanja mladih u kulturnu scenu Bjelovara. Knjižnica ovim programom mladim umjetnicima i umjetnicima s formalnim obrazovanjem, kao i amaterima, pruža prostor za predstavljanje, stručnu podršku i vidljivost u medijima i društvenim mrežama Knjižnice (strip).

Umjetnička forma **Blackout poezija** spaja kolažnu (reciklirajuću), likovnu i pjesničku komponentu u novu formu. Recikliraju se riječi, sintagme i cijeli stihovi ili rečenice iz već postojećih (i često nepjesničkih) tekstova kako bi se stvorila nova smislena umjetnička cjelina. Naziv *blackout* (zacrtnjenje) dolazi od prepoznatljivog izgleda ovakve umjetničke cjeline. *Blackout* pjesma stvara se na način da se uzme stranica nekog već postojećeg teksta (proze, poezije ili publicistike), a zatim se u tom tekstu odabiru riječi koje će činiti novu cjelinu dok se ostatak riječi zacrnjuje ili precrtava (najčešće markerom). Pri stvaranju nove pjesme ne dodaju se nove riječi i slova, već se koriste postojeći tekstualni elementi. Moguće je spajati dijelove različitih riječi, riječi iz različitih rečenica ili cijele rečenice izvučene iz prvotnog konteksta.

Na službenoj stranici Knjižnice navode se edukativne radionice u okviru programa Zelene knjižnice pod nazivom **Zazeleni se**, a koje imaju za svrhu poticanje zelene pismenosti. Program objedinjuje sve aktivnosti Knjižnice čiji je cilj promicanje održivog razvoja i zaštite okoliša, a u provedbi sudjeluju gradske i županijske institucije, vrtići i škole. Prvenstveno je usmjeren na osvještavanje građana o važnosti održivog razvoja te pružanje edukativnih i kreativnih aktivnosti za sve dobne skupine. Organiziraju se radionice i predavanja, potom izrađuju virtualne i fizičke izložbe, održavaju se projekcije filmova tematski vezanih uz ekologiju, održivi razvoj i recikliranje. Posebno se želi ukazati na važnost uloge knjižnica u pružanju edukativnih sadržaja za građane i promicanje održivog razvoja.

Bajkovita škrinja priča Ivane Brlić-Mažuranić su zabavno-edukativne radionice na kojima knjižničarke predstavljaju lik i djelo Ivane Brlić-Mažuranić, nakon čega se čitaju i pripovijedaju priče. U škrinji priča nalazi se mnogo zadataka koje korisnici trebaju riješiti.

Jedna od aktivnosti je i obilježavanje **Dana Grada Bjelovara** te **Dana bjelovarskih branitelja** 29. rujna. Riječ je o najznačajnijem datumu u novijoj bjelovarskoj povijesti kada je 1991. godine grad oslobođen od neprijateljske vojske. Kao Dan Grada Bjelovara, Odlukom Gradskog vijeća, 29. rujna obilježava se od 1996., a od 2007. godine i kao Dan bjelovarskih branitelja. U proslavu Dana grada uključuju se sve kulturne institucije Grada kroz svoje manifestacije i programe. Jedna od tema programa bila je proslava Dana grada Bjelovara. U goste je pristigao Slaven Klobučar, bjelovarski pjesnik i novinar. Kroz zajedničko druženje članovi Udruge OSIT i korisnici Doma za odrasle osobe napisali su pismo i pjesme svome gradu. Klobučar je pročitao svoje pjesme posvećene Bjelovaru, a kasnije je svatko kroz razgovor rekao što voli u svome gradu. U okviru teme i obilježavanja Dana grada Bjelovara knjižničarke su pročitale taktilnu slikovnicu „Gledam, slušam i osjećam Bjelovar“ (Mikačević i Blažeković, 2022.) koja je nastala uoči Dana grada Bjelovara. Autorice Šupe i Milković u članku „Kako napraviti taktilnu slikovnicu za slijepu i slabovidnu djecu“ navode da je taktilna slikovnica na neki način prilagođena knjiga u kojoj su osim teksta prilagođene i slike. Taktilna slikovnica bogat je izvor taktilnih poticaja što je itekako preporuka i velika korist za osobe s intelektualnim i drugim teškoćama.

Grad Bjelovar je multikulturalna sredina, a prema posljednjem popisu stanovništva 2021. godine ima 36 316 stanovnika, od toga su većina Hrvati sa 93,06 %. Ostatak stanovništva su pripadnici nacionalnih manjina (Državni zavod za statistiku, 2024). Od 22 registrirane manjine u Hrvatskoj, u Bjelovaru žive pripadnici čak 21. To je podatak koji potvrđuje multikulturalnost u Gradu, ali i toleranciju kojoj zajednica teži. Među najbrojnijim pripadnicima su Srbi, Romi, Česi i Mađari. Kao jedna od najaktivnijih manjinskih udruga u kulturi je Češka obec Bjelovar. Sa željom popularizacije kulturne i gastronomske tradicije nacionalnih manjina, osmišljena je manifestacija **Večer nacionalnih manjina**. Ona se održava svake godine od 2007. godine, posljednju subotu u studenom, a o popularnosti manifestacije govori i činjenica da se manifestacija nakon tri godine preselila iz malog Doma kulture u mnogo veći prostor Dvorane europskih prvaka. Povodom održavanja Večeri nacionalnih manjina tema jedne od tematskih radionica bila je Republika Češka. Uz pomoć Miruške Lončar, predsjednice Češke obeci Bjelovar, na radionici su korisnici mogli čuti pjesmicu na češkom jeziku, potom tu istu prevedenu na hrvatski jezik. Nakon razgovora o Češkoj, češkoj kulturi, nošnjama i hrani, napravljen je plakat koji su članovi mogli ponijeti u svoju udrugu te pokazati ostalim članovima što su taj dan naučili.

Razne radionice osmišljene su tematski povodom obilježavanja raznih blagdana i prigodnih datuma poput Božića, Svetog Nikole, Uskrsa, Dana planeta Zemlje, Dana vatrogasaca, maškara, Valentinova. Kroz svaku od tih radionica potiču se čitanje priča, slušanje te kreativnost i izrada raznih plakata, slikopriča, haiku-pjesama, samostalnih radova i malih umjetničkih djela.

Slika 1. *Blackout* poezija s korisnicima iz Doma za odrasle Bjelovar

Slika 2. Knjigovježbe s Ositovcima

3. Evaluacija programa

Od početka 2023. godine kontinuirano se i redovito održavaju radionice. Tako je s Domom za odrasle Bjelovar održano 10 radionica u 2023. godini, a s udrugom OSIT 18 radionica. Sveukupno je sudjelovalo 175 korisnika. Od početka siječnja do listopada 2024. godine s udrugom OSIT održano je 15 radionica, a s Domom za odrasle osobe Bjelovar 7 radionica. Sudjelovalo je sveukupno 217 korisnika. Voditeljicama programa u planu je u narednom razdoblju napraviti detaljniju evaluaciju programa kroz razgovor s korisnicima i radnim terapeutkinjama koje sudjeluju u programu. Evaluacija će omogućiti bolji i kvalitetniji plan i program za narednu suradnju. Iz evidencije evaluacijskih listića na pitanje: „Što vam se najviše svidjelo na radionici?“, evidentirani su odgovori korisnika:

„...topla atmosfera i novo iskustvo...“

„...druženje s ekipom...“

„...sviđa mi se kreativno izražavanje, čitanje poezije, stručnost brižnih voditeljica...“

„...sve mi je bilo super, čitanje knjižničarki, društvo...“

4. Zaključak

Kroz promicanje društvenog i osobnog razvoja, knjižnica doista ima važnu ulogu u zajednici te pozitivno djeluje na promjene. Uslugom knjižnično-inkluzivnog programa „Bibliovrtuljak“ za osobe s invaliditetom Narodna knjižnica „Petar Preradović“ pokazuje pozitivan primjer uključivanja tih osoba kao ravnopravnih članova u zajednici. Svako prihvaćanje različitosti i razumijevanje ljudskih prava temelj je kvalitetnijeg života cijele društvene zajednice. Usluge programa „Bibliovrtuljak“ koristila je većina korisnika Udruge OSIT i Doma za odrasle osobe. Tijekom provedbe programa, kroz mnoge formalne i neformalne razgovore, očigledno je poboljšanje motoričkih i socijalnih vještina korisnika. No, za točnije podatke potrebno je napraviti detaljnu evaluaciju programa, koja je u planu.

Narodna knjižnica „Petar Preradović“ Bjelovar svojim je uslugama, programima i projektima pristupačna i dostupna najširem spektru korisnika, o čemu govore i podaci da niz godina surađuje s kulturnim, obrazovnim i odgojnim ustanovama i udrugama na području grada Bjelovara.

Literatura

1. Autorizirano portal (2024). Bibliovrtuljak Knjižnični inkluzivni program Dječjeg odjela i Odjela za odrasle Narodne knjižnice „Petar Preradović“ Bjelovar. Dostupno na: <https://autorizirano.hr/novosti/detaljnije/bibliovrtuljak-knjiznicni-inkluzivni-program-djecjeg-odjela-i-odjela-za-odr> [2024-09-30]

2. Čapo, M. (2023) Po prvi put: osobe s intelektualnim teškoćama u vježbi spašavanja: „o svemu snimljen i film“, *Moj portal*, 3. 2. Dostupno na: <https://www.mojportal.hr/aktualno/po-prvi-put-osobe-s-intelektualnim-teskocama-u-vjezbi-spasavanja-o-svemu-snimljen-i-film/> [2024-09-30]
3. Dom za odrasle Bjelovar <https://dzoob.hr/o-nama/> [30.09.2024.]
4. *Državni zavod za statistiku* (2024) Popis stanovništva. Dostupno na: <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/stanovnistvo/popis-stanovnistva/> [30.09.2024.]
5. IFLA-ine smjernice za narodne knjižnice (2011) Koontz, C. i Gubbin, B. (ur.). 2. hrvatsko izd. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo.
6. Mikačević, B., Blažeković, I. (2022.) Taktilna slikovnica o gradu: Gledam, slušam i osjećam Bjelovar. *Bjelovarski učitelj: časopis za odgoj i obrazovanje* 27(1-3). Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/orcid/573424/MOaQAR> [30.09.2024.]
7. Narodna knjižnica „Petar Preradović“ Bjelovar: Zazeleni se. Dostupno na: <https://knjiznica-bjelovar.hr/vodic-za-korisnike/projekti/zazeleni-se> [30.09.2024.]
8. *OSIT Bjelovar* (2023) BIBLIO VRTULJAK - novi knjižnični program i suradnja Narodne knjižnice „Petar Preradović“ Bjelovar s udrugom OSIT, 19. 1. Dostupno na: <https://osit-bjelovar.hr/novosti/detaljnije/biblio-vrtuljak-novi-knjiznicni-program-i-suradnja-narodne-knjiznice-petar-> [30.09.2024.]
9. *OSIT Bjelovar* (2024). Dostupno na: <https://osit-bjelovar.hr/> [30.09.2024.]
10. Radišić, D. et al. (2016). Povezanost fizioterapije i sporta osoba s invaliditetom. *Physiotherapia Croatica*. 14 (Suppl. 1), str. 118–121.
11. Smjernice za knjižnične usluge za bolničke pacijente, starije osobe i osobe s posebnim potrebama u ustanovama za trajnu skrb i smještaj (2009). Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
12. Sobodić, B. (2023) Druženje u knjižnici kroz radionice sa članovima udruge OSIT i štíćenicima Doma za odrasle osobe Bjelovar. Dostupno na: https://bjelovar.info/drustvo/druzenje-u-knjiznici-kroz-radionice-sa-clanovima-udruge-osit-i-sticenicima-doma-za-odrasle-osobe-bjelovar/#google_vignette [30.09.2024.]
13. Šupe, T. i Milković, J. Kako napraviti taktilnu slikovnicu za slijepu i slabovidnu djecu? (n. d.) AZOO. Dostupno na: <https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/datoteke/kako-napraviti-taktilnu-slikovnicu-1550527272.pdf> [30.09.2024.]

Global perspectives on prison libraries / Globalne perspektive zatvorskih knjižnica

Lisa Krolak, knjižničarka

UNESCO-ov Institut za cjeloživotno učenje, Hamburg / IFLA EALS – Radna grupa za zatvorske knjižnice

l.krolak@unesco.org

Rad s konferencije / Conference paper

Abstract

Prisoners have a fundamental right to access information, reading materials, and learning opportunities during their time of incarceration, as outlined in the *Nelson Mandela Rules* (United Nations Office on Drugs and Crime, 2015). This is particularly important as prisoners often come from disadvantaged socio-economic and educational backgrounds. This paper shows that prison libraries play an important role in providing this access and in supporting the societal mandate of prisons to rehabilitate and reintegrate prisoners. Based on global experiences, ideas are shared that might be of interest in strengthening prison libraries in Croatia.

Keywords: access to information, literacy, prison education, prison libraries

Sažetak

Kako se navodi u Mandelinim pravilima (United Nations Office on Drugs and Crime, 2015), zatvorenici imaju temeljno pravo na pristup informacijama, materijalima za čitanje i mogućnostima za učenje tijekom izdržavanja svojih zatvorskih kazni. Ovo je od posebne važnosti s obzirom na to da zatvorenici često dolaze iz nižeg socioekonomskog i obrazovnog okruženja. U ovom se radu ističe da zatvorske knjižnice imaju važnu ulogu u pružanju spomenutog pristupa i ispunjavanju društvene odgovornosti zatvora za rehabilitaciju i reintegraciju zatvorenika. Predstavljene su ideje, temeljene na svjetskim iskustvima, koje bi mogle biti od interesa za osnaživanje zatvorskih knjižnica u Hrvatskoj.

Ključne riječi: obrazovanje u zatvoru, pismenost, pristup informacijama, zatvorske knjižnice

1. Introduction

Currently, around 11 million people are incarcerated globally, and this number continues to rise. Overcrowding and other challenges in prisons has pushed many systems worldwide to a breaking point, leaving them unable to deliver services like education in line with international standards. However, education is a fundamental human right and should not be denied to prisoners (Education in prison, 2021: 9).

Prison libraries function as safe, peaceful, and welcoming spaces for social interaction, encouraging education, lifelong learning, access to information, publication borrowing, and cultural or spiritual engagement. In addition, they foster literacy and language skills, give access to diverse learning opportunities, and support social cohesion. Around the globe, books and prison libraries give inmates valuable opportunities for recreation, education, and personal development.

The right to education, including to prison library services is highlighted in various international documents, such as the *Nelson Mandela Rules* (UNODC, 2015), the UNESCO Institute for Lifelong Learning (UIL) publication *Books Beyond Bars* (Krolak, 2019) and the recently published *IFLA Guidelines for Library Services to Prisoners* (Garner and Krolak, 2023).

Prison populations often include a disproportionate number of persons from poor, discriminated against, and marginalized groups and communities. They are much more likely to have had limited or no educational experience, and to suffer from difficulties with reading and writing than the rest of society. They also often include people from different ethnic and language backgrounds.

The IFLA Guidelines (Garner and Krolak, 2023) state that all prisoners should have regular access to a library, ideally at least once every two weeks, either to spend time there or borrow materials. They need to be made aware of the library, for example during their induction to the prison, and encouraged to use it. Ideally, prison libraries are managed by qualified prison library staff with access to sufficient budget and resources. If a prison library lacks a professional librarian, there can be a professionally managed regional unit or a professional librarian coordinating several prison libraries. Regional prison library staff should actively network, participate in professional development, and convene at least once a year.

2. Cooperation with (public) libraries and library training institutions

Prisoners have the same right to quality library services as every other person in a community. The *IFLA-UNESCO Public Library Manifesto* (2022) explicitly states that public libraries also need to serve people in prison. Therefore, public libraries should reach out to prison libraries in their community to offer their services and assistance and to explore opportunities for cooperation.

For prison libraries it has many benefits to cooperate with local (public) library services, as this ensures modern and professional library standards, provides the opportunity

to receive initial and ongoing training for prison library staff, enables the sharing of knowledge and materials, provides the possibility of access to the holdings of the public library via inter-library loan, and facilitates common cultural activities that serve as a bridge between both worlds. The ideal situation is given when the prison library serves as a branch library of the local (public) library network, providing the same standards and services as every branch library.

There are many examples around the world highlighting a successful cooperation with local (prison) libraries, such as mobile libraries stopping at the prison; public libraries regularly sharing boxes of new materials with the prison in their community; prisoners receiving a free library card for their public library close to their release; common activities of prison and public libraries, such as author visits or reading and discussing the same book inside and outside of prison; or donating slightly outdated newspapers and news magazines to the prison.

Library training institutions can also play a key role in modernizing the national prison library system. Students and staff can do research, document and share experiences, conduct surveys to get a realistic picture of the current situation and to explore possible needs, or they can implement literacy or other cultural activities.

3. Collections

Prison library collections should cater to all user groups within the facility, offering both books and audio-visual media that address their user needs. It should also include current newspapers, magazines, and materials in various languages and reading levels. The prison library should help create an environment that motivates this specific group of library users to build, improve, and maintain their reading and writing skills. This can be supported by providing materials in multiple languages as well as easy-to-read options for prisoners with low literacy levels. Donated materials may supplement the collection if they are current and relevant, but they should not replace the acquisition of new, appropriate resources.

4. Providing library services and activities

In addition to offering access to books and information, the prison library can provide a range of services and activities. This includes library-related support, such as an introduction to the library and its services as part of the general orientation for new inmates. It is essential for prisoners to know about the library's existence, location, organization, and the services it offers. The prison library should also educate prisoners on how to use a library effectively, helping them become skilled library users both during their incarceration and after their reintegration into the community.

Services and programs can be coordinated in partnership with other prison departments, the local public library, community organizations, and external facilitators. Collaborating with outside institutions allows the prison to tap into the expertise of external specialists, creating both a connection and a bridge to the broader community.

The library should provide literacy activities and collaborate with prison schools or other institutions to support prisoners who want to improve their reading and writing skills. Literacy levels among prisoners should be carefully considered when designing and coordinating services and programs, tailoring some activities to ensure the library is an inclusive space for the entire prison population. Accessible materials, such as easy-to-read books, comics, spelling guides, dictionaries, vocabulary card sets, and other literacy resources, should always be available in both print and digital formats on tablets or computers whenever possible. The library should also organize and support a range of programs that encourage reading and creative expression, such as book clubs, creative writing workshops, author visits and readings, publishing a prison newspaper, or debate groups.

Access to cultural events and opportunities for artistic expression has been shown to foster emotional and intellectual growth, promote mutual understanding, and strengthen a sense of community identity. Whenever possible, the prison library should provide a space for diverse artistic and cultural events, including performances in dance, theatre, music, poetry, art exhibitions, celebrations of various cultures and ethnic groups, or film screenings.

Prison libraries can support family literacy through programs such as read-aloud recordings for incarcerated parents and their children, family reading sessions during visiting hours, and shared reading experiences. In some cases, family members may even borrow books from the library, allowing families to share reading materials and to spend quality time together during visits. Maintaining strong family connections enhances prisoners' rehabilitation prospects and lessens the impact of incarceration on families, especially children.

Prison libraries should also assist in preparing prisoners for reintegration by offering life skills programs and activities. To support work training and re-entry, the prison library can include skilled labour manuals and higher education resources in its collection, provide courses and support on resume writing, job searching, application processes, and interview techniques.

5. Information technology

The IFLA Guidelines highlight that “The prison library should make use of current information technology to the greatest extent possible” (Garner and Krolak, 2023: 35). Given the increasing role of digitization in society, prisoners must be given opportunities to develop and maintain digital literacy skills to aid in their reintegration. At the same time, digital collections should complement, not replace, physical collections and library activities.

The library should implement an automated circulation and catalogue system using standardized formats, and ideally, all regional prison libraries should use common software and a central catalogue to facilitate interlibrary lending and research. Additionally or alternatively, interlibrary lending can be explored with the public or national library.

Prisoners should be able to access digital resources such as multimedia devices, legal databases, educational tools, and e-books, under supervision. Access to the internet, for both education and recreation, should ideally be made available and carefully managed to ensure safety.

6. International cooperation

In 2019, an international *Working Group on Prison Libraries* (IFLA, n. d.) was established in the framework of IFLA, the International Federation of Library Associations and Institutions, as an attempt to connect this global community. Its main aim was to update the *IFLA Guidelines for Library Services to Prisoners*, which it did over the next years through various international consultations. The updated Guidelines were published in 2023. A global email listserv was established to facilitate communication between prison librarians and interested stakeholders from all over the world. Furthermore, a bibliography with research documents was compiled and an overview of working tools provided, both are constantly updated. Additionally, various online and in-person meetings about prison libraries were organized.

In October 2024, the UNESCO Institute for Lifelong Learning (UIL) in Hamburg, Germany launched a collection of case studies on innovative prison education experiences. It includes six case studies with best experiences from prison libraries in Brazil, Chile, Norway, Philippines, Thailand, and the UK (UNESCO Institute for Lifelong Learning, 2024). As this collection is an ongoing project, additional best practice examples will be added in the near future.

Currently, a *Community of Practice (CoP) of Prison Libraries* is under development at the UIL. This CoP will be a forum for networking, information sharing, and capacity development. Monthly webinars, which will be open to the general public, will start in 2025. These webinars will show one best practice example in each episode and give the opportunity for an informal discussion afterwards. Prison libraries often work in isolation and will therefore benefit from an opportunity to share experiences as it is important to share best practices, to learn from each other, and to continue to advocate for the right to education and access to information for prisoners.

7. Conclusion

This paper shows that well-funded and well-organized prison libraries can be a transformative meeting and learning space for the entire prison community, enabling prisoners to fulfill their human right to education. To make sure that prison libraries do not operate in isolation, they are encouraged to network with each other and to work closely with the local (public) library system. Taking security issues into account, inmates should be able to enjoy the same-quality library services and materials available to citizens living in freedom. This presentation on prison libraries, held at the 20th Round Table of the Croatian Library Association on *Inclusive and Accessible Libraries* (27 September 2024), was followed by a fruitful discussion on the topic of prison libraries in Croatia. It was agreed that the UIL policy brief on *How Prison Libraries Support Rehabilitation Efforts* (UIL, 2020) will be translated into Croatian. The thoughts shared in the policy brief and this paper will hopefully contribute to the future advocacy efforts and actions for strengthening prison libraries in Croatia.

Bibliography

1. Garner, J. and Krolak, L. (2023) *Guidelines for library services to prisoners*: 4th edition. IFLA Professional Reports 92. Hague: IFLA. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/publications/professional-report/92.pdf> [10.10.2024].
2. Krolak, L. (2019) *Books beyond bars: The transformative power of prison libraries*. Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000369835> [10.10.2024].
3. IFLA (n. d.) Working Group on Prison Libraries. Dostupno na: <https://www.ifla.org/library-service-to-people-in-prisons/> [02.12.2024.]
4. IFLA-UNESCO Public Library Manifesto 2022 (2022) Dostupno na: <https://repository.ifla.org/items/0cd26664-4908-464c-8ade-f355c555730e> [10.10.2024]
5. UIL Policy Brief 11: *How prison libraries support rehabilitation efforts* (2020) Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373367?posInSet=1&queryId=ef8ff0e8-b35b-4543-9c67-ffa8854932b2> [02.12.2024.].
6. *Education in prison: A literature review* (2021) Hamburg: UNESCO Institute for Lifelong Learning. Dostupno na: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000378059?posInSet=2&queryId=bd266e45-b6d4-44f4-b630-afee400bd27d> [02.12.2024.].
7. UNESCO Institute for Lifelong Learning (2024) Prison Education Case Studies. Dostupno na: <https://www.uil.unesco.org/en/prison-education-case-studies> [02.12.2024.]
8. *The United Nations standard minimum rules for the treatment of prisoners (the Nelson Mandela rules)* (2015) Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime. Dostupno na: https://www.unodc.org/documents/justice-and-prison-reform/GA-RESOLUTION/E_ebook.pdf [10.10.2024].

Predmetno kazalo

Alzheimerova bolest 53–55, 61

biblioterapija 72–73

„Bibliovrtuljak“, program 91–99

cjelodnevna škola 82–83

„Čitajmo naglas, čitajmo zajedno“, projekt 82–90

čitanje

interaktivno 18, 20

naglas 87–88

poticanje 14–22

predvještine 14–15, 17–18, 21–22

s razumijevanjem 34, 36

teškoće 14–15, 20–22

vještine 14–15, 17–18, 21–22

vođeno 88

čitateljski klub 72–73

Čitateljski klub „Preobražaj“ 72–81

daroviti učenici 85, 87

DEIA, akronim 48–49

demencija 53–55

demenciji prijateljske knjižnice 56–57, 61–62

demenciji prijateljske zajednice 53, 56–57, 60–62

disleksija 20–21

Dom za odrasle Bjelovar 91–99

društveno odgovorno izdavaštvo 59

EALS vidi Sekcija za pravične i pristupačne knjižnične usluge

Filozofski fakultet u Osijeku 58

GISKO vidi Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek

Gradska i sveučilišna knjižnica Osijek 58–59

Gradska knjižnica i čitaonica Pula 73–74

građa lagana za čitanje 27–28, 32, 34–40

„Informacijske potrebe osoba oboljelih od Alzheimerove bolesti i članova njihovih obitelji“, projekt 53, 57–62

inkluzija 2–11, 27–40, 48, 50

inkluzivan razred vidi inkluzija

inkluzivna nastava vidi inkluzija

inkluzivna škola vidi inkluzija

inkluzivne knjižnične usluge i aktivnosti 66, 68–69, 74–80, 91–99

inkluzivni dizajn vidi univerzalni dizajn za učenje

inkluzivno društvo 2–11

inkluzivno obrazovanje vidi inkluzija
 „Izgradnja demenciji prijateljskih narodnih knjižnica: teorijske i praktične pretpostavke”,
 projekt 53, 57–62
 jezično-čitalačka pismenost 82–84, 89
 lako čitljiv tekst vidi građa lagana za čitanje
 knjižnična građa i usluge za osobe s demencijom 56, 58–59, 62
 Komisija za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama (HKD)
 vidi Komisija za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga (HKD)
 Komisija za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga (HKD) 35, 66
 kvaliteta života osoba s invaliditetom 2–11
 narodna knjižnica 53, 56–61, 72–81, 91–99, 102–106
 Narodna knjižnica „Petar Preradović” Bjelovar 91–99
 obiteljske čitalačke aktivnosti 16–21
 obiteljsko čitalačko okruženje 14–22
 obrazovna inkluzija vidi inkluzija
 osobe oboljele od Alzheimerove bolesti 53–62
 osobe s demencijom 53–62
 osobe s intelektualnim poteškoćama 91–94
 osobe s invaliditetom 2–11, 55–56
 osobe s psihosocijalnim poteškoćama 72–81
 osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska 65–69
 Osnovna škola Augusta Cesarca, Krapina 82–83
 prava osoba s invaliditetom 2–11
 pravni izvori koji doprinose inkluziji osoba s invaliditetom 7–8
 pravo na obrazovanje 102, 106
 pravo na obrazovanje učenika s teškoćama 29–30
 prepreke inkluzije osoba s invaliditetom 9–11
 prilagodba knjižnične građe 35–37
 prilagodba nastavnih materijala 27–40
 prilagođena građa vidi građa lagana za čitanje
 prilagođeni udžbenici vidi udžbenici nove generacije
 pristupačni formati 37, 67, 69
 programi s ciljem podizanja svijesti o demenciji 60–62
 propisi i smjernice koji se bave inkluzivnim pristupom znanju i informacijama 65–69
 Sekcija namijenjena knjižnicama koje pružaju usluge osoba s teškoćama čitanja standardnog
 tiska (IFLA) 65–66, 68
 Sekcija za knjižnične usluge za osobe s posebnim potrebama (IFLA) vidi Sekcija za pravične i
 pristupačne knjižnične usluge (IFLA)
 Sekcija za pravične i pristupačne knjižnične usluge (IFLA) 45–51
 shizofrenija 74
 skrbnici osoba s demencijom 53–55, 57–58, 60, 62

„Smjernice za inkluzivne knjižnične usluge za osobe s teškoćama čitanja standardnog tiska”
(IFLA) 65–66, 68–69
socijalni model invaliditeta 55–56
školska knjižnica 82–90
učenici s disleksijom 20–21, 36–37
učenici s teškoćama 27–40, 85, 87–88
učenici s teškoćama čitanja 14–15, 20–22
Udruga „Memoria” 58, 60
Udruga OSIT vidi Udruga osoba s intelektualnim teškoćama Bjelovar
Udruga osoba s intelektualnim teškoćama Bjelovar 91–99
udžbenici nove generacije 27–29, 31–32, 37–39
Ugovor iz Marakeša 67
univerzalni dizajn za učenje 32–34, 36, 39–40
„Vodič za osobe s Alzheimerovom bolesti i njihove članove obitelji”, brošura 58
zatvorske knjižnice 101–106

Izradila:

Marija Bartolić, viša knjižničarka

Zaključne smjernice 20. okruglog stola za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama „Inkluzivne i pristupačne knjižnice”

Na jubilarnom, 20. okruglom stolu za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama „**Inkluzivne i pristupačne knjižnice**”, održanom 27. rujna 2024. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, istaknula su se izlaganja o spoznajama vezanima uz inkluziju 21. stoljeća. Središnje pitanje je koliko smo zapravo inkluzivno društvo. Stručna i akademska zajednica knjižničara, u suradnji sa stručnjacima iz različitih područja koji se bave osobama koje iz bilo kojeg razloga ne mogu čitati standardni (crni) tisak, trudi se približiti primjenu građe lagane za čitanje (tj. lako čitljivih tekstova pisanih jednostavnim jezikom) u inkluzivnom obrazovanju te posebnim programima i projektima podići svijest o značenju obiteljskog čitanja u prevenciji teškoća čitanja te uz djecu i mlade u programe uključiti i osobe treće životne dobi. Sve je to potkrijepljeno IFLA-inim smjernicama kao orijentirima za djelovanje HKD-ove Komisije za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga (do studenoga 2024. Komisija za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama).

Inkluzija je neupitno pravo svake osobe s invaliditetom, dok je stvaranje inkluzivnog društva zajednička odgovornost osoba s invaliditetom i bez invaliditeta. Sustavno educiranje i senzibiliziranje o osobama s invaliditetom, uklanjanje različitih prepreka u društvu, kao i zajedničko djelovanje osoba s invaliditetom i bez invaliditeta, predstavljaju temelje inkluzije 21. stoljeća.

Tijekom održavanja okruglog stola istaknuta je važnost interdisciplinarnosti u suradnji na knjižničnim programima za podzastupljene i marginalizirane skupine korisnika, kao i potreba kontinuiranog stručnog i akademskog obrazovanja knjižničara. Posebno je važno istaknuti da je za provođenje programa opismenjavanja i čitanja za imigrante, specifično strane radnike, potreban interdisciplinarni pristup.

Uz navedeno, zaključeno je da je potrebna kontinuirana međunarodna suradnja u organiziranju stručnih i znanstvenih projekata i skupova za osobe s invaliditetom i podzastupljene skupine korisnika. Pri tome treba obratiti pozornost na obrazovne i kulturne potrebe darovite djece kao jedne od podzastupljenih skupina knjižničnih korisnika.

Nužno je raditi na jačanju knjižnica u zatvorima, koje bi trebale slijediti model narodnih knjižnica, te uspostaviti programa poticanja čitanja i podizanja praga pismenosti osoba lišenih slobode. Knjiga i čitanje mogu povoljno utjecati na njihovu rehabilitaciju te povratak i inkluziju u društvo.

Osobe s demencijom treba promatrati kao osobe s invaliditetom koje imaju zakonsko pravo na određene usluge i podršku koje jamče njihovu autonomiju i neovisnost te im osiguravaju kvalitetan život u zajednici. U okviru socijalnog modela invaliditeta i na tragu koncepta demenciji prijateljskih zajednica, narodne knjižnice u svijetu, a postupno i u Hrvatskoj, sve više shvaćaju da mogu igrati važnu ulogu u destigmatizaciji demencije u društvu te podizanju kvalitete života osoba s demencijom i njihovih članova obitelji.

Panel-raspravu moderirale su Dunja Marija Gabriel, knjižničarska savjetnica; Željka Miščin, viša knjižničarka; i dr. sc. Ljiljana Sabljak, knjižničarska savjetnica. Na panel-raspravi stručnjaka i publike sudjelovali su stručnjaci: Željka Butorac, logopedinja (ALFA); prof. dr. sc. Sanjica Faletar (Filozofski fakultet Osijek); Dunja Marija Gabriel, knjižničarska savjetnica (Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu); Maja Hmelina, logopedinja (OmoLab komunikacije); Mirko Hrkač (Zaklada Čujem, vjerujem, vidim); Željka Miščin, viša knjižničarka (Knjižnice grada Zagreba); Jelena Pervan, književnica za djecu; Maela Rakočević Uvodić, viša knjižničarka (Knjižnice grada Zagreba / IFLA EALS) te Danira Zovko Šimić (Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije RH – Uprava za zatvorski sustav i probaciju). Na panel-raspravi zaključeno je da treba i dalje sustavno i interdisciplinarno raditi na unaprjeđenju inkluzije u svim ustanovama i društvu, uključujući knjižnice, te da treba voditi računa o ispravnoj i aktualnoj terminologiji. Istaknuto je da je suradnja u okviru Komisije usmjerena na prekograničnu razmjenu i umrežavanje knjižničara za rad s podzastupljenim skupinama korisnika te na izradu dokumenata politike raznolikosti i uključenosti u svim vrstama knjižnica.

Na kraju treba reći da je uloga knjižnica informacijsko-komunikacijska, ali i odgojno-obrazovna, pa će se korištenjem terminologije koja nije diskriminatorska, već uvažavajuća, moći mijenjati svijest i stavove svih onih koji je koriste. Hrvatsko knjižničarsko društvo, kao član Međunarodnog udruženja knjižničarskih društava i ustanova (IFLA-e), u stručnom se radu oslanja na međunarodnu zajednicu te je uskladilo terminologiju i naziv HKD-ove Komisije za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama s promijenjenim nazivom međunarodne IFLA-ine Sekcije za pravedne i pristupačne knjižnične usluge (engl. Equitable and Accessible Library Services Section – EALS) te je na 49. skupštini HKD-a u Opatiji ona službeno promijenila naziv u Komisija za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga.

Programska knjižnica dostupna je na poveznici: <https://izdanja.hkdrustvo.hr/drustvena/di/catalog/book/55>

Priredile:

Dunja Marija Gabriel, knjižničarska savjetnica

Željka Miščin, viša knjižničarka

dr. sc. Ljiljana Sabljak, knjižničarska savjetnica

Organizator

Hrvatsko knjižničarsko društvo
Komisija za prilagodbu i pristupačnost knjižničnih usluga
Komisija za slobodan pristup informacijama i slobodu izražavanja
Sekcija za narodne knjižnice

Suorganizatori

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Filozofski fakultet u Osijeku
Knjižnice grada Zagreba

Programsko-organizacijski odbor

Sandra Domjan Radujković, Snježana Ercegovac, Sanjica Faletar, Dunja Marija Gabriel,
Arijana Herceg Mićanović, Jelena Lešaja, Antonio Milanović, Anita Malkoč Bišćan, Željka
Miščin, Matija Panić, Silvija Perić, Jasenka Pleško, Maela Rakočević-Uvodić, Ljiljana Sabljak,
Dijana Sabolović-Krajina, Sara Semenski, Jasmina Sočo, Ksenija Švenda Radeljak, Vlasta Šolc,
Tanja Šupe, Ira Tuzlančić

Financijski i donacijama podržali:

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske
Filozofski fakultet u Osijeku
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Grad Zagreb

Nakladnik

Hrvatsko knjižničarsko društvo
c/o Nacionalna i sveučilišna Knjižnica
Hrvatske bratske zajednice 4, Zagreb
e-mail: hkd@hkdrustvo.hr
www.hkdrustvo.hr

Za nakladnika

Jasenska Pleško

Prijelom i korektura

Miroslav Katić

Oblikovanje omota

Monika Rastovac

ISBN 978-953-8176-33-3